

Hardsyssels Årbog

1970

ANDEN RÆKKE - BIND 4

UDGIVET AF
Historisk Selskab for Ringkøbing Amt

GADGAARD NIELSENS BOGTRYKKERI
LEMVIG

INDHOLD

<i>N. Jørgen Døst</i> : Strømlinger og redningsaktioner	3
<i>Esbjørn Jespersen</i> : Mønstre fra benrørbestanden	39
<i>Gunnar Hølløv</i> : Et jernalder-græstænd fra Tvis	67
<i>Laurits Kaag</i> : Nr. Nissens Højstole under bedagteggelsens rijkke	77
<i>Simon Simonsen</i> : C. M. Schubert og Schuberts Plantage	101
<i>Afvald Kær</i> : Hvor holdtes Ulfborg herredsting i 1600-tallet	109
<i>N. Jørgen Døst</i> : <i>Æ garand smø</i>] i Dybe	113
<i>Viggo Svendsen</i> : En skibskole „fra gøden“	123
<i>Sølvstykker</i>	131
<i>Begærsmøddeler</i>	146
<i>Møddeler fra museer og arkiver i Ringkøbing amt</i>	153
<i>Forsæmingsmøddeler</i>	157
<i>Register</i>	159
<i>Regtryk</i>	161

*Redningsbestyrer, justitsråd C. B. Claudi,
Vandborg.*

Redningsbestyrer, konsul A. Andersen, Lemvig.

Strandinger og redningsaktioner

ved de seks redningsstationer i Skodsborg-Vandfuld herreder 1847-1970

Ved N. Jensen Dam

Om det danske redningsvæsens oprindelse og historie i almindelighed, som denne artikel vel egentlig burde være indledt med, skal jeg indskrænke mig til at oplyse, at dette emne på udførlig måde er beskrevet i C. P. Eisenreichs bog „Det norrøjske Redningsvæsen, dets Tilblivelse, Organisation og Historie“, 1927, samt i en artikel af J. Gr. Pinholt i årbogen for 1937, og jeg skal derfor kun omtale, hvordan redningsvæsenet kom til at arbejde, og hvilke resultater der er opnået siden dets start.

Ligesom den mand, som var den egentlige initiativtager til redningsvæsenets etablering og organisation, sandflugtskommissær, justitsråd Christopher Berent Claudi, var bosiddende her i herredet – på „Grysbæk“ i Vandborg sogn – således blev også de to første stationer i Danmark etableret her i herredet, nemlig „Flyeholm“ og „Tuskjer“, og de er tillige blevet de stationer, som har haft det største antal strandinger, og hvorfra det største antal skibbrudne er blevet reddet.

Også Claudi's efterfølger som redningsbestyrer, konsul Anthon Andersen, var her fra herredet – fra Lemvig. – Disse to mænd har begge været i besiddelse af en utrættelig energi og selv været aktive deltagere i redningsaktioner – (om Claudi's personlige indsats ved forsøg på redning af mandskabet på det engelske barkskib „Vertumnus“ ud for Harboøre i 1847, se Irbogen for 1937, s. 111) – og deres praktiske viden om den sag, de så ihærdigt har arbejdet for, er derved blevet solidt underbygget.

Sideløbende med redningsvæsenet har man også i hvert sogn et såkaldt bjergelaug, hvis opgave det er, når stranden er sket, at vogte og bjerge det fra forliset ilanddrevede gods og vragele og holde det under bevogtning, indtil realisation eller salg kan finde sted. Bjergelaugene er oprettet i henhold til strandingsloven, og der er stadfæstet en særlig vedtægt for dem. Jeg gengiver nogle uddrag af denne normalvedtægt:

„I bjergelaaget kan kun optages enhver i distriktet bosat, uberygget og arbejdsdygtig mand, der har så meget kendskab til søvæsen, at han vil kunne egnet til bjærg. Når en mand opfylder disse betingelser, kan optages ikke nægtes ham.

Enhver, der optages i laaget, underskriver en erklæring til bjergelaagets protokoll om, at han underskriver sig de i vedtægten givne regler, derunder navnlig fuldmagt til forbjærgerne om at opmøde på laagets vegne. Enhver efter et sådant medlems har ret til at forblive deltagende i laaget, når han for sig stiller en mand med de fornødne kvalifikationer.

Som ledere af bjergelaaget vælges dette blandt de sædvanlige medlemmer i forbjærgerne, hvorefter den i enkelte tilfælde forpagtende har fuldmagt til at optræde på laagets vegne.

Forbjærgerne pligter som at møde uopfordret ved enhver indtræffende strandning i det distrikt, hvorefter han er valgt, stadig at være til stede under bjærgningen og drage omsorg for, at denne på bedste og hurtigst mulige måde fremmes.

Medlemmernes pligter ere under enhver bjærgningsforanstaltning at møde efter forbjærgerens tilkald på det sted og på den tid, der er fastlagt, hvad enten det er helligdag eller søgedag, at udføre det arbejde, som forbjærgerne pålægges dem, og vise disse ubetinget lydighed under arbejdet.

Bjergelaaget har såvel ret som pligt til at besørge af sløb og dertil hørende lodning, som ved hindret, der søes fra land, finder sted i distriktet, dog at det er en skipper, hvis skib er kormen på grund, tilladt at besørge enhver tilredningsmæssig hjælp til at bringe skibet flod. Bjergelaagets kommande er et og pligt udføres også hjælp, der behøves fra land til at bjærg fra søen.“

En skipper kan således begære bjergelaagets mandskab om bød til f. eks. at kaste last over bord for at lette skibet, og der vil i det efterfølgende forekomme eksempler på, at sådant er sket.

Efter denne lille indledning vil jeg gå over til de virkelige redninger, idet jeg har fundet det mest hensigtsmæssigt at opstille en skematisk oversigt for hver station for sig – overensstemmende med de oversigter der findes opført i hvert af redningshusene – da det giver en lettere overskuelighed, og derefter har jeg på grundlag af Eisenrichs foran nævnte bog, redningsprotokollerne og egne oplevelser givet en nærmere beskrivelse – i detaljer – af de aktioner, hvorefter der har været knyttet specielle forhold, eller hvorunder særlige dramatiske forhold har været fremherskende.

Station „Flyskodde“

er den ene af de to første stationer, der blev oprettet i Danmark, idet der allerede i 1847 ankom en redningsbåd, som skænkedes af „Primuterloven“ i København.

Endvidere ankom i 1847 et i England indkøbt raketapparat, og der er siden ved stationen foretaget i alt 73 egentlige redningsforanstaltninger:

26-10 1851	Brig „Charlotte“ af Gølle	15	mand reddet.	Raketapparat
22-4 1854	Kul „Hermine Ansgine“ af Vedaa	9	—	—
5-10 1855	Bark „John Bright“ af Newport	2	—	—
22-12 1857	Dampskib „Harburg“ af Amsterdam	8	—	—
18-10 1858	Brig „Horizon“ af Havre	7	—	—
12-1 1859	Bark „Chabarov“ af Petersborg	15	—	—
4-10 1860	Kul „Umsattel“ af Bæringsfjeld	4	—	—
4-10 1860	Brig „Holevig“ af Mersal	10	—	—
4-10 1860	Kul „Bæred“ af Hørlingen	8	—	—
5-10 1860	Dampskib „Arctic“ af Hull	22	—	Redningsbåd
26-4 1861	Skonnert „Lignand“ af Amsterdam	5	—	Raketapparat
5-10 1862	Brig „Exordior“ af Godek	8	—	—
6-11 1863	Barkskib „Margrethe“ af Hamburg	11	—	—
7-12 1863	Brig „Alina“ af Nystad	9	—	—
5-1 1865	Barkskib „Hubert“ af Christiania	16	—	—
25-11 1865	Barkskib „Amazon“ af Stralsund	5	—	—
15-3 1866	Brig „Catharina“ af London	7	—	—
29-4 1866	Brig „Sir Charles Napier“ af Sandefjord	14	—	—
25-7 1866	Galles „Wurzwisling“ af Wilderfank	6	—	—
15-8 1866	Skonnert „Pezumi“ af St. Malo	5	—	—
9-11 1866	Skonnert „Pan“ af Amsterdam	7	—	Redningsbåd
25-9 1868	Russisk redningsfragat „Alexander Nevsky“	7	—	—
28-4 1869	Skib „Bredvæ“ af Mandal	5	—	—
15-4 1870	Barkskib „Sollister“ af Hermand	6	—	Raketapparat
18-9 1870	Barkskib „Dals“ af North Shields	12	—	Redningsbåd
19-12 1871	Dampskib „Alfred af Grande“ af Newcastle	4	—	—
24-11 1875	Brig „Kaver“ af Frederikshald	8	—	Raketapparat
15-12 1875	Barkskib „Lucie“ af Christiania	12	—	—
25-12 1875	Skonnert „Tudla“ af Nalokov	6	—	—
24-12 1877	Barkskib „Havfruen“ af Sandefjord	15	—	—
25-12 1877	Skonnert „Amada“ af Spitzbergen	5	—	—
26-12 1877	Barkskib „Vermaas“ af Danzig	10	—	—
16-7 1878	Dampskib „Larsen“ af Hull	30	—	Redningsbåd
15-12 1880	Brig „Fremad“ af Drammen	8	—	Raketapparat
15-12 1880	Barkskib „Sylphide“ af Sønderborg	5	—	—
17-10 1881	Brig „Alpha“ af Grimsø	7	—	Redningsbåd
15-11 1881	Dampskib „Crown“ af Newcastle	14	—	Raketapparat
10-6 1885	Skonnert „Glory“ af Kalmar	5	—	—
1-10 1885	Bark „British Merchant“ af Danmark	5	—	Redningsbåd
28-12 1885	Bark „Fraternitas“ af Arendal	10	—	Raketapparat
2-6 1888	Brig „Lady Standley“ af Hartlepool	8	—	—
5-12 1888	Dampskib „Ethel Honoria“ af Sunderland	16	—	Redningsbåd
9-12 1888	Særens skib	56	—	Raketapparat
6-1 1890	Barkskib „Theris“ af Tvedberg	10	—	—
5-11 1894	Dampskib „Newbridge“ af Leith	24	—	—
5-11 —	Særens skib	41	—	Redningsbåd
7-12 1895	Af kystens beboere	20	—	—
19-11 1897	Skonnert „Caroline“ af Bergsjøen	5	—	Raketapparat
5-10 1898	Dampskib „Winnie“ af West Hartlepool	—	—	—
5-10 1898	Særens skib	25	—	Redningsbåd
5-12 1899	Skonnert „Victoria“ af Frederikstad	8	—	Raketapparat
9-1 1900	To af stedens fiskerbåde	11	—	Redningsbåd
17-2 1900	Dampskib „Wärmland“ af Gøteborg	17	—	—
1-4 1901	Dampskib „Selma“ af Helsingborg	17	—	—
2-1 1909	Dampskib „Carl“ af Gøteborg	18	—	—
5-11 1911	Kutter „Nautilus“ af Finkenwinder	4	—	Raketapparat
19-12 1911	Dampskib „Hundberg“ af København	8	—	Redningsbåd

3-1	1916	Dampskib „Hermod“ af Gøteborg	11	-	-	Redningsbåd
16-1	1920	Dampskib „Seydlitz“ af Norddeutsche	12	-	-	Raketapparat
26-3	1920	Dampskib „Brookswalde“ af Hamborg	12	-	-	-
1-11	1921	Kul „Neerlandia“ af Schiedam	4	-	-	-
24-2	1922	Dampskib „Ternøser“ af Bremen	1	-	-	-
3-11	1923	Gøteborg „Lichtenthal“ af Wilderhank	4	-	-	Redningsbåd
18-4	1922	En af stodes kuttere	3	-	-	-
8-2	1934	Dampskib „Hanssen“ af Gøtta	15	-	-	Raketapparat
2-10	1935	Fiskebåd „Besta“ af Helsingør	5	-	-	Redningsbåd
4-5	1942	En pram fra Langørhus	5	-	-	-
20-11	1947	Kutter „Josef Kløv“ af Thyborøn	5	-	-	Raketapparat
24-11	1947	Sirens kutter	3	-	-	-
30-11	1950	Kutter „Thomas Ross“ af Thyborøn	4	-	-	-
21-9	1966	Kutter „Havnen“ af Lønsig	3	-	-	Kanotløb

Der er i alt reddet 739 skibbrudne ved stationen.

Siden 21. september 1966 har der ikke fundet strandinger sted.

Den 3. oktober 1860 begyndte det ved middagstid at storme fra SV, men vinden trak sig senere til NV og blæste derefter uafbrudt med stor kraft i flere dage fra den kant. Det har været hårdt for de mange skibe på søen. Derpå tydede klart de store masser af vrak og sømmer, som drev i land på kysten i de følgende dage.

På kysten omkring Harborene strandede alene 15 skibe, men her skal dog kun meddeles om én af disse strandinger.

Det var dampskibet „Arctic“, ført af kaptajn John Bowes og bestemt fra hjemstedet til Kronstadt med stykgods. Skibet havde den 4. oktober fået brud på maskinen, og da en styrtsø omtrent samtidig knuste maskinskyldet,¹⁾ blev ilden under kedlen slukket. Det lange skib, som kun var indrettet til sejlføring i magsøvej, kunne ikke bringes til vinden, og da det som følge heraf faldt tværs, brød søen over dækket og fyldte skibet gradvis. Besætningen arbejdede både ved håndpumpen og med posning, men det var umuligt at holde skibet lens.

Da „Arctic“ nærmede sig kysten, og føreren indså det kritiske ved situationen, blev skibet, halvt synkerfærdigt som det var, opankret uden for yderste revle. Til alt held i ulykken sprang kættingen, hvorved skibet drev landet noget nærmere, før det sank.

Da skibet sank, ville en passager, Mr. Sheridan Knowles, hjælpe kvinderne på dækket gennem kabyskyldet, da udgangen til trappen var spærret, men en sø styrtdede i det samme ind over dækket og førte Mr. Knowles med sig. Samtidig druknede 3 kvinder og et barn samt fæstestyrmanden og en fyrbøder. Resten, i alt 23 personer, søgte skyndsomt op i masterne, nemlig 17 i forresaling og 6 i salingen på stormasten. Da disse usikre, men eneste tilflugtssteder var nået, stod havet op i masternes halve højde. I det sidste døgn før strandingen havde ingen om bord fået varm mad eller drikke, og flere, navnlig maskinfolkene, var yderst tyndt påklædt, og i det hele var alle lidet skikket til, gennemblødte og udasede som de

¹⁾ Skyldet (engelsk) = lysbrøjt i loftet med glasrude, der beskyttes ved en rind af metalstænger

var, at stil det barske vejr ud i den påfølgende lange og pinlige nat. Pladsen i forresaling var så indskrænket, at vedkommende under store lidelser uophørlig måtte stå med fødderne i uforandret stilling tværs på det smalle, halvrunde jern, af hvilket de to salingshoen var dannet. Nogle læser af det bortfløjne topsøj, som hang under rlen, blev af afgørende betydning for de skibbrudne til at holde sig i live natten over.

Da de øvrige strandede skibe stod landet nærmere end „Arctic“, og da flere besætninger som følge heraf muligvis ville forsøge at redde sig – forsøg som let kunne få et ulukkeligt udfald for besætningerne – måtte disse hjælpes først. Endelig den 5. om morgenen kunne man gøre noget for at redde „Arctic“s besætning. Nødbløene fra den under de givne forhold af kulde og søvn hårdt medtagne besætning havde uafbrudt lydt hele natten og vedblev til hen på eftermiddagen den 5. Disse røb og besætningens bløge ansigter, som om dagen fra land tydeligt kunne ses i skibets master, kunne aldrig glemmes af de mange på kysten tilstedeværende, som overværede det grufulde skuepil.

Men da så endelig redningsbåden ankom til strandingsstedet, var dens besætning også så udmattet og medtaget efter virksomheden ved de andre skibe, at de erklærede ikke at være i stand til at kunne mere. Kun én eneste af bådens faste mandskab, afdøde strandfoged Mads Vrist, erklærede sig villig til at gå med, men alle bønner og trusler samt løfter om belønninger frugtede intet over for det øvrige mandskab.

Den senere mangelrige redningsbestyrer, konsal Andersen, var da kort i forvejen blevet ansat som assistent hos den daværende bestyrer, justitsråd Claudi, og han var kommet til stede på stranden, men heller ikke hans forsøg på at få mandskabet til at gå ud med redningsbåden lykkedes, og han måtte da forsøge andre midler. Han åbød nord efter på kysten, hvor besætningerne fra flere af de strandede skibe var indlogerede, og det lykkedes ham da at overtale besætningen på den strandede norske bark, „Kronprins Frederik“, at følge med og betjene redningsbåden. Men da de kom til strandingsstedet og så på forholdene, betænkte de sig og ville ikke opfylde løftet. Kun én eneste mand, skibets andenstyrmand, Niels Hansen Steen af Aagårdstrand, frigjavede ikke. Så kom der en ældre, engelsk civilingeniør, Thomas Earle, der var engageret ved Nissum Fjords tørlægning og opholdt sig i Lemvig, men var som så mange andre taget til havet for at se strandingen, og han tilbød sig uopfordret som deltager. Andersen gjorde ham opmærksom på, at han, der efter sin alder, 55 år, var meget affældig, udsatte sig for megen fare, større for ham end for yngre og rørlige personer, men han svarede: „Jeg har intet at tabe sammenlignet med mine lidende brødre derude“, og så pegede han ud på masterne, hvøfra nødbløene uafbrudt høstes. Ingeniør Earles optræden virkede, og der tilbød sig nu som frivillige fiskerne Jens Chr. Larsen, Anders Pedersen Hav, Jacob Chr. Agger og Anders Jensen samt håndværkerne Lars Larsen og Jens Møller Langer, og sammen med Andersen var der således 10 mand.

Redningsbåden går ud til stranden skib.

hvorefter forsøgene på at redde de skibbrudne kunne påbegyndes. Forsøgene på at bringe redningsbåden flor mislykkedes flere gange på grund af den høje sø, men endelig lykkedes det, og redningsbåden, der styredes af den norske styrmand, kom ud til de længselsfuldt ventende skibbrudne. Da den kom i skibets nærhed, kastedes en topsejlsbrøse fra fortoppen ned i båden, hvorved forbindelse opåleedes. De skibbrudne lod sig nu enkeltvis falde flere fod ned i bådens bøv, hvor de grebes af kraftige arme. Når søen kom løbende, mltte båden affires mange favne, for derefter at gøre tage manøvren, der lededes af Andersen. Da 14 skibbrudne var taget op, søgte båden til land, efter at de tilbageblevne – som helst ville have været optaget samtidig, hvilket pladsen ikke tillod – af Andersen havde fået lofte om, at de ikke skulle vente forgæves, men at redningsbåden ufortøvet ville blive sat ud påny, såfremt redningsmandskabet bevaredes.

Da de skibbrudne var landsat, gik redningsbåden med den samme betjening ud påny og optog resten af besætningen, men da båden gik indefter, kærtrøede den, hvorved to af de skibbrudne og ingeniør Earle tilsatte livet. Strandbredden var opfyldt af mennesker, som da samlede sig i køder og ved at løbe ud i havstøken hjalp de overlevende i land. Ingeniør Earle havde fået betydelige læsioner og flere ribben brækket, men ansigtet var fuldstændig ubeskadiget, og der hvilede en stille fred over den opofrende mands træk. En voksen søn, hans eneste barn, stod på stranden, da faderen fandt heltrøden.

Der blev selvfølgelig vist de brave redningsmænd af mulig påskønnelse i form af pengebelønninger og medaljer, såvel fra den danske som den engelske regering. Og det tidligere redningsmandskab fik sin straf, da det, med undtagelse af den ene pligtopfyldende mand, uden skånelse blev afskediget, og de frivillige

mænd indtrådte da i deres pladser og virkede derefter i mange år ved adskillige farefulde redningsforetagender.

Ingeniør Earle blev begravet på Lemvig kirkegård, og der er rejst en smuk mindesten på hans gravsted, der vedligeholdes af redningsvæsenet.

Den 25. november 1865 hen på aftenen strandede $\frac{3}{4}$ sømil nord for station „Flyholm“ barkskibet „Amazon“ af Stralsund. Det blåste en storm af SO med voldsomt opvejt sø. Så snart strandingen var bemærket, fortes raketapparaterne både fra station „Flyholm“ og station „Thyborøn“ til strandingsstedet, ligesom redningsbåden fra førstnævnte station også bragtes til stede. Raketapparaterne fra Thyborøn kom først, og det blev straks forsøgt at opnå forbindelse med skibet, som stod på yderkanten af 2. revle, ca. 100 favne fra land, med bowen ret indlæfter. Der affyredes 3 raketter, men det var med det herskende mørke aldeles umuligt at se, om de lagde linerne over skibet, og lige ugørligt var det i det herskende mørke at forsøge at gå ud med redningsbåden.

Ved 2-tiden om natten besluttedes det igen at affyre en raket, og dette blev gjort af „Flyholm“'s mandskab. Med denne raket tilvejebragtes forbindelse, og ved råb samt vinken med lanterner søgtes det at gøre det strandede mandskab begribeligt, at de skulle hale raketlinen ud. Efter nogen tids forløb begyndte de også udhalingen, men på grund af den stærke strøm langs land og tilsyneladende ulyst eller udygtighed til at hale på linen, gik det meget langsomt og afbrødes undertiden med meget lange mellemrum. Omtrent kl. 4 ophørte de skibbrudne ganske med at hale på linen og forlod, såvidt det kunne skimmes, dækket. Fra redningsmandskabets side lod der sig således intet videre foretage, før det blev dag. Så snart det blev så lyst, at man kunne se skibet, og hvad der her foregik, kom de skibbrudne atter til syne, og det viste sig nu, at stjerneblokken med udhalingen var fast om bord. Fra land påbegyndtes ufortøvet indhaling for at få tæmpen af udhalingen således, at den tykke trosse kunne fastgøres. Næppe var den tykke trosse halet 30 favne fra strandbredden, før forbindelsen blev afbrudt, idet stjerneblokken ikke havde været ordentlig fastgjort om bord, og den gik løs. Udhalingen blev ufortøvet indhale, og forsøg blev gjort med at tilvejebringe en ny forbindelse. Der blev affyret 2 raketter, men ingen af dem lagde linen over skibet. Det var nu tydeligt, at dette snart ville blive sønderstøjet, da større vragelele begyndte at drive ind, og masterne slingrede til hver sin side, og det med jernbaneskinner tungt lastede skib havde ikke megen modstandskraft. Man forsøgte nu med en dobbelt raket, og denne gik så heldigt, at de skibbrudne fik tag i linen, og der blev da atter givet signal til besætningen, der nu havde forladt agterskibet og befandt sig på bakken, om at hale stjerneblokken ud påny. Trods al anvendt omage på at gøre mandskabet begribeligt, at det skulle hale ud, blev dette upåagtet, og fra land kunne det ikke ses, hvad der foregik på bakken.

På én gang og uden nogen forudgående tilkendegivelse styrtede hele besætningen, 10 mand, sig i havet, fastbundne til den udkastede raketline. Så hurtig ske kunne, men dog under iagttagelse af den tilbørlige forsigtighed for ikke at sprænge linen, halede de skibbrudne til land. Da den første af de pågældende, et ungt menneske på 17 år, var kommet så nær, at det blev muligt at udfri ham (han havde trykket af den øvrige besætning hvilende på sig), var han mørkeblå i ansigtet, og fælden stod ham omkring munden. Den øvrige indhaling blev tilendebragt med det resultat, at linen efter den femte i rækken viste et kort brud, som under de givne omstændigheder skønnes at være fremkaldt ved klapning med en kniv. På anden måde kan denne uopklarede tildragelse ikke forstås, fordi en ved vægten på raketlinen fremkaldt bristning på den givne afstand af 300 alen ville være sket mellem land og den første mand, hvor den største spænding faldt, men kunne derimod ikke fremkomme, hvor brudstedet fandtes, da afstanden mand og mand imellem kun var 1 alen. Men dertil kom, at raketlinen var fastgjort med vævlingestik om hver af de pågældende. Kaptajnen, styrmanden og 3 matroser forulykkede, og deres lig drev senere i land på Agger strand fastbundne til hinanden på den anførte måde. To timer efter at de fem mand var kommet til land, sønderledes skibet aldris. Som grund for den fortvivlede beslutning at springe over bord foresjet til raketlinen anførte de reddede, at de var ukendte med, hvorledes redningen skulle foregå, samt at kaptajnen havde givet ordre til, at de skulle springe over bord, fastbundne til raketlinen.

Blandt det i land drevne vragsods fandtes en pult, i hvilken bl. a. lå to eksemplarer udfærdiget i det tyske sprog af den af det danske indenrigsministerium udsendte anvisning for søfarende til redningsapparaternes anvendelse. Denne omstændighed er såre betegnende, sammenholdt med besætningens udviste mangel på kendskab til sagen, og det synes at vidne om, at anvisningen havde været oplagt om bord.

Den 25. september 1868 blev beboerne på Harboøre vækket tidligt om morgenen ved at høre nødkud fra havet, og da de kom til stranden, så de ud for Knopper et meget stort skib i en afstand af 600 alen fra land. Det var den russiske fregat „Alexander Newsky“, som kom fra Plymouth og var bestemt hjemefter. Skibet havde en besætning på 730 mand, og den russiske storfyrste Alexis gjorde tjeneste om bord som officer. Det blæste en stiv kuling af VNV, og søen var meget høj. Raketapparaterne føstes så hurtigt som muligt til strandingsstedet, der var $\frac{1}{2}$ mil nord for station „Flyvholm“. Ved daggrø havde fregattens redningsbåd sat fra borde med 17 mand, og den kom også lykkelig til land, men havde mistet sine årer, så den ikke kunne gå ud igen. På grund af den store afstand fra land blev der benyttet dobbelte raketter, men først ved det tredje raketkast blev der opnået forbindelse, idet én af besætningen sprang over bord med en line om livet og fik

opfaldet raketlinen, som flød i skibets nærhed. Redningsbåden fra „Flyholm“ var nu ankommet på stranden, og så hurtigt som omstændigheden tillod det, samt efter megen anstrengelse fra redningsmandskabets og kystbeboernes side, lykkedes det at få den bragt flot og roet ud til fregatten, fra hvilken den blandt andre medbragte nogle syge og sårede samt en officer, som heldigt bragtes i land — officeren var storfyrst Alexis. — Redningsbåden blev igen bemanded og bragt ud i havstøkken, hvorfra den imidlertid ikke kunne bringes videre, eftersom den, efter alt at domme, var så meget beskadiget, at dens selvbetjeningsevne var glet tabt.

Redningsbåden blev nu landsat, adskilt og rensat for en stor mængde sand, som aldeles havde fyldt luftkasserne. Det viste sig tillige, at alt brændsømmer var brækket, og at de mellem luftkasserne indtrængte sten havde frembragt huller i kasserne, som i stedet for luft indeholdt en stor mængde vand. Så godt som muligt blev de forefandne huller proppet, båden samlet og igen bemanded, men ankommet i havstøkken kunne den slet ikke løse sig for den indstrømmende vandmasse, men vedblev at følge bunden og målte af den grund landsattes.

Man forsøgte så med raketapparatet, hvormed der som bemærket var opnået forbindelse, men denne var blevet uklar og indviklet i røgningen, der var kappet og lå ved siden af skibet. Efter nogen besvær lykkedes det at klare det hele, men da redningstølen skulle hales ind, var der glet 2 mand i den, og ved indhalingen sprængtes linen, så de to mand hang på trossen mellem skibet og land. De måtte så hales tilbage til skibet igen.

Til alt held begyndte vejret nu at bedage, og søen lagde sig betydeligt. En af kystens fiskerbåde gik ud og førte heldigt nogle af besætningen i land. Flere fiskerbåde, også fra Thyborøn, kom til, og desuden var også fregattens egen redningsbåd blevet forsynet med friske årer, så den kunne deltage i virksomheden. Der blev også påny forsøgt med Flyholms redningsbåd, men det viste sig atter, at den var blevet så beskadiget under det første forsøg, at den var aldeles ubrugelig.

Der var kappestrid mellem bådene, men alt gik nu heldigt, især da vejret efterhånden helt var stilnet af, og ved solens nedgang var redningen af den store besætning tilendebragt. Da skibets redningsbåd første gang om morgenen var kommet i land og ikke kunne gå ud igen, da den havde mistet årerne, var der fra fregatten udsat en mindre båd med 7 mand, men ankommet til revlen rantede båden af en brisbøl, som kæntrøde den, hvorved 4 mand omkom. Den ene af de omkomne var en officer, som kort før sin død havde givet bevis for sin uforfærdethed. Under affyringen af nødskuddene kastede et skud en mand over bord, hvorved han mistede en arm og fik den anden beskadiget, men uagtet at den tilskadekomne mand faldt ud mod havet, hvor bræddet valtede mod skibet, sprang den pågældende officer straks over bord og reddede den ulykkelige.

Den russiske storfyrste lod straks efter redningen udbetale store pengebeløn-

ninger til dem, som havde deltaget i redningen, og senere udbetalte den russiske regering også en belønning på 3500 rubler, ligesom der blev uddelt en hel række dekorationer og medaljer til de mænd, der særlig havde gjort sig fortjent.

Stationen „Tuskjør“

er den anden af de to første stationer, der blev oprettet i Danmark, idet der allerede i 1847 anbragtes et fra England indførskrevet raketapparat, og samme år anbragtes en redningsbåd af den engelske kaptajn Cartes konstruktion.

Begge disse stationer blev, såvidt jeg har kunnet få oplyst, oprindelig betjent og ledet ved frivillig hjælp fra kystboerne, da den første lov om den endelige ordning af redningsvæsenet først blev vedtaget den 23. marts 1852, og først efter den tid er de endelig blevet organiserede med fast mandskab og opsynsmænd, med vagtjeneste samt bogføring over de strandinger, der blev medvirket ved.

Der er ved stationen forekommet efterfølgende strandinger og redningsaktioner:

22-8	1857	Barkskib „Anna“ af Stocken	11	mænd reddet.	Raketapparat
9-5	1859	Beig „Wilhelmine“ af Mersel	3	—	—
12-9	1859	Kaf „Janssen“ af Emden	2	—	—
29-5	1860	Beig „Vesta“ af Lübeck	10	—	Redningsbåd
8-12	1864	Barkskib „Relosa“ af Kragerø	10	—	Raketapparat
1-9	1865	Beig „Theis“ af Hastingen	10	—	—
17-12	1866	Bark „Christiane Parr“ af Christiania	15	—	Redningsbåd
3-6	1867	Bark „Marie en Pauline“ af Niuewedep	2	—	Raketapparat
28-9	1867	Skonnert „Jeanne Francais“ af Nantes	6	—	—
6-2	1868	Bark „Louisine“ af Bremen	25	—	—
4-11	1868	Kaf „Gerina Arina“ af Groningen	6	—	—
1-5	1870	Skonnert „Christie“ af Elbfloth	7	—	—
5-12	1871	Beig „Jacob“ af Christiania	2	—	—
22-11	1872	Bark „Samson“ af Rigaerwalde	13	—	Redningsbåd
25-11	1873	Skonnert „Apollo“ af Barth	5	—	Raketapparat
22-10	1874	5-mæret skonnert „Johanne Elisabeth“ af Hastingen	7	—	—
7-10	1875	3-mæret skonnert „Hulda“ af Truda	9	—	—
2-9	1876	Barkskib „Ardea“ af Christiania	6	—	—
21-9	1876	Kaf „Arlette Corvicia“ af Deltay	6	—	—
1-4	1877	Barkskib „Panna“ af Swarport	10	—	—
16-9	1877	Beig „Uckermark“ af Swinemünde	5	—	—
10-11	1880	Bark „Alcina Marie“ af Niuewedep	9	—	Redningsbåd
9-12	1880	Skonnert „Catharina“ af Smølerbo	6	—	Raketapparat
29-10	1884	Barkskib „Thador“ af Göteborg	10	—	—
4-10	1885	Beig „Anna Postmann“ af Delfzijl	7	—	—
22-12	1886	Tre af staden fiskerbåde	21	—	Redningsbåd
6-5	1888	Dampskib „Bon Asua“ af Aberdeen	13	—	Raketapparat
5-12	1891	Dampskib „Union“ af Hvideberg	11	—	—
8-2	1893	Dampskib „Auguste“ af Kiel	15	—	—
23-11	1893	En af staden fiskerbåde	6	—	Redningsbåd
2-1	1895	Tre af staden fiskerbåde	15	—	—
24-5	1895	3-mæret skonnert „Irene“ af Marstal	6	—	Raketapparat
23-11	1895	Dampskib „Clio“ af Göteborg	17	—	Redningsbåd
7-12	1895	Af staden beboere	34	—	—
9-12	1895	Skonnert „Renska“ af Groudfeta	5	—	Raketapparat
25-2	1897	Dampskib „Ariel“ af Amsterdum	10	—	Redningsbåd
20-9	1900	Barkskib „Bertie“ af Christianssand	15	—	—

8-12	1900	3-masted skonnert „Liana“ af Lerbergst	9	-	-	Raketapparat
11/15-11	1902	Dampskib „Probus“ af Stockholm	58	-	-	Redningsbåd
22-12	1903	Dampskib „Patria“ af Bergen	12	-	-	-
12-11	1904	En af stædens fiskerbåde	7	-	-	-
5-5	1906	Dampskib „Kvaresbo“ af Hartlepool	15	-	-	-
20-11	1906	Ten af stædens fiskerbåde	7	-	-	-
25-11	1906	Dampskib „Ophelia“ af Halsingør	19	-	-	Raketapparat
28-9	1911	3-masted skonnert „Wilhelms“ af Thisted	5	-	-	-
18-2	1912	Dampskib „St. Georg“ af Gothenburg	2	-	-	Redningsbåd
8-11	1912	Dampskib „Edmund Gustav“ af Marseille	3	-	-	-
9-11	1912	Sæson skib	28	-	-	-
14-11	1912	Sæson skib	51	-	-	-
19-2	1913	Dampskib „Spjælsborg“ af København	12	-	-	-
13-10	1916	Skonnert „Aery“ af Ternaux	5	-	-	Raketapparat
15-2	1917	En skibsbåd fra sæson damper	9	-	-	Redningsbåd
13-12	1919	Dampskib „Beake“ af Grestenlands	1	-	-	-
26-2	1920	Dampskib „Roche“ af Hamborg	12	-	-	-
2-12	1923	Dampskib „Glatzer“ af Stettin	22	-	-	-
23-12	1928	Dampskib „Gara“ af Göteborg	9	-	-	Raketapparat
9-4	1930	Kutter „Joan Ingolf“ af Lersølg	4	-	-	Spring i land
23-8	1930	M/S „Confid“ af Rotterdam				
		Kom fri ved højvande efter 7 timer.				
19-9	1931	M/S „Eminence“ af Rocheter.				
		Kom fri ved højvande efter ca. 11 timer.				

Siden 1933 har der ikke fundet strandinger sted, hvortil stationens redningsmateriel har været i anvendelse.

Der er ved stationen reddet i alt 606 skibbrudne.

Den 20. september 1900 om aftenen kl. 10 telefoneredes fra Traas af den udsendte vagt, at der sås blus fra et skib tæt under land, som formentlig ville strande. Det blæste en stiv kuling af VSV med meget høj sø og nordgående strøm. Mandskabet blev straks tilsagt og modte ved stationen kl. 10.45, og samtidig blev der telefoneret, at nu var skibet strandet. Da raketapparatene ankom til strandingsstedet kl. 11.45, var redningsmandskabet fra Ferring der og havde allerede affyret en raket, som gik gennem et sejl på fortoppen af skibet, som stod på inderste revle, ca. 100 alen fra land, men besætningen foretog sig ikke noget i retning af at benytte linen. Der blev derfor affyret en ny raket, som lagde linen over bramrilen på fortoppen, men heller ikke denne line gjorde besætningen noget for at få fat i. Da det måtte antages, at besætningen ikke vorde at gå så højt til vejs, blev raketstativet stillet på så lav elevation, som det vel var muligt, og en tredje raket affyredes. Den gik lige under store merserl, og linen faldt på dækket. Besætningen haledes nu rask stjerneblokken ud, hvorefter den svære trosse og redningsstolen blev udhulet, men besætningen tøvede med at gå i stolen, da redningsbåden fra „Tuskjer“ nu var kommet til stede kl. 12.30 om natten efter en meget besværlig transport under Borbjerg. Redningsbåden blev da hurtig bragt flot og roedes ud mod skibet, men den kunne ikke få forbindelse med dette på grund af den stærke strøm. Den gik til land og fik en line med herfra, således at den kunne holdes

*Barkskibet „Berne“
strandet ved Trans kirke,
1900.*

klar af skibet, og da den atter røedes ud, fik mandskabet forbindelse med den om bord fastgjorte redningsstrosse. På denne måde kunne båden hale sig ud til skibet, men den blev stadig overskyttet af brådsæen, idet skibet stod på ydersiden af revlen med bowen vendt indefter, så der ikke var læ noget sted. Efter en del besvær lykkedes det dog til sidst at få hele besætningen, 12 mand, og kaptajnens hustru i redningsbåden, som derpå bragte dem alle velbeholdne i land kl. 1.15 om natten.

Det strandede skib var barkskibet „Berne“ af Christiania, på rejse fra Dieppe til Sundsvall i ballast. Skibet var en time før strandingen blevet oversejlet af en tysk fiskedamper, og da det befrygtedes, at skibet ville synke, havde kaptajnen kastet et lille barn om bord i damperen. Men denne forlod det oversejlede skib uden at bekymre sig om besætningens frelse, og kaptajnen fik da skibet lagt alledes, at den store lækage, som det havde fået ved pløjevingen, kom til lurvart – det er vindsiden – og under et voldsomt sejlpres holdtes den over vandet, indtil skibet strandede. Næste dag indløb der efterretning om, at fiskedamperen var indkommet til Weseren med det lille barn i god behold.

Om denne tragedie har strandfoged Peder Larsen, Ferring, fortalt mig, at hans bedstefar, Christen Sønderby Larsen, der var opsynsmand ved station „Ferring“, havde kystvagt, og han blev på sin vagtjeneste vidne til pløjevingen, der fandt sted lidt nord for Ferring by. Han fulgte med skibet sydpå, men omtrent ud for Trans kirke strandede det. Om kaptajnens disposition med det lille barn fortalte han, at kaptajnen, straks pløjevingen var sket, havde grebet barnet og pakket det ind i puder og tæpper og resolut kastet det over på damperens dæk, inden den forlod stedet. Han ville dermed sikre sig, at i hvert fald barnet blev reddet.

Kaptajnen havde derefter sat alle sejl til, så vindpresset mod disse tvang skibet

*Kaptajn og hustru fra „Boris“
efter genforening med hustru.*

over mod land – bagbord – og derved undgik at få bølgenes store vandmasser ind i skibets lastrum, der var tomme.

Den 8. november 1912 kl. 6 om eftermiddagen meldte den fra „Tuskjær“ udsendte vagt pr. telefon, at en større damper var strandet lidt syd for stationshuset. Det blæste en flov kuling af SV med tåge og regntykning, men søen var meget høj, hvorfor redningsmandskabet og 5 par heste tilsagdes og mødte ved stationen, hvorfra man afgik kl. 7. Skibet fandtes stående på revlen ca. 600 meter fra land med bagbords bow indefter.

Redningsbåden roedes kl. 7.30 ud til skibet, og kl. 9 vendte den tilbage medbringsende 2 mand af besætningen, hvorimod den øvrige besætning, 24 mand, ikke ville forlade skibet.

Kl. 2 eftermiddag gik redningsbåden ud påny og havde da de ilandbragte to mand af besætningen med. Den ene af disse, som kunne forstå dansk, var det overdraget at gøre besætningen bekendt med, at det ville være farligt at forblive om bord om natten, da forholdene kunne udvikle sig således, at det kunne være tvivlsomt, om redningsbåden kunne gå ud, og skibet stod så langt fra land, at forbindelse næppe kunne tilvejebringes ved raketapparatet. Endvidere medbragtes fra den tilstedekomne politimester en på fransk affattet opfordring til kaptajnen om at forlade skibet, før det blev aften. Kl. 4 om eftermiddagen kom redningsbåden

atter til land med en dykker fra Switzers bjergningsdamper „Egin“, som i løbet af dagen var ankommet til strandingsstedet og havde sat bemandede dykker om bord, men damperens besætning ville stadig ikke forlade skibet.

I løbet af formiddagen den 9. november var vinden blevet østlig, og søen var faldet slæmget, at fiskerbåde kunne gå ud til det strandede skib og sætte bjergere om bord i dette, og det ansås da ikke for nødvendigt at holde redningsbåden på stranden, hvorfor den lidt over middag blev læstet og kørt tilbage til stationen, og mandskabet blev hjemsendt kl. 3 eftermiddag.

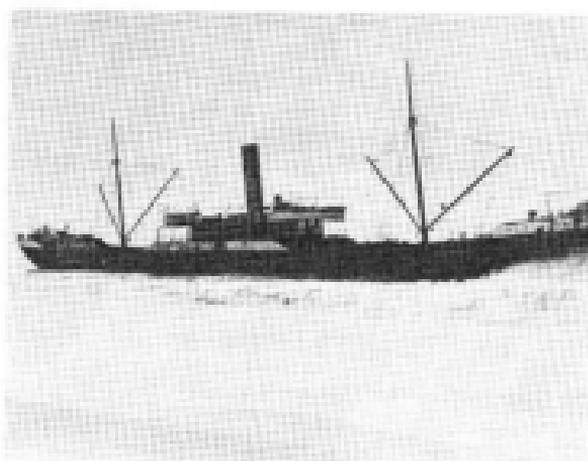
Samme dags aften kl. 9 telefonerede redningsmandskabet til opsynsmanden, at søen var i rejning, og at der foruden besætningen var en del bjergere om bord. Det var da blæst op med en frisk sydlig kuling, og det var regntykning. Redningsmandskabet havde nogle timer om eftermiddagen arbejdet om bord som bjergere med at kaste over bord af ladningen, men hen på aftenen var de glet i land for i tilfælde af havets rejning, hvortil der var udsigt, at kunne betjene redningsbåden. Hestene tilsagdes og mødte ved stationen kl. 9.30, hvor mandskabet var samlet, og redningsbåden blev hurtigt transporteret til strandingsstedet. Imidlertid var alle bjergere bragt i land ved hjælp af fiskerbåde, og om bord befandt sig skibets besætning, 26 mand, samt to af Switzers dykkere. Redningsbåden sættes ud kl. 10 og roedes ud til det strandede skib. Kl. 11 vendte den tilbage igen medbringende de to dykkere, men det var stadig ikke muligt at få besætningen til at forlade skibet.

Straks om morgenen den 10. november blev vinden vestlig og tiltog efterhånden til stiv kuling, og søen voksede stærkt, men der blev ikke fra skibet givet noget signal om, at besætningen ønskede at forlade det. Da imidlertid vind og sø vedblev at tiltage, besluttedes det at gå ud med redningsbåden endnu en gang, inden det blev for sent, og bringe besætningen i land. Efter flere forgæves forsøg, hvorved båden fyldtes med vand, lykkedes det endelig kl. 10 at få båden bragt flot og roet ud til damperen, hvor den indtog 14 mand af besætningen, der heldigt landsattes kl. 11. Søen var stadig tiltagende, og den var nu så høj, at der ikke var udsigt til at få redningsbåden flot igen, men ved nogle tilstedeværende fiskeres hjælp, som med liner halede redningsbåden så langt ud som mulig, lykkedes det endelig at bringe den flot igen og komme ud til damperen, hvor resten af besætningen, 12 mand, indtoges og heldigt landsattes ved middagstid.

Redningsforretningerne havde været meget vanskelige, og mandskabet havde været i uafbrudt virksomhed i ca. 2½ dage, hvorefter det sidste halve døgn virksomhed havde været forbundet med store anstrengelser og livsfare, og deres kræfter var ved at være opbrugt.

Det strandede skib var dampskibet „Edmond Gustave“ af Marseille, 1713 registrertons, på rejse fra hjemstedet til Stettin med mineralgødning og oliekgær. Strandingen var foranlediget ved regntykning og uformodet strømsætning.

Den 13. november 1912 kl. 4 om eftermiddagen blev der telefonisk til red-

Dampskibet
„Edmond Gustave“
standing 1912.

ningsstation „Tuskjær“ meddelt, at det den 8. samme måned strandede dampskib „Edmond Gustave“ af bjærgningskøbet „Viking“ var slæbt ud fra havstokken, hvor det drev ind om aftenen den 10., og at skibet nu stod fast på revlen ca. 500 meter fra land. Endvidere meddeles det, at der om bord i det strandede skib befandt sig 40 bjærgere, 4 mand af besætningen og en dykker af Switzers, samt at søen begyndte at blive urolig, så fiskerbådene ikke længere kunne gå ud til damperen uden fare, i det mindste ikke ved nattetide. De fleste af redningsmandskabet havde arbejdet om bord i skibet, men var glet i land og opholdt sig ved stationen. Resten af mandskabet og 5 par transportheste blev tilsagt og mødte ved stationen kl. 4,30. Redningsbåden afgik kort efter fra stationen og ankom til strandingsstedet kl. 5. Skibet havde da flyttet sig ca. 500 meter syd fra det sted, hvor det først stødte på revlen. Vinden var NV med frisk kuling, men søen var ikke så høj, at det ands for nødvendigt at lade redningsbåden gå ud.

Den 15. om morgenen var vinden blevet NNV, og søen var tiltaget en del, hvorefter det viste sig nødvendigt at transportere redningsbåden syd efter, hvor der var mindre sø, og det derfor var lettere at bringe den flot, hvis det skulle blive nødvendigt.

Den 16. om formiddagen kl. 9 gik redningsbåden ud til damperen for at forhøre, om ikke nogle bjærgere ønskede at komme i land, da en del af disse havde været om bord i flere dage, uden at have tilstrækkelig proviant til så lang tid. Kl. 10,30 landsatte redningsbåden 6 bjærgere, og af de ombordværende ønskede nogle flere at komme i land til aften. Kl. 5 eftermiddag gik redningsbåden igen ud til damperen og landsatte kl. 4,30 8 bjærgere, men de øvrige bjærgere ønskede at blive om bord natten over for at fortsætte med løsningen. Da søen stadig holdt

sig så urolig, at almindelige både ikke kunne gå ud uden fare, forblev redningsbåden på stranden.

Den 17. om morgenen var vinden blevet sydlig med frisk kuling, medens nat-ten var forløbet med flou kuling og tåge. Ved 7-tiden om morgenen, da flodtiden var indtrådt, begyndte Switzers skibe, „Wiking“ og „Egit“, som også var kommet til stede, at slæbe „Edmond Gustave“ udefter, og ca. kl. 9.30 blev skibet flot. Redningsbåden gik da ud og indtog 17 mand af de ombordværende bjergere, som landsattes kl. 10.45, medens de øvrige forblev om bord i skibet, som kl. 5 eftermiddag afgik ved hjælp af de to redningskibe.

Den 11. oktober 1916 om eftermiddagen ca. kl. 5 meddelte opsynsmanden ved station „Thorsminde“, at en skonnert kom sejlsende syd fra forbi Thorsminde ikke ret langt fra land. Da det blæste en storm af VNV, var der ingen rimelighed for, at skibet kunne klare landet fra sig uden at vende og stå sydvest over. Dette gjorde det imidlertid ikke, men da det havde passeret stationen „Tuskjør“ og var kommet ca. 1 km dér forbi, tog det sejlene ned og gik til ankers ca. 4 km fra land.

Da det antoges, at skibet i den høje sø og stærke storm snart ville drive på land, blev mandskabet og 4 par transportheste tilsagt og medte ved stationen kl. 6. Raketapparaterne leddedes på 4 vogne og afgik kl. 6.30 fra stationen. Kort tid derefter var apparaterne i nærheden af skibet, og vognene blev holdt stille i klitterne, medens der blev affyret en signalrakot på stranden lige ind for, hvor skibet lå. Da der intet signal eller nødblus sås fra skibet, antog man, at det ikke ville gå i land i løbet af natten, såfremt ankrene kunne holde. Vinden trak imidlertid lidt mere til NV, og derefter ville skibet, dersom det kom i drift, drive noget sydefter, hvorfor raketapparaterne kørtes tilbage igen og holdt stille i klitterne lige vest for stationen.

Kl. 10 om aftenen telefoneredes til opsynsmanden i Thyborøn, som lovede at meddele en af redningsdamperne i Thyborøn Kanal om skibets stilling, ligesom der om morgenen den 12. på samme måde skete melding til redningsdamperen om stillingen. Skibet blev, trods den stærke pålandstorm og meget høje sø, liggende i samme stilling, og mandskabet opholdt sig stadig ved stranden og holdt vagt, indtil skibet den 13. om formiddagen kl. ca. 9 begyndte at drive indefter slæbende sine ankre efter sig.

Da man på dette tidspunkt skønnede, at skibet i løbet af kort tid ville drive ind til revlen, spændtes transporthesterne for de fire vogne med raketapparaterne, som siden den 11. om aftenen havde hemstet i klitterne, og der kørtes langs stranden nordpå ca. 1 km, indtil man kom lige ud for skibet, som imidlertid var drevet omtrent ind til yderste revle.

En enkelt og en dobbelt rakot toges frem af kasserne og sættes på stokke for at være klar til at affyres, så snart skibet stødte på grund. Da skibet kom ind til det

stærke bråd på revlen, kappede besætningen ankrene fra sig, og skibet drev da hurtigt inden for revlen, men førtes så af strømmen sydføret, indtil det ved middagstid stod fast i havstokken ca. 50 meter fra land lidt til nordvest for stationen. En enkelt raket blev affyret; den lagde linen mellem skibets master, hvor besætningen, som opholdt sig på agterdækket, straks opfangede den og halede stjerneblokken med udhalerinen i til sig og gjorde den fast til jerngelænderet på agterdækket. Den tykke trosse halede derefter om bord og gjordes fast af besætningen, hvorefter denne, 5 mand, hurtigt bragtes i land i redningsstolen én ad gangen; den sidste mand kom i land kl. ca. 12.30.

Det strandede skib var jernskonnert „Anny“ af Terneuzen, 153 nettotons drægtig, ført af kaptajn Küipers, på rejse fra Christiania til West Hartlepool med props.

Årsagen til strandingen var pålandsstorm.

Til denne stranding knytter der sig en ganske speciel episode, og om denne har strandfoged Evald Jespersen, Fjaltring, fortalt mig:

Kaptajn Jan Küipers og styrmanden blev efter redningsaktionen indkvarteret hos opsynsmanden, strand- og søgnefoged Ole Jespersen, medens den øvrige besætning blev sendt hjem. Skibet blev udloppet, og ladningen realiseret ved offentlig auktion, der afholdtes på klitten ude ved strandingsstedet. Derefter blev skibet af Switzers trukket af grunden, og det kom ud at sejle igen, og Küipers var stadig dets fører.

Under opholdet i strandfogedgården var den unge 24-årige kaptajn blevet gode venner med strandfogedens datter Kathrine, der var 2 år yngre end han, og han blev ved at komme på besøg i ferier og lignende, og den 28. januar 1919 blev han og Kathrine gift, og hun tog med ham ud og sejle; hun fulgte ham således i flere år, mens han sejlede for rederiet, dog bortset fra at han i 1920 fødte Olger i Fjaltring, og i 1921 Ole i Groningen i Holland, og de havde også børnene med en tid om bord.

I 1922 fik Küipers sit eget skib „Jutland“; det var indregistreret i Holland, men kom til at sejle med Lemvig som basis, og han førte selv skibet, og Kathrine fulgte ham stadig. De fik datteren Dina i 1924, og også hun var de første år med om bord i skibet.

I 1935 byggede de et hus i Fjaltring, og Küipers gik fra borde og opholdt sig nu hjemme i Fjaltring og drev rederiet derfra. Skibet sømte i 1940 til England, og det blev sænket i 1944 en engelsk havn. Han fik det erstattet og opbyggede et nyt skib efter krigen; det var også en „Jutland“, og senere købte han yderligere et skib, så rederiet nu havde to skibe.

Efter næsten et helt års svær sygdom døde Küipers i efteråret 1963, og han blev begravet på 47-års dagen for hans stranding på „Klitten“ – den 13. oktober. Kathrine Küipers døde i januar 1969.

Olgeri Küipers har en landejendom i Fjaltring. Ole Küipers er oddeler i Idom Brugsforening, og Dina er gift med fabriksarbejder Ernst Nygaard, Lemvig.

Rederiet fortsætter under arvingernes bestyrelse, og huset har de i fællesskab overtaget af boet.

Det skulle bare være sådan en lille „solstrålefortælling“.

Den 15. februar 1917 om morgenen kl. 7.15 telefoneredes fra Bøvsbjerg fyr, at en skibsblid sås et stykke syd for fyret tæt uden for revlerne. Straks derefter telefonerede jeg til formanden om at forberede tilsigelse af mandskabet og transporthestene, og jeg begav mig til stranden med kikøret for nærmere at undersøge båden. Den fandtes da at drive tæt uden for revlerne ca. 2 km nord for stationen, og i båden syntes at opholde sig i det mindste 6 mand. Omtrent samtidig kom strandfoged Kr. Lauridsen Kirkeløv, Trans, til stede på stranden, og han forklarede, at han havde fulgt båden ca. 1 km nordfra og vinket den udefter, når den nærmede sig revlen, da han anså det for altfor farligt at gå ind over revlen i den høje sø. Jeg aftalte med ham, at han skulle vedblive med at vinke båden sydefter og udefter, dersom den kom for nær ind til revlerne, for derved at vinde tid til at få redningsbåden til stranden og bragt flot, før de skibbrudne selv prøvede på at gå i land.

Mandskabet og 5 par transportheste blev hurtigst muligt tilsagt og mødte ved stationen ca. kl. 8.15. Redningsbåden blev straks gjort klar og afgik fra stationen kl. 8.30.

Transporten til stranden vanskeliggjordes på grund af, at vejen var belagt med is og så glat, at transporthestene ikke kunne stå fast, og tillige var der snedriver, som var vanskelige at passere forbi. Flere af transporthestene faldt om på vejen, og der måtte holdes stille for at få dem på benene igen. Redningsbåden blev læstet af vognen og bragtes flot med besvær lidt før kl. 9. Vinden var VNV og blæste en frisk kuling, søen høj, særlig på revlen, og strømmen var sydglødende.

Efter en anstrengende tøning lykkedes det at ro redningsbåden ud igennem revlen og lidt uden for samme, hvor der opankrudes lidt til læ for skibsbliden. Den drev så ned imod redningsbåden, og forbindelse opnåedes ved at kaste en line fra redningsbåden over i skibsbliden, som halede så tæt som muligt ind til redningsbåden, og de i båden værende 9 skibbrudne kom efterhånden over i redningsbåden. Ankret lettedes, og bladsløbet lagdes ud, og der roedes ind til revlen, som lykkeligt passeredes indover, og kl. 9.30 landsattes båden uden uheld med de ni skibbrudne, som var meget forkomne.

De skibbrudne hidrørte fra dampskibet „Bellus“ af Frederikstad, som på rejse fra hjemstedet til Havre med trælast blev torpederet af en tysk u-båd lørdag den 10. d. m. om eftermiddagen ca. 25 kvartmil ud fra den skotske kyst. Blandt de i båden værende ni mand var kaptajn Svensen, 2. styrmand og 2. maskinist; de øvrige var af den menige besætning. Resten af dampersens besætning, 8 mand, var allerede tirsdag den 13. landet i en anden båd ved Agger.

Omtrent som redningsbåden landede, drev den forladte skibsbold ind på inder-
siden af revlen og kantede, så den vendte bunden opfeet, og i løbet af en halv
time drev den ind i havstokken i samme stilling.

Stationen „Thyborøn“

blev, da redningsvæsenet organiseredes, oprettet som raketstation, og i 1851 an-
kom et fra England indforskrevet raketapparat, og efter at der i de følgende år
havde været benyttet i alt seks forskellige både ved stationen, fik denne endelig
i 1892 en ny redningsbold bygget på Orløgsværftet, og denne har været i brug til
slutningen af 1920'erne. Til at transportere redningsbåden ankom i 1923 en mo-
tor-traktor til stationen, og der byggedes et hus til opbevaring af denne.

Nedennævnte redningsforetagender har fundet sted ved station „Thyborøn“:

10-7	1851	Skibsen „Anall“ af Göteborg	5	mand reddet.	Raketapparat
4-1	1855	Jagt „De tvende Søskende“ af Aalborg	5	—	Redningsbold
26-9	1856	Tjalk „Portuna“ af Høcksæl	3	—	Raketapparat
15-11	1856	Skibsen „Porcupet“ af Tønsberg	7	—	—
6-5	1858	Brig „Rhederinden“ af Christiania	9	—	—
20-5	1858	Brig „Kirsten Marie“ af Kragerø	7	—	—
28-10	1858	Skibsen „Basken“ af Aagelstrand	7	—	—
28-5	1859	Dampskib „The Northern“ af Hull	27	—	—
4-10	1860	Bark „Kronprins Frederik“ af Deubek	14	—	—
4-10	1860	Brig „Travail“ af St. Malo	7	—	—
4-10	1860	Skibsen „Marie“ af Stockholm	8	—	—
28-1	1865	Skibsen „Florine“ af St. Vaast	5	—	—
7-11	1865	Skibsen „Abraham Minde“ af Fana	6	—	—
12-8	1866	Bark „Lisette“ af Tønsberg	9	—	—
9-12	1866	Skibsen „Pauline Marie“ af Nantou	7	—	—
9-12	1866	Kul „Marianne“ af Lønsvig	4	—	—
10-12	1866	Galase „Eperance“ af Fana	5	—	—
11-12	1866	Kul „Martha“ af Gøssingsø	5	—	—
28-6	1867	Skibsen „Catherine“ af Inverkeithing	5	—	—
9-11	1867	Galot „Hermine“ af Warrington	4	—	—
24-9	1868	Galase „Arni“ af Søndebu	4	—	—
8-2	1869	Skibsen „Ophir“ af Deager	5	—	—
9-6	1869	Brig „Engeline“ af West Rhauderfehn	7	—	—
12-10	1869	Brig „Severus“ af Astand	10	—	—
27-8	1870	Bark „Emily“ af Tønsberg	11	—	—
20-5	1874	Tjalk „Marie Mathilde“ af Nykøbing	4	—	Redningsbold
25-5	1875	Brig „Mimer“ af Kragerø	8	—	Raketapparat
25-9	1875	Skibsen „Familin“ af Thisted	4	—	—
31-12	1877	Skibsen „Sine“ af Lyngør	5	—	Redningsbold
16-7	1878	Dampskib „Larsen“ af Hull	3	—	Raketapparat
20-7	1878	Bark „Tvede Bredre“ af Lønsvig	5	—	—
16-1	1879	Bark „Lousine“ af Tønsberg	14	—	Redningsbold
8-9	1880	Skibsen „Johann“ af Dankevær	7	—	Raketapparat
15-10	1881	Bark „Jenkins“ af Astand	15	—	—
15-11	1881	Dampskib „Crown“ af Newcastle	14	—	—
24-5	1881	Bark „Galle“ af København	11	—	—
24-3	1881	Dampskib „Isle of Arran“ af Newcastle	7	—	—
13-5	1881	Brig „Hans Holmboe“ af Christiania	8	—	—
27-10	1884	Al kvæms bebore	4	—	—
2-6	1888	Brig „Lady Standley“ af Hartlepool	8	—	—
18-4	1889	Skibsen „Vartouwen“ af Pölska	7	—	—

22-10	1891	Slap „Bier“ af Struer	5	-	-	Raketapparat
5-11	1892	Dampskib „Rocklands“ af Høndespøt	7	-	-	-
17-2	1893	Bark „Carr“ af Svaneager	16	-	-	Rodningsbåd
25-10	1894	Dampskib „Augusta“ af Thisted	8	-	-	-
5-11	1894	Dampskib „Nevseløge“ af Løh	9	-	-	-
17-11	1894	Dampskib „Rico“ af Middelfart	15	-	-	-
9-8	1895	Skonnert „Tyne“ af Port Madag	5	-	-	Raketapparat
5-10	1895	Skonnert „Gottfrid“ af Malms	3	-	-	Rodningsbåd
29-10	1896	Tjalk „Pietronella“ af Nukobing M.	5	-	-	Raketapparat
19-11	1897	Skonnert „Karlina“ af Brøgegaard	5	-	-	-
4-10	1900	Kul „Vestruosen“ af Stadskanaal	5	-	-	Rodningsbåd
20-3	1904	Dampskib „Saxonia“ af Sættin	9	-	-	-
1/2-3	1909	Dampskib „Carl“ af Gærborg	46	-	-	-
17-12	1911	Dampskib „Hansborg“ af København	11	-	-	-
10-4	1913	Fiskekutter „Sara“ af Lemvig	4	-	-	Raketapparat
15-8	1913	Kul „Jürgen“ af West Klaunderfær	5	-	-	-
5-1	1916	Dampskib „Hermud“ af Gærborg	7	-	-	Rodningsbåd
20-3	1918	Dampskib „Brochesvalde“ af Hamborg	12	-	-	Raketapparat
31-12	1920	Kutter „Wesley“ af Frederikshavn	5	-	-	Rodningsbåd
18-12	1921	Skonnert „J. M. Nielsen“ af Røddebjerg	8	-	-	-
24-2	1922	Dampskib „Yorck“ af Berørn	1	-	-	Raketapparat
5-11	1923	Galene „Livstrøml“ af Wilderfrank	4	-	-	Rodningsbåd
11-7	1930	M/S „Fæstel“ af Gørringen	2	kvinder	+ barn	-
8-2	1934	Dampskib „Harvstrøm III“ af Gota	15	-	-	Raketapparat
10-6	1935	En 1/2 toms båd fra Thyboen	11	-	-	Rodningsbåd
16-1	1937	Motorbåd „Arken“ fra Agger	4	-	-	-
18-1	1937	Kutter „Nordlyst“ af Thorsminde	4	-	-	-
1-12	1937	Kutter „Lodvig“ af Løjtang	2	-	-	-
7-5	1938	Kutter „Miskater“ af Thyboen	1	-	-	med katrolje
24-11	1938	Skonnert „Bois“ af Næsø	5	-	-	Rodningsbåd
20-4	1939	M/S „Aper“ af Zwanenloois	4	-	-	-
22-10	1940	En 8cm båd i Lindfjorden	5	-	-	-
30-10	1941	Motorjagt „Kønnings“ af Struer	2	-	-	-
9-2	1942	En 8cm båd i Lindfjorden	2	-	-	-
19-2	1943	En båd i Lindfjorden	1	-	-	-
14-12	1943	Kutter „Fortuna“ af Frederikshavn	5	-	-	-
27-7	1946	Kutter „Ester“ af Agger	5	-	-	-
12-4	1947	Kutter „Falken“ af Thyboen	5	-	-	-
25-11	1947	Kutter „Jens Kirh“ af Thorsminde	2	-	-	-
30-12	1948	En 8cm båd i Lindfjorden	1	-	-	-
30-1	1949	Lodsbåden i Lindfjorden	1	-	-	-
31-1	1950	En par i godst i Lindfjorden	2	-	-	-
7-9	1950	Kutter „Klimafær“ ?	4	-	-	-
8-1	1951	En lille motorbåd i Lindfjorden	2	-	-	-
20-7	1951	Lystkutter „Shivens“ af Skotland	5	-	-	-
6-11	1951	Kutter „Neptun“ af Thyboen	2	-	-	-
30-12	1951	En lille motorbåd i Lindfjorden	2	-	-	-
19-1	1952	Båd i Lindfjorden	2	-	-	-
16-4	1952	En lille båd ved Helligø	2	-	-	-
15-7	1952	En lystkutter i Lindfjorden	2	-	-	-
20-12	1952	En slædebåd i Langholmløbet	9	-	-	-
16-4	1954	En lille båd i Lindfjorden	1	-	-	-
6-1	1955	Færgen „Anna“ af Thyboen	4	-	-	-
15-10	1955	En båd i Gåselholmløbet	1	-	-	-
11-4	1956	En båd i Lindfjorden	1	-	-	-
23-9	1957	Kutter „Florens“ af Lemvig	2	-	-	med katrolje
27-9	1957	En lille motorbåd, Thyboen	3	-	-	Rodningsbåd
4-2	1961	Færgen „Anna“ af Thyboen	9	-	-	-
20-9	1964	En af stedets kuttere	2	-	-	-
18-11	1964	En af stedets kuttere	2	-	-	-
10-4	1965	En jolle ved bade 72	1	-	-	-
14-11	1965	En båd i Gåselholmløbet	3	-	-	-

7.12 1865	En båd to jagere i kanalen	2	-	-	-
15.5 1865	En af studens kuttere	5	-	-	-
23.5 1865	Kutter „Ewald“ af Lerøvig	2	-	-	-
8.11 1865	En motorjolle	1	-	-	-
10.12 1867	En pum i Linnfjorden	1	-	-	-
14.10 1868	En af studens kuttere	2	-	-	-

Der er således ved station „Thyborøn“ i alt reddet 635 skibsbrønde.

Den 3. oktober 1895 om morgenen kl. 7.30 kom der melding til stationen om, at et skib styrede ret ind mod land. Det blæste en meget hård storm af NV med svære byger, og søen var i voldsomt oprør. Raketapparaterne kørtes straks til stranden, og der telefoneredes efter bese til redningsbådens transport. Raketapparaterne stod klar på stranden kl. 7.45, endnu før skibet stodte, og straks da dette var sket, affyredes en raket, hvis line af stormen førtes over mastetoppene. En ny raket affyredes og faldt mellem masterne, så at den sædvanlige forbindelse snart blev tilvejebragt, men ligesom redningstrossen var fastgjort om bord, faldt masterne, og skibet sønderlodes aldeles. 4 mand af besætningen svømmede ind efter land, hvor redningsbådsmandskabet og andre på stedet hjemmehørende lystboere med liner om livet ådede ud i brøddet og fik dem reddet. Der var endnu tre mand tilbage, og disse havde klynget sig fast til vragsods. Redningsbåden kom imidlertid ud på stranden, og den bemandedes og sættes ud. Det kostede bevær at få den ud gennem den høje beldas og få forbindelse med de tre mand, da båden flere gange tømede mod vragsstykker, men til sidst lykkedes det dog at få dem alle tre halet ind i redningsbåden, men de var i en meget forkommen og forsløet tilstand.

Det strandede skib var „Gottfrid“ af Malmø, kommende fra Grimsby til hjemstedet med en ladning kul.

Den 4. oktober 1900 om eftermiddagen kl. 5 blev det bemærket, at et skib, som var under indsejling til Thyborøn Kanal, sandsynligvis ville tæne på grundene, hvilket også skete.

Da søen var meget urolig, blev mandskabet kaldt til stationen, og der telefoneredes til Harboøre om at komme med bese til redningsbådens transport, og disse kom også hurtigt, så at redningsbåden var klar til at gå ud kl. 7 om aftenen.

I mellemtiden var redningsdamperen „Vestkysten“ kommet til stede og havde fået forbindelse med skibet og slæbt det af grundene samt forsøgt at bugser det ind ad kanalen. Men skibet havde stadig roret af og styrede dårligt, således at skibets spænding, og skibet førtes med den hårde udgående strøm ud efter og ind på grundene, hvor „Vestkysten“ ikke kunne komme til det. Redningsbåden sættes ud og kom efter ihærdigt arbejde, under hvilket flere årer brækkedes, ud i nærheden af skibet, men det var umuligt at borde det på grund af den høje se og den stærke strøm. Der blev da ankeret op et stykke til luvart – det er vindsidens – og

redningsbåden firades ned mod skibet. Ved hjælp af en kastelodslinse halede derefter besætsningen ind i redningsbåden, i alt 5 mand, og dennes ankertov blev så kappet, hvorefter den heldig nåede land kl. 9.30 aften.

Det strandede skib var kuffen „Vertrouwen“ af Stadskanaal, på rejse fra Boness til Nykøbing Mors med kul.

Stationen „Ferring“

blev oprettet i henhold til lov af 31. marts 1860 som raketstation alene, og den teldte i kraft fra 1. september 1860.

Ved station „Ferring“ har nedennævnte redningsaktioner fundet sted.

4-10 1860	Gulise „Margrethe“ af Borg	5	mand reddet.	Raketapparat
24-7 1864	Skib „Loo“ af Ciribirichana	5	—	—
31-5 1865	Gulise „Marlene“ af Vorelsund	6	—	—
2-9 1867	Skonnert „Der Pfel“ af Borås	6	—	—
22-11 1867	Gulise „Neringelucht“ af Wilderfaak	4	—	—
27-10 1868	Brig „John & Ann“ af Sadeland	4	—	—
27-9 1869	Brig „Ministrælling“ af Christiania	9	—	—
7-1 1875	Gulise „Reina“ af West Rhanderfelen	5	—	—
10-9 1875	Gulise „Hermann“ af Papenburg	4	—	—
25-12 1875	Skonnert „Tiger“ af Boston	5	—	—
25-8 1876	Skonnert „Janey Sernas“ af Papenburg	5	—	—
2-4 1877	Kul „Hindrikk“ af Groningen	5	—	—
16-9 1877	Brig „Lindormsløde“ af Swinmønde	5	—	—
15-10 1881	Skonnert „Marthilde“ af Holbæk	6	—	—
4-8 1882	Kul „Catarina“ af West Rhanderfelen	2	—	—
6-11 1882	Brig „R. S. Vold & Hestrich“ af Tönsberg	6	—	—
25-12 1885	Dampskib „Laska“ af Danzig	18	—	—
21-10 1887	Barkskib „Hoppet“ af Oshammer	12	—	—
17-11 1888	Skonnert „Ulrika“ af Grossefeln	6	—	—
8-3 1891	Dampskib „Augusta“ af Kiel	15	—	—
7-4 1895	Brig „Lena“ af Papenburg	7	—	—
17-9 1897	Barkskib „Emma“ af Frederikssund	4	—	—
22-11 1901	Barkskib „Capella“ af Arendal	—	—	—
26-2 1908	Skonnert „Eira“ af Esbjerg	4	—	—
27-11 1908	Barkskib „Neah“ af Kivik	8	—	Redningsbåd
16-12 1912	Motorjakt „Johanne“ af Waal	2	—	Redningsline

Der er således ved station „Ferring“ reddet i alt 148 skibbrudne.

Den 16. september 1877 om eftermiddagen kl. 5 bemærkede opsynsmanden et skib ca. 4 mil til søs, som syntes at styre mod land. Ligesom mørket faldt på, kunne det ses i kikkert, at det førte nødflag, og redningsmandskabet blev derfor hurtigt sammenkaldt. Det blæste meget blidt af NV, og søen var høj. Da skibet kom tæt under land kl. 7.30, kunne det på lanterne ses, at det drejede syd efter, og man fulgte da skibet med apparaterne, indtil det strandede kl. 8.30 $\frac{1}{2}$ mil syd for stationen. Skibet stod på den yderste revle ca. 500 alen fra land, men da mastene straks efter faldt, kunne skibet i det herskende mørke ikke ses, fordi brødsæerne væltede sig over alt.

Så hurtigt som muligt blev der affyret en raket, som efter de skibbrudnes udsagn faldt over klyverboamen, men da besætningen var gået over bord med mæstere, og skibet var aldeles adskilt, kunne de ikke få fat i linen. I land kunne der intet ses, men nødbrøene fra de skibbrudne kunne høres. Imidlertid var raketapparaterne fra station „Taskjar“ også ankommet til strandingsstedet.

Der affyredes igen en raket i den retning, hvorfra råbene lød, og de skibbrudne meddelte senere, at linen faldt lige over dem, men de havde ikke kendskab til at udbale stjerneblokken, og på grund af den store afstand turde de ikke fastbinde sig til raketlinen, hvorfor de atter slap denne. Da man i land ikke vidste noget om, hvorvidt raketterne kunne nå ud, blev det forsøgt at anvende en dobbelt raket, men denne faldt i vandet, da den første del var udbæret. Det syntes nu, som om råbene kom længere syd fra, og de fulgtes så nøje som muligt, ligesom der atter blev affyret en raket, men uden resultat.

Mellem kl. 1 og 2 syntes man, at man kunne skimte et vrag længere mod syd, og at nødbrøene kom derfra. Raketstativet blev stillet så højt som muligt, og der affyredes atter en raket. Ved lysningen fra denne kunne det ses, at der sad flere mand på vraget. Linen faldt lige over dette, og en af de skibbrudne holdt sig fast ved den og blev halet i land. Han meddelte, at der endnu var 2 mand på vraget, men at resten af besætningen, 4 mand, var druknet. En ny raket affyredes og lagde sig i hænderne på de to mand, der derpå halede i land i meget forkommen tilstand.

Skibet, som var blevet landsat, da det var synkefærdigt, var briggen „Ueckermünde“ af Swinemünde, på rejse fra Leith til Riga med kul.

Den 17. september 1897 om eftermiddagen kl. 6 strandede $\frac{1}{3}$ mil nord for stationen barkskibet „Emma“ af Frederikstad. Dette skib, som var købt af et interessentskab i Norge, var blevet lastet med træ, og det var bestemt at landsætte det på kysten til ophugning – såkaldt kunstig stranding. – Da man vidste, at skibet ville komme, var redningsmandskabet samlet, men ingen anede, at der skulle blive brug for raketapparaterne. Skibet blev slæbt af en norsk bugserdamper, som var bestemt til at optage besætningen, hvorefter skibet selv skulle drive ind mod kysten. Men søen var så høj, at det var umuligt for damperen at optage besætningen, og denne, i alt 4 mand, måtte da blive på skibet. Da man i land så dette, blev raketapparaterne bragt til strandingsstedet, hvor de ankom kl. 6.30, og skibet stod da ca. 200 alen fra land med søen væltende ind over sig. Der affyredes en raket, men linen gik højt op over mæstere og fortes i lu. Der affyredes en ny raket, hvis line faldt mellem mæstere. Den almindelige forbindelse blev hurtigt tilvejebragt, og kl. 7.30 stod de fire mand reddede i land ved hjælp af redningstølen.

En time derefter var skibet fuldstændig sønderslået.

I anledning af det således passerede blev der ved justitsministeriets foranstalt-

*Redningsredetten
anløb skibet.*

ning optaget forber til oplysning af sagen, uden at der dog derved fremkom noget, der kunne give anledning til at rejse tiltale mod de personer, der bar ansvaret for denne „kunstige“ stranding. Derimod gav denne et væsentligt stød til, at der i den nye strandingslov blev optaget bestemmelse om, at det blev forbudt at iværksætte kunstige strandinger uden at have erhvervet tilladelse dertil i forvejen.

Den 22. november 1903 om aftenen kl. 6.30 meddelte den udsendte strandvagt, at der NV for stationen sås et skib, som viste blus og tilspindende styrede mod land. Det blæste hårdt af NV, og havet var i voldsomt oprør efter de foregående dages storme, hvorfor mandskabet hurtigt blev samlet, og man begav sig på vej med apparaterne. Da kl. var 7.30, så man skibet betydeligt nærmere og at stranding var sundgældigt. Kl. 8.50 stødte skibet på revlen, og man hørte en stærk bragen samt nødskrig fra besætningen. Skibet stod ca. 600 alen fra land, og der blev straks affyret en dobbelt raket, som dog kun tilbageslagde den halve afstand; den næste affyrede raket gik nok noget længere, men såvidt det kunne skimmes, faldt den ca. 100 alen inden for skibet. Det var meget vanskeligt at affyre raketter, da skibet stod lige under Bovbjergs høje skrænter, hvorfra affyringen måtte ske, idet det var umuligt at komme på stranden. Det syntes imidlertid noget senere, som om havet var faldet noget, og redningsapparaterne blev da blået ned ad Bovbjerg, og der affyredes igen en dobbelt raket, som lagde linen agten om fokkemasten. Imidlertid var der blevet tændt et strandingslys, og ved hjælp af dette kunne det ses, at kun fokkemasten med nogle sejlstreger stod. Da der ikke blev halet ud i raketlinen, blev denne halet i land igen, og der affyredes påny en raket, men denne gang nåede den ikke ud til skibet. Da kl. var 10.30, syntes det, at vra-

get kom lidt nærmere til land, og der blev igen affyret 3 raketter efter hinanden, hvorefter den sidste gik godt og lagde linen over merserilen, men da der heller ikke denne gang blev gjort brug af linen, måtte redningsmandskabet indstille virksomheden, da man måtte slutte, at der ikke fandtes mennesker på den tilbageværende del af vraket, hvilket også ved dagens frembrud viste sig at være rigtigt. Det må antages, at skibet ikke længe efter, at det var stødt, er brækket midt over, og at besætningen må have opholdt sig på agterskibet, som er karrøt, og at de derefter alle, i alt 15 mand, er druknet.

Det strandede skib viste sig at være barkskibet „Capelle“ af Arendal, træløst til Port Natal fra Norrkøping.

Dette sidstnævnte tilfælde afslører, at uanset redningsvæsenets fortrinlige materiel, og mandskabets hurtige og ufoøfærdede indsats kan forholdene være så farefulde, at al hjælp er forgæves; men at det går så vidt, som her er nævnt, danner dog en undtagelse.

Den 27. november 1908 strandede barkskibet „Noah“ af Kirvik, og herom oplyser redningsprotokollen kort om redningen af mandskabet, at det var redningsbåden fra „Lilare“, som var blevet tilkaldt, da skibet stod ca. 600 alen fra land, der redede besætningen – de otte mand. Et dobbelt raketskud havde lagt linen på dækket om mesanmasten, men da skibet krængede svært indover og stadig overskyldes af svære bølde, måtte besætningen stadig fastholde sig i „vanterne“, og da der tillige var stærk sydglende strøm, gik det meget smalt med udhalingen af stjerneblokken, og mandskabet var stærkt udmattet. Omsider lykkedes det dog at få hele besætningen ned i båden i stærk forkommen tilstand.

Den 16. december 1932 strandede motor-tjalk „Johanne“ af Wærd, og herom findes følgende indført i redningsprotokollen: Raketten var klargjort til affyring, men samtidig kom en stor brødså, som sætte skibet højt op på land, så at forbindelse kunne opnås ved, at en af mandskabet fik en line om livet og vadede ud og kastede en line om bord, som besætningen opfangede og fastgjorde ved gelænderet på ruffen. Besætningen bestod af 2 mand, og de lod sig én for én glide ned ved linen og blev bragt i land af redningsmandskabet.

Siden 16. december 1932 har der ikke forekommet strandinger eller redningsaktioner under station „Ferring“.

Stationen „Thorsminde“

blev oprettet i henhold til lov af 17. marts 1882 som rakestation alene, men fra 1. september 1886 blev der ved stationen anbragt en fra Vedersø udrangeret redningsbåd, men denne blev dog i 1891 udskiftet med en ny på Orlogsværftet bygget båd.

Ved stationen har nedennævnte redningsforetagender fundet sted:

29-10 1884	Dampskib „Theodor“ af Göteborg	10 maad reddet. Raketapparat
4-12 1885	Dampskib „Hecla“ af Amsterdam	3 - - - -
1-7 1889	Tjalk „Ankora“ af Vestervig	4 - - - -
24-10 1891	Skonovet „Lor“ af Frederikstad	6 - - - -
5-12 1891	Dampskib „Vinter“ af Flensborg	11 - - - -
9-12 1895	Skonovet „Renske“ af Grevensfohn	3 - - - -
8-9 1897	Boig „Hilf“ af Arendal	8 - - - -
8-12 1900	5-mastet skonovet „Lima“ af Lønsborg	9 - - - -
5-8 1905	Barkskib „Robert Madsen“ af Porsgrund	15 - - - -
23-11 1906	Dampskib „Ophelia“ af Helsingør	19 - - - -
1-12 1913	Dampskib „Glæder“ af Scettin	22 - - - -
9-12 1913	Motorskib „Bastille“ af Christiania	19 - - - -
18-1 1917	En af stædens fiskerkuttere	4 - - - -
1-1 1918	En af stædens fiskerkuttere	1 - - - Redningsbåd
6-4 1918	En af stædens fiskerkuttere	2 - - - -
13-7 1912	Motorskib „Dald“ af København	4 - - - -
	Denne redning foretog i Fjætring	
18-5 1945	Fiskerbåd „Ritha“ af Vestens	3 - - - -
8-5 1946	En af stædens fiskerbåde	2 - - - -
15-7 1946	En af stædens fiskerbåde	3 - - - -
8-8 1946	En af stædens fiskerbåde	1 - - - -
20-5 1948	En lille båd ud for Dybd i Fjætring	2 - - - -
9-11 1948	Kutter L. 121 af Fjætring	4 - - - -
1-3 1950	Dampskib „Ketty“ af Landskrona	16 - - - 2 kvindes -
25-4 1953	Kutter „Bliss“ af Hvide Sande	2 maad reddet. Redningsbåd
16-2 1955	En af stædens fiskerbåde	3 - - - -
26-10 1960	En lille motorbåd i Nissum Fjord	3 sandtræer -
16-12 1964	Kutter „Gren Schimidt“, Thorsminde	4 maad reddet. Raketapparat

Der er ved station „Thorsminde“ reddet i alt 187 skibbrudne.

Siden 16. december 1964 har der ikke fundet strandinger sted under stationens område.

Den 4. december 1885 strandede syd for „Thorsminde“ dampskibet „Hecla“ af Amsterdam, på rejse fra Scettin til hjemstædet, under en hård sydvestlig storm med høj sø. Skibets toplanterne bemærkedes fra stationen kl. 10 aften i sydvestlig retning, og da det samtidig skønnedes, at strandingen var sket, sættes apparaterne i bevægelse, og ved hjælp af to anskaffede ramper bragtes håndvognen over slusebygningen og ankom til strandingsstedet 1000 alen syd for stationen kl. 11. - Det må her erindres, at der på det tidspunkt ikke var nogen vej over slusen, hvorfor en almindelig vogn ikke kunne køre over.

Skibet lå da i samme retning, som det havde styret fra søen, nemlig ONO, med bowen nærmest mod land. Skibet havde nemlig villet søge Frederikshavn af mangel på kul. Det var kommet landet så nær, at bowen under almindelig vandstand ville have ligget tør, men på grund af voldsom sø og højvande, der slog op mod klæbakkerne, var afstanden til bowen kun 50 favn. Ved apparatets tilvædekomst lå stranden fuld af opskyllede dele fra ladningen, såsom melsække og fadegods, hvoraf det fremgik, at skibet var slæet i stykker. Dette fremgik også af, at der mellem skibets stævne fandtes en stor åbning af betydelig længde, gennem hvilken

havet uafbrudt gik. Forbindelse blev hurtig tilvejebragt ved hjælp af en raket, som førte linen over skibet, men linen måtte hales tilbage umiddelbart efter kastet, fordi de da ombordværende ikke kunne forlade deres plads og sikre sig linen. Forsøget gentoges med den samme line, der opskødes på stranden, men med uforandret resultat. På grund af mørket, der var uigenomtændeligt, og det i tiltagende mængde inddrevne vrag- og stykgods ansås et nyt forsøg med raketapparaterne for utilrådeligt, fordi det under disse forhold ville være umuligt at holde forbindelsen klar, og vedkommende ville således have været udsat for at omkomme i redningstolen, dersom denne ved linernes uklarehed eller ved at komme i kollision med de omdrivende genstande standsedes undervejs.

I løbet af natten kunne høres råb fra skibet, og man skønnede også, at nogen med mellemrum færdedes, men tydelig bemærkedes ingen før kl. 5 om morgenen i et antal af højst 6 personer. Resten var da forlængst gået over bord, men til hvilken tid og under hvilke omstændigheder har ingen af de reddede kunnet sige. Da skibet stødte på revlen, befandt skibets fører sig på kommandobroen. Da den anden sø vælede ind, gik denne bro i drift, medtagende føreren og mulig flere af besætningen. Ved faldet af en mast skal hovmesteren være blevet ihjelslået, da han afklædt ville passere relingen for mulig ved svømming at nå land. I nattens løb var redningstationens personale tillige med det fra „Fjand“-stationen kl. 1.30 tilkomne mandskab i uafbrudt virksomhed med, vadende i havet og således udsat for at beskadiges af det inddrevne fadeværk, om muligt at finde og assistere dem, der måtte inddrive, og én af de skibbrudne kom på denne måde velbeholdent til land og førtes til nærmeste hus. Da havet faldt, hvorved størstedelen af den inddrevne ladning blev landfast og dannede en vold af særlige dimensioner, lykkedes det henimod kl. 7 fra denne vold at hve et kastelod til de pågældende. Disse halede stjerneblekken til sig, hvorefter redningstrossen halede ud, og vedkommende tilbageværende tre mand toges derpå i land i redningstolen. Skibets besætning havde udgjort 15 mand, hvoraf således 11 omkom, uden at det under de for hånden værende forhold havde været muligt at redde dem.

Den 9. december 1923 om natten kl. 1.30 blev det meddelt af fisker Laurids Nielsen, Bøvling Klit, at et motorskib var strandet lige ned for hans hus ca. 5 km nord for stationen „Thorsminde“, og det stod fast på inderste revle ca. 100 meter fra land. Den udsendte vagtmand, Søren Korsgaard, var kommet til stede ved strandingsstedet, og han havde afbrændt begge blålys, som han havde med, for at give de skibbrudne oplysning om, at strandingen var bemærket fra land. Vinden var syd med frisk kuling og dæst luft; Bøvbjerg fyr kunne ikke ses.

Mandskabet blev hurtigt tilkaldt, og to spand transportbæste blev ligeledes tilsendt. Redningsapparaterne blev lesset og kørt til strandingsstedet kl. 3.30. Vi anbragte en raket i stativet på 24 graders elevation, tændte raketten, og denne lagde linen midt mellem masterne på det strandede skib. De skibbrudne var hur-

tige til at hale stjerneblokken om bord og fl den fastgjort, hvorefter vi kunne hale vores stortrosse om bord, og da denne var fastgjort dér, spændte vi trossen med vor talje, gjorde redningsstolen fast til udhalingssinen, og redningen af de skibbrudne begyndte kl. 4.30. Det var en besætning på 18 mand samt 1 passager, og de blev alle hjærget uden mindste uheld.

Det strandede skib var motorskibet „Batavia“ af Kristiania på rejse fra Rotterdam til hjemstedet med stykgods. Skibet var på ca. 500 tons og førtes af kaptajn Th. Bakke.

Ved aftenstid drev skibet helt ind på land, og mandskabet gik igen om bord i skibet og forblev dér under løsningen af lasten.

Om „Batavia's“ stranding fortælles der stadig i dag af dem, som kan huske begivenheden, at det er det største hjærgringsforetagende, der er sket her på kysten.

Efter at skibet var drevet helt ind på land, blev det af roderiet og forsikringen bestemt, at det skulle løses ved udløsning af lasten, og det var ikke noget helt almindeligt arbejde og da heller ikke noget billigt foretagende. Kaptajnen og besætningen forblev om bord, og hjærgebruget blev tilkøbt, ligesom så godt som alle landbrugere i Fjaltring kom til at levere hestekøretøjer til transport af de hjærge-gode varer, og det må i denne forbindelse erindres, at der ikke var nogen egentlig vej mellem Thorsmøde og Fjaltring, men der blev kørt ad spor ude i engene og op imod klitterne i en sikkok kørsel de ca. 10 km, som der var mellem strandingen og „Sønderbygdene“ i Fjaltring, hvor varerne blev omkørsset i lastbiler og videre transporteret til Lønvig, hvor de blev opmagasineret og solgt ved offentlig auktion.

De varer, som lasten bestod af, var, som et vittigt hoved sagde, „alt lige fra skrivemaskiner til jernbaneskinner og vognaksler til jernbanevogne“, men der var også kolonial og manufaktur både klædevarer og linnedvarer i hele baller; der var isenkram, appelsiner, citroner, bønner, tomater og alt andet i frugt og grøntsager, og der var sukker, mel, gryn, vin og spiritus og sprit.

Løsningen varede i over en måned, og der blev kørt hver dag, også i juledagene, og det var en hjælp for kørtøjerne, at det var i en frostperiode, så engene kunne bære, men der kunne kun køres to træk daglig af hver spand. En stor fordel var det, at skibets maskineri var intakt, så alle spil kunne benyttes. Jernbaneskinner og vognaksler blev kastet i havet ved hjælp af egne spil, og varerne i øvrigt blev føret ned på stranden og kørt bort efterhånden. En del af de større ting blev solgt ved auktion på stranden ved skibet, men ellers foregik auktionen i Lønvig ved Afholdshotellet, og daværende dommerfuldmægtig, kancellifid Schiøtz-Christensen var aktionarius.

Engang først i januar måned var skibet udløst, og det blev af Switser trukket af grunden, men da indtraf det uheld, at strømmen ikke var gunstig, og skibet

drev under bjærgningen ind i sine egne jernbanskinner og blev sålet læk, men dog ikke mere end at det kunne bugseres til Thyborøn, hvorfra det senere kunne sejle til Frederikshavn. Det var, om man kan sige det sådan, „en lykkelig stranding“, når det tages i betragtning, at der ikke omkom mennesker, og de materielle goder, som strandingen medførte, var særskønne for denne egne fattige befolkning, der kun i forevejen havde fiskeri som eneste indtjeningsmulighed. Nu havde de hver daglig hjembragt en dagløn i over en måned, og den kørende medhjælp, både heste- og bilkørende, fik sin dagløn, og da auktionen var afsluttet, og regnskabet gjort op, fik bjærgelaugene som sin andel en bestemt procent af auktionsprovenuet – i alt 1100 kr., og det var mange penge dengang.

Ja, det var et rigtigt „juleskib“.

Flere år efter fik et dykkerselskab tilladelse til at bjærge de udkastede jernbanskinner og vognakser, og da blev der igen livlig trafik ad „Klitvejen“.

Det er flv. opsynsmand Søren Madsen, Thorsminde, og strandfoged Evald Jespersen, Fjaltring, der har været min kilde til disse sidste oplysninger om bjærgningen.

Den 13. juli 1942 om natten kl. 0.10 blev der ringet fra opsynsmanden ved station „Tuskjær“, at der lå et skib og blussede ud for Fjaltring, og opsynsmanden ville gerne, om ikke vi med motorredningsbåden ville gå ud til den, da der var meget høj sø, og skibet lå ca. en halv sømil fra land. – I første halvdel af 1950'erne havde Thorsminde flet en ny motorredningsbåd, der var anbragt på en slidse i redningshuset og nu kunne sættes direkte ud i havnen og på den måde komme hurtigere til assistance. – Mandskabet blev hurtigt tilkaldt, og redningsbåden blev straks sat i vandet. Vi skulle først have tilladelse af den tyske værnemagt til at sejle gennem slusen, men det blev hurtigt ordnet, og kl. 0.50 gik vi ud. Vi nåede det strandede skib kl. 1.30, og mandskabet, 4 mand, var glade for at komme over i redningsbåden, og kl. 3.15 var redningsbåden i havn med de fire mand.

Skibets navn var „Dahl“ af København. Det var gået ud fra Thyborøn havn for at gå til Thorsminde og bjærge koks fra en torpederet tysk dampet, men det nåede ikke at få nogen last, da skibet fik maskinskade og tillige var blevet sålet læk. Skibet havde en størrelse på 19–24 tons, og det var dagen efter drevet helt ind på stranden ca. 7 km nord for Thorsminde.

Den 16. februar 1955 kl. 9.15 meddeltes mig, at en båd var taget ud på havet for at bjærge redskaber. Der var sat tre balloner i signalmasten; vinden var NV 6 med snebyger, og der var meget svær sø. Mandskabet blev tilsagt, og kl. 10.15 var redningsbåden i vandet og sejlede gennem slusen og lagde til vest for denne. Kl. 10.30 gik redningsbåden ud over revlerne, da fiskerbåden var for indgående. Redningsbåden tog meget vand over sig, og den var boordfyldt flere gange under udsejlingen. Fiskerbåden og redningsbåden kom samtidig til anden revle. Fisker-

båden kørte ca. 50 meter uden for revlen, og den trillede rundt flere gange, så det var meget vanskeligt for redningsbåden at komme til hjælp. Tre fiskere blev bjærgede, de lå og flød mellem vragsumper, og en af dem var indfiltret i et fiskegarn og måtte skæres fri. To af fiskerne, skibperen Sigvald Pedersen og Erling Jensen, var forsvundet; kun de redningsbøtter, de havde haft på, lå og flød på vandet. En af de reddede, Hans Christensen, var livløs, da han kom i redningsbåden, men der blev foretaget kunstigt lindedræt, indtil han kom til live.

Efter at de tre var bjærgede, sejlede redningsbåden igen rundt ude på stedet for at søge efter de to forsvundne i 25 minutter, men uden resultat. Det hastede nu med at komme ind med de tre bjærgede, der var helt stive af kulde. De to af dem blev i en bil kørt til deres hjem, men den tredje var for ringe til at kunne køres hjem; han kom ind på slusekontoret, hvor der var varme. Han var ikke ved bevidsthed hele tiden. Han fik tørt tøj på og blev srobt ind i redningsvæsenets tæpper, og han blev efter lægens ordre i ambulance kørt til Holstebro sygehus.

Den 16. december 1964 kl. 5.30 meddelte slusepasser Ole Andersen mig, at en fiskeskutter, L 315 „Greta Schmidt“, var strandet. Det var meget mørkt og tæt tåge, og derfor var kutteren ikke tidligere blevet observeret. Den var blevet slået op på nordre mole og lå tværs over molen; den var slået lek og var fuld af vand og var væltet om på siden med styrbordssiden under vand. Besætningen bad om hurtig hjælp, da havet brød meget ind over kutteren, og det eneste sted, de kunne opholde sig, var i læ af styrhuset i bagbordssiden, og de var meget forkomne. Det var hen ved 2 timer siden, de var strandet, og det var et rent tilfælde, at slusevagten havde åbnet for radioen; de havde kaldt over deres sender i halvanden time uden at blive hørt, for det var kun en lille 1 watts sender. Mandskabet blev hurtigt tilkaldt, og kl. 6 var redningsbåden vest for slusen og på vej udefter. Den sejlede over første revle og belyste kutteren for at se, hvordan man bedst kunne få forbindelse med den, men da motoren blev slækket af, knækkede gaskablet. Reserve-motorføreren måtte ned i maskinrummet for manuelt at give motoren gas og fortsatte dermed, til motorbåden var kommet ind til broen. Redningsbåden havde været bordfyldt flere gange, og der var ikke tid til reparation. Fra bådhuset fik vi læsset raketmateriel på små trækvogne og kørte det til havet, hvor forbindelse med kutteren blev etableret med en kasteline fra molen, og i løbet af kort tid var forbindelsen i orden, og redningstolen baledes ud. Stolen flød på havet, trossen var blevet fastgjort til en pullert i rælingen, så der var kun godt 1 meter til vandlinjen. De skibsbrudne blev slæbt gennem vandet; de skulle trækkes så meget langs med kysten for at holdes fri af molen. Den første var Herluf Rasmussen, dernæst Peder Jeppesen, Svend Kjærgaard og sidst skibperen Jørgen Kjærgaard, og kl. 7.50 var alle vel i land. De var alle meget forkomne og blev ved hjemkomsten tilset af en læge.

Stationen „Liløre“

er oprettet i henhold til lov af 1. april 1887 og er forsynet med redningsbåd og raketapparat. I december 1887 ankom en ny på Orlogsværftet bygget redningsbåd. Den første redningsbåd kørte under redningsfoersøg i 1897, hvilken begivenhed er omtalt nedenfor, men den blev afløst af en i 1919 på Orlogsværftet bygget båd.

Ved station „Liløre“ har efternævnte redningsforetagender fundet sted:

17-5 1892	Dampskib „Libra“ af Nisswediep	11	rund reddet.	Redningsbåd
21-11 1895	En af steds fiskerbåde	6	—	—
18-5 1896	Dampskib „Ferrybrook“ af Frederiksværk	20	—	—
5-10 1898	Dampskib „Winnic“ af West Hartlepool	5	—	—
20-1 1900	En af steds fiskerbåde	5	—	—
4-1 1902	En af steds fiskerbåde	6	—	—
1-2 1906	Dampskib „Ludwig“ af Lübeck	15	—	—
2-5 1908	Dampskib „Kaiserberg“ af W. Hartlepool	15	—	—
27-31 1908	Bark „Nook“ af Kivik	8	—	—
16-1 1920	Dampskib „Seydlitz“ af Norderstamm	12	—	Raketapparat
13-5 1920	Dampskib „Heinrich Janssen“ af Hamborg	2	—	—
1-01 1921	Kat „Neerlandia“ af Schiedam	4	—	—
1-01 1921	Fregat „Bragde“ af Christiansund	26	—	—
12-12 1921	5-masted skibnet „Bethania“ af Riga	7	—	—
23-5 1925	Koster „Vestfart“ af Helsingør	1	—	—

Ved station „Liløre“ er der således i alt blevet reddet 159 skibbrudne.

Af redningsforetagender ved stationen nævnes her følgende:

Den 21. november 1895 skete den store fiskerulykke på Vestkysten, hvorved 48 fiskere, deraf alene 26 fra Harboøre sogn, omkom. Næsten alle bådelavene var gået ud tidligt om natten, men der rejste sig høj sø, og de søgte mod land. Ulykken ramte især de både, der først kom ind, idet de ikke i marked kunne vurdere den voldsomme brødsø på revlerne; her kørte de bådene, og besætningerne omkom. Besætningerne i de både, som kom senere ind, lykkedes det enten selv at lande eller at blive optaget af redningsbådene. Redningsbåden fra „Flyholm“ var ude fra tidlig morgen, ført af den 70-årige opsynsmand Christian Langer, og den blev ude omtrent hele dagen for at assistere de landsøgende fiskerbåde.

Ved station „Liløre“ havde opsynsmanden om morgenen kl. 5 hørt, at havet var uroligt, og han var da gået til stranden. Ankommet her så han den store fare, der var forbundet med, at fiskerbådene, som han vidste var ude, landede, og han sendte da hurtigt bud efter redningsbådsmandskabet. Der var imidlertid kun to af dette til stede, de øvrige ti var på havet. Han telefonerede da til den ca. 1 mil borte beliggende raketstation „Ferring“ om at sende et af de derværende bådelav, der ikke var ude — men som for øvrigt var ukendt med redningsbåden — til betjening af denne. Så hurtigt det kunne lade sig gøre, indfandt disse frivillige folk sig. I sidste øjeblik kom fire af det faste bådsmandskab, det var fiskerne Peder Nielsen Liløre, Stinus Liløre, begge sønner af opsynsmanden, Mads Nielsen Bjerg

og Peder Pedersen Rønn. De var under stor livsfare landet et stykke nordligere på kysten med deres fiskerbåd, men da de hørte, at der manglede folk til redningsbåden, betænkte de sig ikke; trods det, at de var forkomne og lige undsluppet fra døden, kastede de både hovedbeklædning og fodtøj og ilede barhovede og på strømpefædder til redningsbåden, hvor de indtog deres pladser. Udenfor li fiskerbåden „Fortuna“ og kunne ikke holde på land. Båden havde flet en svær sø længere ude til søs, så den var blevet meget havareret. Redningsbåden bragtes heldigt flot og blev roet ud til fiskerbåden, hvis besætning, 6 mand, blev optaget og lykkeligt bragt til land.

For denne virksomhed blev der ikke alene tildelt redningsmandskaberne ved de forskellige både, der havde været ude, belønning, men Hans majestæt kongen tildelte endvidere de elfve mand, der havde betjent Liløe redningsbåd, den kongelige belønningsmedalje i sølv.

Den 25. januar 1897 mellem kl. 11 og 12 formiddag telefonerede redningsbestyrer, konsal Andersen til „Liløe“ redningsstation, at det var ham bekendt, at der var fiskerbåde på havet, og at redningsbåden måtte holdes klar til at gå ud, da det på grund af snefykning kunne være vanskeligt og farligt for fiskerne at lande med deres både, navnlig da det var usikkert, om redningslamperen „Vestkysten“ kunne gå gennem isen i Limfjorden og komme fiskerne til hjælp. Der var da 7 fiskerbåde fra Harboøre søndre søge på havet. Opsynsmanden ved redningsstationen telefonerede straks til den ved de nævnte bådes landingsplads beliggende telefonstation for at erfare, om der var grund til at befrygte fare for fiskerbådene, men gentagne forespørgsler besvarede med, at der, som forholdene var, ikke behøvedes hjælp af redningsbåden. Kl. 5 kom to af fiskerbådene velbeholdne til land. Kl. 3.30 meldtes det imidlertid til redningsstationen, at havet var blevet mere uroligt, og at redningsbådens bistand nu antoges at ville blive nødvendig. Som følge heraf sættes redningsbåden hurtigst i bevægelse fra stationen fulgt af opsynsmanden og hele mandskabet, 12 mand, og ankom kl. 5.30 til stranden ved fiskernes landingsplads, ca. $\frac{3}{4}$ mil nord for stationen. Da var endnu en af fiskerbådene kommet i land ved landingspladsen, hvor der indløb telefonmeddelelse om, at yderligere to af fiskerbådene havde nået land ved Agger. Om de øvrige fiskerbåde havde man derimod ingen oplysning, hvorfor redningsbåden blev gjort klar til at gå ud, densom disse både skulle vise sig uden for revlerne. Opsynsmanden begav sig derefter til telefonstationen for at indhente oplysning om, hvorvidt de manglende fiskerbåde måtte være kommet i land længere nord på, efter forinden at have aftalt med mandskabet, at de kun i tilfælde af, at fiskerbådene måtte vise sig, skulle gå ud med redningsbåden. Kort efter kl. 6.30 eftermiddag troede man fra land at bemærke et lys ude på havet i nordvestlig retning, hvilket antoges at være en lygte i en af fiskerbådene, og efter at strandingslys var tændt, gik redningsbåden derfor ud, bemanded med hele dens besætning. Båden kom godt på

seen, men kunne kun kort tid iagttages fra land på grund af det da indtrådte mørke. Til vejledning for redningsbåden ophængtes en trædt lygte i en på stranden stående fiskerbåd, og der affyredes gentagne gange signalraketter for at vise mandskabet, hvor landingspladsen var.

Havet var imidlertid kommet i et voldsomt oprør, og en mængde fiskere havde begivet sig til landingspladsen, hvortil redningsbåden ventedes at ville komme. Da et par af fiskerne kl. ca. 9 var glet omtrent 1000 alen i nordlig retning, opdagede de en båd, der drev ind mod land med bunden opfeffer. Det viste sig snart, at denne båd var redningsbåden, der var kæntræt, og man så intet til dens mandskab. Da båden stødte mod land, fandt de tilhørende fiskere under båden en mand, der syntes at vise livstegn, men alle oplivningsforsøg forblev forgæves. Straks efter ilanddrift endnu en af besætningen, hos hvem man troede at bemærke svage livstegn, men heller ikke denne mands liv kunne reddes, og efterhånden inddrev de øvrige 10 mand af besætningen som lig.

Den følgende dag oplystes det, at det var lykkedes „Vestkysten“ at komme igennem Thyborn Kanal, og at besætningen i de to både, 12 mand, var blevet optaget i redningskibet.

Da således samtlige deltagere i det ommeldte ulykkelige redningsforetagende omkom, har de nærmere omstændigheder ved bådens kæntring ikke kunnet oplyses.

Det må formodes, at redningsbåden i den svære pllandssø, hvis farlighed foregedes derved, at vinden var sprunget om til OSO og således gik i modsat retning af søerne, på grund af det indtrådte mørke, der vanskeliggjorde iagttagelsen af brødsøerne, uventet er blevet ramt af en sådan sø, der har forårsaget kæntringen.

Efter at beretningen om den skete ulykke var indkommet til ministeriet, meddeltes redningsbestyreren bemyndigelse til af redningsvæsenets midler at udsende de fornødne beløb til afhjælpning af øjeblikkelig trang hos det omkomne redningsmandskabs efterladte, hvorhos der senere er tilstilet dem årlige understøttelser. Begravelsen af de tolv forulykkede mænd foregik den 2. februar 1897 på redningsvæsenets bekostning og under overmåde stor deltagelse.

Ved frivillige bidrag blev der rejst et stort og imponerende mindesmærke på de omkomnes grave på Harboøre kirkegård, og såvel gravene som mindesmærket passes og vedligeholdes for redningsvæsenets regning.

Station „Liløre“ er fuldstændig nedlagt fra 1. april 1967, og båden blev allerede inddraget i 1950. Mandskabet er afskediget, og der udføres heller ikke vagtjeneste længere under denne stations område.

Fra „Tuskjer“ er redningsbåden inddraget i 1966, og denne station er nu kun raketstation; noget lignende forestår ved „Flyvholm“, der også kun skal være raketstation.

Til gengæld er nu stationerne „Thorsminde“ og „Thyborøn“ forsynet med nye, store og overbyggede redningsbåde, der er udstyret med alle moderne indretninger, sender og modtager m. v., og de er forsynet med store kraftige motorer, der gør dem egnede til at virke indenfor en meget større aktionsradius end den, der er stationernes egentlige.

Vagtfordningen er stadig den samme, som blev indført ved loven af 1832. Telefonledninger og telefonstationer, de små „grønne skure“ benyttes stadig af vagtmandskabet, der på deres vagter kan kalde opsynsmændene, afgive meldinger eller foretage alarmeringer.

Langs kysten findes faresignalstationer i Thorsminde, Fjaltring, Langerhuse og Thyborøn, og disse drives dels af redningsvæsenet og dels af fiskeriforeningerne. Når der vises 1 ballon i masten betyder det „brødsøerne tiltagende“, 2 balloner „redningsbåden underrettet“, og 3 balloner „ingen besøgelse af revlerne“.

Denne signaltjeneste er redningsvæsenets.

Når der vises en trekant i masten, er vandstanden 25 cm over daglig vande, og 2 trekanter 50 cm over daglig vande. Når der vises en rektangulær firkant i masten, er vandstanden 1 meter under daglig vande.

Denne signaltjeneste er fiskeriforeningernes.

For de søfarende og navnlig for fiskeskuttere, der er for indgående, er denne signaltjeneste af stor vigtighed, da brødsøernes højde og voldsomhed over revlerne kun kan bedømmes fra land; fra søsiden viser de kun en jævn stigning, men brøddet vender altid ind mod land.

På denningens umiddelbart nord for Thorsminde sluse ligger en gammel skibskanon. Denne blev i gamle dage – d. v. s. før elektriciteten blev almindelig til indsejlingsfyrene og den elektriske sirene „køen“ på havneindsejlingen – benyttet i tilgevøj, smetykning og lignende usigtbart vejr til at signalere med, når der var både på havet. Et enkelt skud svarede til 1 ballon, to skud til 2 balloner og tre skud til 3 balloner. Kanonen havde en tid været boete fra stedet, men da den nye havn blev anlagt i 1966, kom den tilbage igen og blev anbragt på sin nuværende plads som en slags varteegn for havnen.

Minder fra besættelsestiden

Ved Eskben Jørgensen

Et Historisk Selskabs årsmøde 1969 i Herning indfaldtets formand Robert Pedersen i sine maatte velkomsted den bemærkning, at det var usædvanligt at gøre de unge interesserede for historie. Den forspagte tid var jo end og ikke værd at fordybe sig i. Hvor alvorligt denne udtalelse var maatte, ved jeg ikke, men sandt er det jo nok, at interessen for fortidige bevirkinge, sådanne som ligger nogle få linier tilbage, ikke er så stor, at de for den unge skjalp har opstøvet; tiden er en anden.

Alligevel følger jeg min hensigt: at tage prøvet med fra besættelsestiden – tilsendt os for nu over 20 år siden efter bestilling i vor årbog 1949 – og i trykken. Og forresten tales der her ikke så meget om bevirkinge, men nok så meget om levevilkår i en periode, der for de unge i dag taler som „gamle dage“, men af de ældre som „næst“.

1. Uddrag af Jens A. Bojesens beretning fra *Vinderup*, skrevet på grundlag af dagbøger, som han førte gennem alle besættelsesårene.¹⁾

Følgende skildring af de fem besættelsesår, således som vi i Vinderup oplevede dem, skal ikke tages for mere, end den er, nemlig menigmands opfattelse af begivenhederne ud fra hans begrænsede forudsætninger.

1940

De tyske flyvemaskiner, som om morgenen den 9. april formørkede himlen, var det eneste, vi Vinderup-boer den dag mærkede til fjendens overriske indfald i Danmark, og mange vægrede sig straks ved at tro, at der skulle ligge fjendtlige hensigter bag. Imidlertid bragte radioen snart sådanne optimister på andre tanker.

Et par dage gik. Der lyttedes ved radioen som ingen sinde før; men vi oplevede stadig ikke andet end disse overflyvninger. Ofte morede piloterne sig med at flyve lavt og fremvise deres grinende tænder.

Først fredag den 12. april „arobredte“ fjendtlige enheder byen, idet en mindre styrke frimodigt indkvarterede sig i hotellerne og i kommuneskolens gymnastiksal. Sammen med militæret ankom ikke blot et feltkøkken, men også en hjulalerbil, hvis stemme på dansk under kørslen rundt i gaderne kundgjorde, at de tyske soldater havde pligt til at betale alt, hvad de købte, kontant, og at en tysk mark var

¹⁾ Jens A. Bojesen er født i Berthjerg 1892 og har bost i Vinderup siden 1914. Han deltog i driften af det gamle Højskolehjem i Søndegade, som faderen havde i forpagtning indtil 1929. Siden levede han af hjemmearbejde med begholderi for kommunen, kvalliderente og folkpensjon. I januar 1968 flyttede han ind på De gamle Hjem.

lig med 2 danske kroner. Stemmen, der ligeledes opfordrede borgerne til at forholde sig rolige, blev påhøret med fjendtlig tavshed af de tilkænde skarer. Men der gik ikke mange timer, før enkelte ubefæstede sjæle – til harme for nationalsindede bysbørn – sås i hjertelig samtale med de fremmede. Et par tyske soldater sås også på fredelig vis blande sig i drengenes boldspil på plænen ved Torvegade, og tilsyneladende gik legen i nogle minutter helt lystigt. Men så listede efterhånden snart en, snart en anden af børnene bort, og til sidst var kun tyskerne og en enkelt dreng tilbage. Symptomatisk, kan man sige.

Som helhed herskede der en sand tilbageholdenhed over for fjenden, tildels også blandt børnene, selv om der nok var enkelte hjem, som lige til det sidste stod åbne for „gæsterne“. Og så var der jo dem, der deltog i tysk arbejde. Man tænkte dog ikke dermed at ville skade fædrelandet. Man handlede – for de flestes vedkommende – bare ansværløst og uoverlagt ved at udnytte den foreliggende situation til økonomisk fordel. Muslingefabrikken, Karup og Bøm flyveplads, feltkøkkener, tankgrave o. s. v. lagde beslag på deres arbejdskraft – til skam for byen og til ikke mindre irritation for dem, der bevarede deres hænder rene. Dog må det ikke glemmes, at selv om værnemagere, overløbere, sympatisører, halv- eller helluskere var at finde her som andet steds i skånsom blanding, kendes – så vidt vides – intet eksempel på direkte landsforræderi eller stikkori fra denne kant. Som sagt: De, der vickelig tog tyskerne til deres hjælp, var relativt få. De fleste optrådte som mere eller mindre bekymrede tilskuere til det store verdensdrama.

Allerede den 14. april om morgenen rystede Tysklands sønner atter byens støv af deres fødder, og der hængik nu mange måneder, hvor motorordonanser og flyvemaskiner var de eneste tegn på fjendens tilstedeværelse i landet.

Men på sommeren bliver tyskerne optræden på vore enemærker noget hyppigere. De er travlt optaget af at etablere deres eget telefonnet og anbringer ugenert klokker og ledninger på de danske master. Uantastede får trådene så vist ikke lov at sidde ret længe ad gangen.

Den 1. september, på årsdagen for krigens udbrud, blev der sunget „alsang“ overalt i landet, altså også i Vinderup. Stævnet her fandt sted i anlægget og havde samlet stor tilslutning; alligevel var det småt med sangen. Lokalredaktør V. J. Breum ledede den.

Den 17. kunne Vinderup-børnene iagttage et storladent syn, idet tre kæmpemæssige engelske spærreballoner drev hen over byen og egnen fra sydvest; to af dem gik til ankers herude i gaderne, men den sterke vind rev dem atter løs og førte dem langt mod øst; flere steder i oplandet anrettede de nedhængende virer skade på de elektriske ledninger, så strømmen blev afbrudt.

Natten til 3. november drev spærreballoner på ny ind over egnen; resultatet: strømforsyningen afbrudt. Mærklægning er gennemført, og man leger blindebuk i de mørke gader. Der er ingen lysende butiksruder mere. Uvant og ejendommeligt situation.

Sidst på året 1940 afspærrer visse områder i Jylland – bliver krigszone, hvor al omvandring i erhvervsøjemed samt fotografering er forbudt. Vinderup ligger inden for denne zone. Ved samme tid tager elektricitetsværket sit nye sugegasanlæg⁷¹ i brug. Der indkøbes store mængder søv og ansættes mandskab til fyring.

Der kører nu kun 4 persontog gennem Vinderup pr. døgn, men utallige godstog med mange tyske vogne.

Der oprettes et lottekorps. Bestyrelsen: Fru politibetjent Karlev (formand), syerske frk. Katrine Jensen, fru købmand Pors, fabriksarbejderske frk. Petrine Bech, frk. Camilla Christensen i Bjert og fru dyrlæge Aas.

Korpsen er inddelt i mindre afdelinger; en afdeling skal tage sig af eventuelt evakuerede børn i 2-7 års alderen, en anden af de 7-14-årige, en tredje skal tage sig af bespisning af evakuerede, en fjerde have tilsyn med forholdet mellem evakuerede og deres værtsfolk. Underafdelingerne afholder af og til øvelse for at dygtiggøre sig. Den 26. november foretoges husindsamling af brugt tøj, som medlemmerne derefter gik i gang med at lave om til børnetøj.

1941

En usædvanlig lang og barsk vinter har knæget os og påtvunget os frosne vand- og nedløbsrør samt andre uvelkomne besværligheder, men nu endelig, den 8. februar, synes der at være lidt tøvejr i luften. Det glæder os ubeskriveligt. Disse lange aftener bag mørklegningsgardiner og uden udryk til venligt oplyste nabo-vinduer har været som en indespærring bag ills og slå. Som følge af den hårde vinter og stærke kulde er en del Vinderup-boere blevet belenret med en ubehagelig sygdom, nemlig blodpropper. Lidelsen har dog ingen dødsopfre krævet.

Sidst i maj oprettedes en luftvarmsforening i Vinderup. Bestyrelsen kom til at bestå af syerske frk. Katrine Jensen, chauffør Børge Andersen, læge W. Helms, førstelærer Rasmussen (formand) og sognerådsformand, gårdejer Søren Poulsen, Bjert. Lærer Hansen, Sahl, blev distriktskonsulent.

Ved samme tid blev det under strafansvar pålagt enhver person over 15 år, som boede inden for den spærrede zone – (den afgrænsedes til den ene side af havet og til den anden side af en linje, som gik fra Tønder over Løgumkloster, Holsted, Grindsted, Herning, Karup, Skive, Løgstør, Ålborg, Hadsund og ned til Arhus, samtlige nævnte byer medregnet) – fra og med den 6. juli skulle have legitimationskort med påhæftet fotografi i polyfoto-størrelse.

Vinderups beboere fik kortene udleveret på kommunkontoret den 19. og 20. juni. Det foregik på den simple måde, at man afleverede det medbragte fotografi, som en ung mand ved hjælp af en lille maskine hurtigt og behændigt påhæftede

⁷¹ Sugeraslægget var i drift til årsskiftet 1945/46.

kortet, hvorefter en af kontorets folk forsynede nederste halvdel med udstedelsesdagens dato og årstal samt stempel og sit eget navn. Øverst på kortet, der var 9x12 cm stort og til at lægge dobbelt, var i forvejen modtagerens navn, stilling, bopæl, fødselsår og -dato samt fødested opøsteret, og her måtte sluttelig modtageren selv tilføje sit navn. Så var foemaliteterne i orden, og med sit legitimationskort i lommen kunne man gå ud i færdselen med den rolige bevidsthed at være autoriseret trafikant i det vestlige, nordlige og østlige Jylland. Der skal i øvrigt være udspillet sindsoprivende scener hos fotografen (byens eneste), hvor folk stod i kø langt ud på gaden ventende på at blive forevigede.

Sommeren har bragt landet tørke, og her på ejeren er mange brønde udtørrede.

Der er nedkastet talrige engelske flyveblade. Enbøder af den tyske værnemagt ses ikke så sjældent i gaderne. Der er lytteposter i Ryde og Ejsing; men indkvartering har byen stadig ikke haft siden 12.-14. april forrige år.

Nyt alsangstævne afholdtes den 31. august.

Fra oktober tildeles mindrebemidlede ikke margarinekort, så man må i indeværende kvartal købe smør, og smørret er dyrt - $\frac{1}{2}$ pund koster 1 krone og 8 øre.

1942

Fastelavnsmandag den 16. februar 1942 om eftermiddagen fik Vinderup-børne lejlighed til at spile øjnene op. En stor tysk militærstyrke, kommende nordfra, drog gennem byen, hvor den rastede en times tid, medens høstene begravede mølme i små hvide lærredposer, og soldaterne tømte bagerbutikkene for brød; en streg i regningen for de forretningsdrivende, for mandagen var nemlig brødløs i Vinderup, og det brød, som forefandtes, var udelukkende bagt til de unge mennesker, der hvert år deltager i de store fastelavnsmøder i menighedshuset og kirken, og nu måtte der altså hages en helt ny forsyning til erstatning.

Hver kanon var forspændt 4 eller 6 heste, og så lang var kavalkaden, at den nåede fra købmand Pors' hjørne og langt ud i Hasselholt.

Foråret bringer fornyet aktivitet i luften.

Den 18. august gav det rygte, at englænderne havde nedkastet en del kasser med brevduer et sted i Salling, anledning til mange samtaler. Brevduerne medbragte hemmelige meddelelser til en eller anden, men den alltesteds nærværende tyskeren gav værnemagten besked om fundet, og fluks gik jagten naturligvis ind på den hemmelige agent. Vi ønskede ham al mulig held til at undgå sporhundene.

Natten til den 10. september vækkedes det meste af Vinderup som så ofte før af flyvemaskinestøj, og ved 4.30-tiden gik en maskine larmende og lavt hen over husene i den sønder bydel. På sekunder efter lod et stærkt brag, efterfulgt af eksplosionsagtige lyde, og en stor søt sky drev hen under nattehimmelen. Flere brag

fulgte, og et stærkt lyskast sås i nordvest. Først ved daggrø fik vi forklaringen: En herrelø maskine var landet mellem Vinderup og Landing. Flyverne (tyskere) havde reddet sig i faldskærm; den ene havnede i en tørvemos og fik siden lægehjælp af læge W. Helms' assistent, læge Wernberg-Møller, som i næstens malm og mørke kørte til Hasselholt, hvor de var at finde.

Nogle dage senere blev maskinens sørgelige rester læsset på en busevogn og sendt til Tyskland.

Der skulle hengå mere end 2½ år uden fornyet tysk indkvartering i Vinderup. Men den 21. november 1942 myldrede de visengrønne uniformer atter i gaderne, prægende bybilledet stærkt, og denne gang bliver de for længere tid. De såkaldte „feltmadrasser“ har også følt sig i høj grad forfordelt af skabnen i forhold til deres modstre i andre byer. I alle disse måneder har de måttet rejse udenbys for at finde en kærlig tysk væn, men nu er sorgen slækket.

Tyskerne havde for længe siden bebudet deres ankomst hertil, og Hotel Vinderups teateral, Højskolehotellens to sale, kommuneskolens gymnastiksal samt KPUM's lokaler og vistnok også Menighedshuset var blevet udpeget som kvarterer for „gæsterne“, ca. 250 mand. Officererne bor hos private; soldaterne, der kom ved aftenstid, er fortrinsvis unge rekrutter, som hver dag – skillede af fuld hals – marcherer ud til øvelser i omegnen eller på sportspladsen.

De følgende dage blev alle Vinderup-børnene vaccineret. Den 27. ankom endnu 40 værnemagtsoldater. De blev anviset kvarter i Eksportlageriet, hvor arbejdet har været standset siden krigens udbrud – eller siden besættelsens første dag.

Maden til de ca. 300 mennesker bliver tilberedt i et feltkøkken, som er installeret i et baghus i manufakturhandler S. Hansens glrd. Adgang fra Søndergade og Vestergade. Et par arbejderbustruer går til blinde i køkkenet fra 8 til 16 med kartoffelskrelning og lignende; de spiser på arbejdsstedet.

Den 1. december er Görings luftvåben ude for et uheld her på stedet; denne gang delvis på grund af snetykning. Et kun få dage gammelt støtpeppe dækkede jorden, da det om eftermiddagen den nævnte dag satte ind med fygning og tæt snefald, som gjorde al sigtbarhed umulig. På dette tidspunkt viste den tyske maskine sig, næsten krævlende hen ad hustagene med agterlaternerne tændt; den havde nok mistet orienteringen, eller den var lens for benzín. Efter at have kredset et par gange over skovstemsene valgte den at nedlande på en lille mark lige uden for den sydlige bydel. Marken tilhørte glrdejer J. C. Jensen, Bjert. Maskinens forparti knustes ved landingen, men besætningen tog ingen skade. Der blev sat tysk vagt ved havaristen, som senere blev skilt ad og vistnok sendt til reparation i Kamp. Det herværende troppkontingent skal efter sigende rumme en del luxemburgere. Soldaterne er vældig opstente, når de marcherer ud ad Søvelvej for at tage deres egentlige bad under kommuneskolens brusere. Gymnastiksalen er endnu ikke taget i brug, men derimod Menighedshuset og hele Højskolehotellet. De muntrer sig enevældigt både i køkken, kælderen og gæsteværelser, den lille og

den store sal, restaurationslokalerne, udfuse, og belaver sig på at fejre en glad jul. Den 8. december fandtes følgende annonce i *Vinderup Avis*:

*Højskolehotellet har lukket indtil videre
på grund af anden anvendelse.*

Aksel Nielsen.

Værten med kone og børn forlod snart hotellet, efter at dette var overgivet på tyske hænder. Nogle vil vide, at familien har taget midlertidigt ophold i et sommerhus ved Håndbjerg strand, som ligger ca. 4 km her vestenude.

Skomagere og skræddere (nationalitet ukendt) er nu rykket ind i KFUM med deres habengut. Heller ikke biblioteket har undgået de alledagsnærstående soldater, som har taget studieværterne i kælderetagen i brug til ammunition.

Forretningerne er vanskelige at identificere efter mærkets frembrud; kun bitte-små, næsten usynlige lyskilder viser kunderne vej til julevarerne indenfor. Forordningen om, at forretningerne kun må have et minimum af varer udstillede i vinduerne, gør savnet af fortidens strålende udstillinger tilfældigt.

1943

Den 21. januar rygtes det, at de tyske tropper om få dage agter at forlade byen.

Formodentlig med den forestående afrejse for øje (ostfronten skal være målet) har soldaterne flet hjelmene malet hvide, hvilket også gør dem lettere at skelne, når de to og to patruljerede i gaderne.

Den 25. januar. Tyskerne er ikke rejst endnu. De har forlystet sig med manøvrer herinde i byen, og ingen plet er dem hellig. De sprang i tilsyneladende virvar rundt i gader og porte, i haver og anlæg, på kirkegården og på glædspladser, alt mens de fyrede las, dækkede sig, stillede maskingevæber op, kastede med „gasbomber“ o. lign. Overalt knaldede skuddene; spændte ansigter kikkede frem ved alle hushjørner, røde forfrosne fingre lured ved aftrækkeren, kærkommen leg og adspærelse. Ingen kunne tvivle om, at legen ville blive til blodig virkelighed under andre himmelstrøg. Børnene løb omkring og samlede de afskudte patroner op.

Natten til den 27. januar rejste de fleste af tyskerne; men der kom straks andre i stedet.

På Højskolehotellet går endnu et kvindeligt tyende møttersalene; hendes frivillige dont har været at gå herrefolket til hånde.

Jule- og nytårsaften blev i øvrigt fejret på behørig måde i den tyske lejr, hvorom vidnede de anmasende lyde af flaskeklirren, latter, sang og skrald og pigebrin, der trængte ud fra restaurationslokalerne i ovennævnte hotel.

Hotel Vinderup har spiritusbevilling, Højskolehotellet ikke; men den nægtede

bevilling er naturligvis intet problem for værnemagten, der blæser på både kommune og amtmand. Spiritussen flyder i strømme i det gode gamle højskolehjem.

Natten til 27. februar holdt fjenden natmanøvre i gaderne.

Den 6. marts om morgenen rejste tyskerne – marcherede til Struer for derfra at befordres pr. bane til Thy. Kun en søes officerer blev ladet tilbage. Men allerede den 10. marts ankom et nyt kontingent, ca. 300 mand, og flere endnu ankom den 25., så nu undgik skolens gymnastiksal ikke belægning.

Der var rygte om faldskærmsagenter.

I dag, den 7. april, har de hervedvarende tyske tropper aflagt ed til føreren. De skal nok snart til fronten. På Hittels fødselsdag, den 20. april, højstes et mægtigt hagekorsflag udenfor tyskernes kvarter på Hotel Vinderup, og to strunke, hjelmede vagtposter med opplantede bajonetter flankerede det tredje riges „skønne symbol“; men stangen var så kort, at flaget næsten slæbte i støvet. Hver gang der afrejses noget af det tyske militær, kommer der nye foresyninger i stedet, og *Unterkauf Rosenthal* (Hotel Vinderup), *Unterkauf Paulus* (Højskolehotellet), *Unterkauf Busch* (missionshuset) og de andre kvarterer er omtrent til stadighed fuldt belagte.

Invasionsfrygt må vel være grunden til den megen vagtsomhed; man ser dobbeltposter ved dag og nat, og fra juni pranger på missionshusets tag et udsigts-tårn af umalet træ, på hvis platform tyske udkigsposter til stadighed befinder sig, bevåbnet med kikskot og andet teknisk udstyr.

29. august: I nat kl. 4.10 er der blevet erklæret militær undtagelsestilstand i hele Danmark. Al brug af post, telegraf og telefon er forbudt, og ingen må færdes ude efter mørkets frembrud. Tyskerne hævder, at den danske regering ikke længere er i stand til at opretholde ro og orden i landet, hvorfor de har taget landets styrelse i deres hænder og oprettet standretter. Strejker er blevet forbudt, og enhver overtrædelse vil blive straffet med døden. Plakater indeholdende disse oplysninger er opslået overalt.

30. august. Det svirrer med allehånde rygter, men ingen ved noget med sikkerhed. Tyske patruljer ses i alle gader. Vi har ordre til at være inde kl. 21, og enhver, som ikke standser ved vagtpostens første tilrøb, vil straks blive skudt.

31. august. Det meddeles i dag officielt, at regeringen Scavenius har dimissioneret den 29. ds.

Folk, som må færdes ude i spærretiden for at kunne varetage deres arbejde, kan ved henvendelse til Wehrmachtstandorttiltæster Vinderup få udleveret Bescheinigung, som berettiger indehaveren til Morgens vor 6.00 Uhr und Abends nach 21.00 Uhr die Strasse zu betreten.

1. september. Fra og med i dag må man færdes ude til kl. 23. Der er sat vagtposter ved elektricitetsværket, vandværket, telefoncentralen, posthuset, jernbanestationen, bygrænserne og mange flere steder. Der er ro i byen.

Tonen fra militærmusik komme fra den centrale bydel lader formode, at der

igen i dag, den 11. september, er blevet aflagt ed til Foreten, og at en ny sending kanonføde snart skal afgå til fronten. Musikkorpset er vist nok ankommet fra Struer.

Spærretiden er blevet forlænget for Jyllands vedkommende som følge af sabotagehandlinger mod de jyske jernbaner talrige steder mellem den 25. og 26. sept. De jyske teatre, biografteater og restauranter skal lukke kl. 19, færdsel på gader og veje opføre kl. 20.

Fra og med den 1. oktober vil vi igen være ude til kl. 21, og den 6. oktober meddeler den danske radio, at den militære undtagelsestilstand i Danmark kan ophøre.

Der høres rammel og troppesforskydninger, tyskerne forbereder sig på et møde modstand. Den 2. november forlader de Vinderup. I Struer er der også kun 12-14 mand tilbage.

Der vil dog snart komme militær til Vinderup igen, og kommunen gøres ansvarlig for, at sabotagevagterne ryster deres opgave på tilfredsstillende måde.

Nu midt i november er hele Jylland i yderste alarmberedskab som følge af et rygte om den ventede invasion vestfra. Det skyldes med tyske tropper her på halvøen. Viborg, Holstebro og Struer bl. a. er fyldt med tysk militær, og her til vor lille by kommer efter sigende 500 mand.

Natten til 20. november nedbrændte missionshuset med udsigtstårn og hele indboet af tyske sengesteder. Det drejede sig sandsynligvis om sabotage. Unter-kunft von Busch (d. v. s. missionshuset) var uden indkvartering, da det skete, og sabotagevagten var netop hjemsendt som værende overflødig. Kun fyrstedet og en stump af skorstenen ragede op af murstensdyngen.

Den 25. november ankom en ny forsyning af tyske tropper. Der var ryttere iblandt, og nogle svaghjertede gjorde store øjne.

Den 1. december bringer dagspressen det civile luftværn anvisninger på, hvorledes man har at forholde sig, hvis krigen pludselig skulle nærme sig. De allieredes formodede invasion får luften til at dære af nervøsitet i den tyske lejr. Vi andre venter den med blide længsel og ængstelse.

Var der så endda bare rigeligt med beskyttelsesrum at ty til i bykvartererne. Men der findes kun 8-10 anviste offentlige kælderrum, og ligeledes kun ganske få privat indrettede tilflugtssteder. Det er, som om Vinderup-boerne ikke rigtig følede at overskue situationens alvor.

Den 27. og 28. december vil tyskerne forlade byen. Vi har haft ca. 250 mand den sidste månedstid, og det bebudes, at der om et par dage vil ankomme 400 i stedet.

1944

I dag, den 5. januar, er Kaj Munks mord i skoven ved Silkeborg hele byens samtalen. Begivenheden ryster alle, og hænder klynges i bukselemmerne.

De tyske myndigheder har lagt beslag på hele kommuneskolen som indkvarteringssted for det mandskab, som skal have garnison her.

Bager Mursings mødestal og KFUK's lokaler omdannes til skolestuer. Nogle realskolebørn skal vist undervises i Hasselholt førskole, et par km nord for byen.

Nu i de første dage af januar er der ankommet to tyske jernbanefolk til stationen her; de er i tyske uniformer, bevæbnede og skal formodentlig overtage forstanderens og trafikassistentens funktioner i samme øjeblik invasionen sætter ind. Det ligger i luften, at en invasion er nær forestående. Folk opkræmmes daglig af de mange stigmørd, og de frygter det endelige opgør. Men håbet vokser bag mørklægningsgardinerne.

Tyskerne har atter gjort invasion i Vinderup og taget deres kvartierer i besiddelse.

General Eisenhower er ankommet til England. Spændingen stiger.

På et af jernbaneterranets sidespor holder en lang række vogne, hvorpå er læsset tyske tanks, som kom hertil østfra på deres larvefodder; de har deltaget i manøvrer på høden mellem Skive og Vinderup. Medens uhyrerne venter på at blive viderebefordret pr. bane, benytter deres besætninger den sidste frist før opbruddet til, stående eller siddende, at styrke sig med en portion varm mad og en cigaret. Der venter sikkert disse krigere et varmt forløb.

Det er blevet marts; jorden er her efter hørtsmeltet sne, og søndagssolen skinner så herligt og lokker folk ud på landet, hvor lærken snart igen vil slå sine triller.

Tyske soldater promenerer uden dameledsagelse og altid to eller tre sammen.

Den 24. marts kom igen en 15-16 tanks hertil østfra og blev indladet på jernbanevogne for videreførselse til Viborg.

Den 29. marts går det som en løbeild gennem byen, at der er anbragt en tidsindstillet bombe i muslingekogeriets, og at arbejderne derfor er midlertidig hjemsendt. Rigtigheden af det sidste kunne man se ude på gaderne: de kvindelige arbejdere i samtalede grupper. Budskabet om bomben blev givet i et brev, som en lille dreng afleverede på kogeriets. Der blev omgående foretaget undersøgelse, og et tog blev en del forsinket, fordi man ikke turde lade det køre forbi det farlige sted. Ekspertslageriet, som havde den ære at huse muslingeskabene, blev nemlig i sin tid af praktiske grunde anbragt umiddelbart op til jernbaneterranet. – Senere på dagen opklaredes imidlertid sammenhængen, og arbejdet kunne genoptages. Der var ingen bombe. En halvvoxsen dreng havde skrevet brevet for at give arbejderne en forskrækkelse.

Den var dem velundt.

Disse kvindelige muslingeskabere udgør langt fra noget tiltalende syn, når de optræder i deres arbejdsantæk. Men alligevel sværmer de tyske soldater om kogeriets som fluer om et stykke sukker. Man siger, det „spoger“ på slagteriets loft.

Tyskerne er nu i højeste alarmberedskab fra Norges nordspids til den spanske grænse.

Det bekendtgøres i april, at der er færdselsforbud langs den jyske vestkyst samt langs østkysten nord for Limfjorden.

Den 15. august går engelske, amerikanske og franske styrker i land i Sydfrankrig. Nettet trækker sig sammen om Det tredje Rige.

Midt i september løber en to-dages strejke af stabelen; den omfatter hele riget, men Vinderup får meddelelsen om den påtænkte demonstration en dag for sent og opnår kun at nedlægge arbejdet et døgn, nemlig fra kl. 8 morgen den 18. til den følgende morgen ved samme tid.

Den 19. september oprinder og fylder os med beklemmelse. Når politiet er afvæbnet og splittet, må man befrygte, at de lyske elementer vil få kronede dage som aldrig før. Der er erklæret politimæssig undtagelsestilstand i hele landet.

Frygten viste sig at være ubegrundet. Der oprettedes vagtkorps rundt omkring i landet for at beskytte befolkningens liv og ejendom; de søger også for ro og orden i gaderne.

En af de første dage i oktober holdtes på Højskolehotellet, som atter var overtaget af ejeren, et møde for om muligt at få opstillet et sådant beskyttelseskorps, hvilket lykkedes, og glæden er selvsagt stor hos alle lovlige borgere. Vagtværnet får lokale hos automekaniker Bjarne Pedersen, som også bliver dets leder, og han kan tilkaldes hele døgnet rundt. I vagtlokalet vil der være stationeret to vagtmænd fra kl. 18 til 6 morgen. Vagten kan til enhver tid rekvirere forstærkning.

Julen står atter for døren. Mange vil komme til at fejre højtiden langt borte fra hjemmet eller fra slægt og venner. De får trøste sig med, at det sikkert bliver den sidste jul i krigens tegn.

Det er farligt og besværligt at rejse med jernbane i det herrens år 1944 og da især ved vintertide. Skinnerne bortsprænges snart her, snart der; fjenden gør gengæld ved at lægge bomber i togene, kupetene er uden opvarmning, hel- eller halvmarke og overfyldte, og ydermere fylder de grå og grønne værnemagtsofficerer op iblandt de rejsende og bidrager til at øge ubyggen. De opfører sig oftest eksemplarisk, men virker dog irriterende ved deres tilstedeværelse.

Fra 15. april forbydes brevduer i Jylland.

Det meste af april måned har Vinderup været fri for tysk indkvartering. Der er blevet indrettet flere private beskyttelsesrum, men der er ingen rigtig gang i foretagendet.

I dag, den 6. juni, gik allierede tropper i land i Nordfrankrig. Jylland kom altså ikke med i denne omgang. Efterfølgende i vor by får en yderligere frist til at indrette tilflugtsrum.

Den 19. juni er Vinderup stadig uden tysk indkvartering, men Sahl har fået et mindre kontingent. Vi græder med tårer tiler over savnet – de fleste af os her i Vinderup, for det er rart at blive ubudne gæster kvit.

Der følger nu en skildring af rejselivet, besættelses- og tilsyns- og vagtordninger under luftalarm, skoleungdommens trafikansætteligheder m. m. Og efter en lang overrøgt over dagens besættelser om selskaber og schalbartage, drab og voldshandlinger ude over det ganske land fortæller Bojesen:

Og her sidder vi i vort lille Vinderup, tilsyneladende langt uden for de store dønningers rækkevidde. Somme tider, og især når der – som nu – ingen tyskere findes i byen, kan vi indbilde os, at der slet ikke er nogen krig eller besættelse, men denne illusion varer sjældent ret længe ad gangen; så sker der et eller andet, der minder os om virkelighedens alvor. Og sandsynligvis er det kun tilfældigheder, der har bevirket, at de store begivenheder hidtil er glet uden om vor by – glet udenom er de i hvert fald.

Ganske vist: Eksplosionerne knalder på jernbanelinjen her rundt omkring både ved dag og ved nat; de illegale blade passerer livligt gennem folks hænder. Nogle brænder dem dog i panisk rædsel, så snart de kommer inden for døren. Sørbørgsgrøssererne ser jævnlig dagens lys og virker, som det sig har og bør, i mørket, værnemagere, brandstiftere, tyskere og tyskerhåndlangere – alt forefindes her som andre steder. Men alligevel sker der intet „særligt“. – Stikkerlikvidering, clearingmoed, gadekampe, schalbartage, arrestationer, nedskydninger, henrettelser o. lign. har aldrig fundet sted her på pladsen, så vi har al mulig grund til at være glade og taknemlige. Og dog! Lidt mere mandemod var ikke at foragte.

I en senere afhandling til sin beretning nævner Bojesen, at en tysk officer fejlagtigt mente, at der i Vinderup ingen sabotører fandtes. Der fandtes dog en „Vinderup/Ryde-gruppe“, hvis medlemmer alle slap godt fra deres illegale virksomhed. Den omfattede følgende personer:

Marius (assistent ved elektricitetsværket Svend Aage Jensen); *Kristian* (Kristian Elmholt, Rydhave); *Sofus* (bankbogholder Kristian Mikkelsen, Vinderup); *Gunnar* (Henning Døsgaard, Ryde); *Gotfred* (mekaniker Niels Skovbakke, Vinderup); *Henniik* (Henrik Skovbakke, Vinderup); *Ib* (Christian Christensen, Ryde); *Arne* (Arne Christensen, Ryde); *Niels* (Niels Madsen, Ryde); *Ager* (Ager Madsen, Ryde); *Morten* (Alexander Storgaard, Handbjerg); *Theodor* (løjte Moesgaard, Vinderup); *Ellas* (pastor Bendtsen, Vinderup); *Børge* (Børge Thomsen, Vinderup); *Storvi* (Jens Jul Rasmussen, Borbjerg).

I mange, vel de fleste, tilfælde vidste de unge mænd påvarende livet om deres sædige færd, og der kunne gøres på både pigerjov, korrupil og krobanag. – Med „Marius“ som kilde beretter Bojesen om frihedskampens bedrifter, bl. a. følgende:

Tyskerne gjorde sig store anstrengelser for at få fingre i Rydhave Slot, som de fandt velegnet til indkvarteringssted for militæret, et synspunkt som dog ikke deltes med ejerinden, fru Skibbilde, der gjorde alt for at bevare det på danske hænder.

En dag ankom en stor bilfuld tyskere, officerer og menige, til Rydhave, hvor de over for ejerinden og dennes nevøer, Kristian og Svenning Elmholt, fremførte kravet om at få slottet udleveret – det skulle være forladt inden 24 timer, da 200 soldater stod parat til at tage det i besiddelse. Ejerinden indvendte, at slottet var fredet i klasse A og derfor slet ikke måtte anvendes til det nævnte formål. Hvis tyskerne tvivlede om rigtigheden heraf, kunne de blot henvende sig til stiftsamtmand Herscheind i Vejle.²³

Tyskerne fastholdt ikke desto mindre kravet, men blev så spurgt, om de kunne fremvise fuldmagt, som berettigede dem til at forlange slottet udleveret; det kunne de ikke; de brugte mand, forlod valpladsen med løfte om snart at komme igen.

Samme dag skulle „Marius“ sprænge to tyske lokomotiver, som man vidste skulle passere Vinderup. Og han cyklede derfor til Rydhave for at hente de nødvendige bomber. Men da han ankom og så det store opbud af tyskere, måtte han vende næsen hjemefter igen.

Nogen tid senere indfandt repræsentanter for værnemagten sig igen på slottet. Men denne gang var man forberedt, og alt var gjort for at sætte tyskerne stolen for døren. Ikke mindst frihedskæmpernes tilhold omkring det gamle slot nødvendiggjorde en sådan afvisning. Der skete da følgende:

Kirkearkitekt Fritz, som dengang opholdt sig på Rydhave, og „Storm“, alias Jens Jul Rasmussen, som havde været gardist og med i kampen mod tyskerne den 9. april 1940, blev majet ud som et par højstslående personer; de blev behængt med gamle isjefaldende ordener, Storm majet ud som slotsinspektør og Fritz som slotsarkitekt. Storm fik til opgave højtideligt at melde tyskerne til hr. slotsarkitekten, når de kom. Som sagt så gjort; tyskerne blev meget imponerede af de fornemme herrer, som viste dem rundt i det ærværdige slot; de var øjensynligt meget beærede af at være i så fint selskab – hvorefter de høfligt trak sig tilbage.

Rydhaves historie er spændende og bevæget, og de begivenheder, der udspillede sig på slottet og skoven under besættelsen, kan i dramatik nok komme på højde med fortidens. Heldet, en højere beskyttelse og frihedskæmpernes dygtighed og pålidelighed har i fællesskab forhindre, at fjenden kom på sporet af skjulestederne i skoven. Vi skylder frihedskæmperne tak for deres indsats under besættelsen. Vi Vinderup-boere adresserer specielt takken til Vinderup/Ryde-gruppen.

1943

I disse januarnætter smælder eksplosionerne uafbrudt på skinnelægget, ofte meget nær byen, til andre tider fjernere. Hjertet hopper af fryd, hver gang de dan-

²³ P. Herscheind, stiftsamtmand i Ribe 1921, amtmand i Vejle 1927, var 1943–45 centraladmindistrationsrepræsentant i Silkeborg over for den tyske værnemagts generalkommando i Danmark. (E.J.)

ske gutter (er det mon de Vinderup-drenge, der er ude i aktion?) således spiller den stormagtige Adolf Hitler på næsen. Fjendens forsyninger af tropper og materiel når nu først frem til bestemmelsesstedet med store forsinkelser, takket være sabotørens indsats. Sabotagen mod linjen her er vel kun at betragte som en delbe i havet – men dog bidrog til den flodbølge, som vil få Hitlers kommunikationsmidler til at bryde sammen.

Schalburgtagen mod Bang & Olufsens radiofabrik i Struer natten til den 14. januar vækkede vist de fleste her i byen af deres søde søvn, thi dønningerne ved 4-tiden fik alle Vinderup-døre til at rasle i deres hængsler. Men nu fylder et tysk modoffensiv os med angstelse og utilmodighed. Vi frygter en forlængelse af krigen.

Fra og med 1. februar rationeres elektriciteten her i sognet. Hver husholdning må til lys kun bruge 4 kw pr. måned plus 2 kw pr. medlem af husholdningen. Ligeledes fra 1. februar træder en ny indskrænkning af togenes antal i kraft.

Natten til den 6. februar boetsprængtes jernbaneskinneerne både øst og vest for stationen, og snart efter indskrænktes toggangen yderligere. Persontogene kører nu kun hveranden dag. Der lyder sprængninger døgnet rundt. Vore gymnasister har måttet tage midlertidigt ophold i Struer for nogenlunde at kunne passe deres skolegang.

Den 9. marts hedder det, at 300 ungarske soldater snart vil ankomme til Vinderup. De fremmede tropper vil få anvist muslingekøkeriet, som ikke er i gang for tiden, samt kommuneskolen og Højskolehotellet som kvarter. Skoleundervisningen vil da finde sted i KFUK og på biblioteket.

Natten til den 11. lod der sprængninger tæt herved. Det var banelinjen i nærheden af muslingekøkeriet, der måtte holde for.

Den 15. marts kom der igen tyske – ikke ungarske – tropper til Vinderup. Og den 26. marts kom *tyske flygtninge*. Dagen efter kunne man se dem hente mad i deres blikspande fra soldaterkøkkenet i købmand Hansens gård. De var ikke højtidskledte, men heller ikke særlig larvede. De er – udelukkende kvinder, børn og gamle mænd – anbragt på Hotel Vinderup i den store teatersal. Deres antal er af en sabotør opgivet til 190. Fire små drengebørn døde straks efter ankomsten.

Kommuneskolen er helt på tyske hænder. Foran den er der i fortovet gravet et dybt hul med en opkastet vold omkring, hvori en bistert udseende tysker står og peger tværs over Sevelvej med sin riffel. Kun hovedet med hjelmen samt hænderne, der hviler på aftrækkeren, er synlig over rønden.

Natten til den 31. marts eksploderede en søes bombe på banelinjen øst for byen. Man vækkes af søvn og tænker, at Danmarks sag måske er i de allerbedste hænder, og det måske nu går mod afslutningen.

Den 12. april meddeles det, at præsident Roosevelt er død, og værnemagten har tabt Würzburg, Königsberg og Hannover.

Vi længes inderligt efter krigens afslutning og efter at blive tyskerne kvit.

Soldaterne er ikke så veldisciplinerede som tidligere. Men man går langt uden om dem for ikke at provokere gennem afløb af had. Man ser officererne promenerer med de kvindelige flygtninge, og det er vanskeligt at undgå at mødes med dem.

Den 19. april bekendtgøres det, at al persontrafik med DSB fra dags dato ophører i Jylland og på Fyn.

Nu går vi ind i maj måned, og det sker i forvisning om, at krigens afslutning nærmer sig med stærke skridt. Vil den blive ført over på dansk territorium? Den 2. maj indløber hertil meddelelsen om Hitlers død, og samtidig forlyder det, at der er fredsforhandlinger i gang.

Den 3. maj hører vi, at allierede tropper er ved at rykke ind i Hamburg. Så vil det ikke være længe, før de marcherer gennem Slewig-Holsten og når den danske grænse . . .

Kl. 19: Briterne er gået over Kielerkanalen og ventes at være i Aabenraa inden aften . . . Hjertet banker . . . I den hjemlige radio skal der komme en vigtig meddelelse – lytterne er anmodet om at holde apparaterne åbne.

Fredsforhandlingerne, som den svenske prins Bernadotte har fået i stand med rigspolitichef Himmler, synes ikke at være faldet heldigt ud. Himmlers tilbud om den tyske krigsmagts betingelsesløse kapitulaton over for kun to af de allierede nationer, England og Amerika, er forkastet.

Den tyske oberstbefalende her i landet, general Lindemann, erklærer, at Danmark skal forsvares til det sidste.

Mange af os er bekymrede for natten, der kommer. Beskyttelsesrum forefindes kun i beskedent antal.

4. maj: Russiske tropper skal være gået i land på øerne. En tysk officer her i byen har udtalt, at englænderne vil være her i byen i nat, og vi måtte forholde os rolige. Skolerne vil være lukket i morgen.

Vil Montgomery's tropper virkelig nå hertil i nat? Hvor er det nærmeste beskyttelsesrum? Vil alle i Vinderup være i live, når morgendagen gryr. Hvorledes vil det gå vore kære i andre egne af landet?

Det anslægger, men vejret er mildt. – – Og så pludselig kl. 20.35 kommer fra BBC med Johs. G. Sørensens kendte stemme Montgomery's meddelelse om, at de tyske tropper i Holland, Nordvesttyskland og Danmark har overgivet sig betingelsesløst.

Glæden overstømmende, Flagene bliver stukket ud overalt, folk strømmer ud på gaderne, børnene har alle et flag i hånden, alt er jubel, alle føler sig i familie. – Men så kommer mørket, og den silende regn jager de fleste ind, men mange bliver ude længe endnu.

Den 5. maj om morgenen ved alle besked om fredens indtrædelse. Og der ringes med alle kirkeklokkerne i Danmark – og så dukker frihedskæmperne op og overtager bevogtningen af jernbanestationen, elektricitetsværket, posthuset, de

tyiske flygtninge, de tyske soldater og så fremdeles, medens resten af dem, ca. halvdelen, forsamles på Søvelvej ud for læge Moesgaards villa. Her strømmer vi sammen og tager dem i øjesyn. Frihedskæmperne bærer våben og grønne armbind. Man spejder efter kendte ansigter, måske slægtninge, trængslen synes ikke at ville få ende; men omsider får lærer A. C. Nielsen stemlyd og bekendtgør, at der vil blive holdt takkegudstjeneste i kirken kl. 17. Flag vajer overalt, og børnene synger.

6. maj. Ved takkegudstjenesten i går talte lærer A. C. Nielsen og pastor Bendtsen, pastor Terps nye hjælpepræst, gripende og tolkede hele byens taknemlighed over befrielsen. Kirken var fyldt til trængsel.

Der er foretaget mange arrestationer blide i by og opland. De arresterede er under bevogtning i realskolens bygning.

7. maj. Frihedskæmperne har en hård tøm at udså og får ikke megen nattesøvn for tiden; de patruljerer stadig i gaderne, thi endnu er englænderne ikke kommet hertil. De under bevogtning værende tyske soldater, vel en søes stykker, synes at være godt tilfredse med at have reddet livet og med den nye tingenes tilstand; de munter sig af og til med fodbold i skolegården. Kl. 18.15 meddeles det, at alle tyske kamptroppers betingelsesløse overgivelse er blevet undertrykket kl. 2.41 i nat.

Krigen i Europa er foebi.

De tyske troppers hjemsendelse er i gang overalt; de få, der var tilbage her i byen, er af frihedskæmperne blevet befordret til Struer i en margarinebil. Til gengæld er der kommet endnu flere flygtninge hertil – læsede, barvede, syge og elendige.

Ungdommen er ude for at klippe feltmadrasser. Frihedskæmperne skal forhindre det – og gør det – selv om deres sympati absolut ikke er på ofrenes side. Der skal flages en dag for hvert besættelsesår – også her i byen.

Den 10. maj. Der kommer ingen engelske soldater til Vinderup. Nogle feltmadrasser har mistet deres hårpægt under razziaen forleden, inden det lykkedes frihedskæmperne at gribe ind. Pigerne græmmer sig.

Det er i dag den sidste flagdag.

II. J. Houmaa Jørgensens beretning fra *Lomborgs vesterga* (Hygum, Engbjerg, Houe)¹⁾

Den 9. april kom kontrolassistent S. Jensen og sagde, at nu var vi blevet tyskere, et udtryk for, at vi var blevet besat. Men på formiddagen kom der en mængde flyvemaskiner her vesten for Sønderby i Hygum; en af dem faldt ned.

Vi fik ikke indkvartering i Øster Houmål, men der oprettedes en hovedstation i Vester Houmål.

Der kom nogle tyskere ind i min svinstald og ville købe mine grise, men jeg sagde, at jeg ikke måtte sælge dem, og med den besked lod de sig nøje.

Vi fik indkvartering af nogle arbejdere, som skulle lave tankgrøfter og bunkersgrave. Folk lavede grin med dette foretagende og sagde, at kom englænderne over havet, så ville de nok blive standset af disse anlæg. Der kom arbejdere fra København, blandt andre en bagerovmål; de kom i for fine sko og fik vabler i hænderne. De var godt fornøjet med en dagløn på 5 kr., men kunne dog tjene mere ved kortspil; en mand tjente 40 kr., en anden 35. Godt humør.

Til Stenhule i Houe kom nogle tyskere, som ville købe Anders Jørgensens hele besætning samt æg og alle slags fødevarer. Men Anders ville jo ikke sælge. Og tyskerne blev grove, men til alt held kom billedmanden Bertel Jensen og blandede sig i snakken; en tysker blev desover så rasende, at han skød billedmanden en kugle mellem benene; den kugle sidder endnu i gulvet.

En gang kom nogle vilde fyre, som nok havde været med i alvorlige træfninger. De fik tiden til at gå med at skyde til måls efter elektriske klokker og ledninger. Disse tyskere var ikke ufarlige. De skød læge Rask, skønt han var på vej i en Røde Kors-bil til en patient i Thybørn.

En søn fra Store Bjerg i Lomborg blev også skudt. Han havde været hos købmanden med et læs korn, og hans stive vogn ramlede sådan, at han ikke kunne bære tyskernes tilrøb – og så skød de ham tillige med en af besterne. Og det havde de slet ingen ordre til.

På en parcel fra Sønder Snabe, som før har været kaldt Vester „Vester Houmål“, boede i sin tid en mand, som gik på træben, fordi hans rigtige ben var blevet skudt af i trælskrigen. Denne mand kørte med et par stude og smedede noget i sin fritid. På denne jordlod lavede tyskerne nogle bunkers; de var gravet ned i jorden, og der var lagt nogle svære stykker tømmer over; nogle var sat ned i jorden langs med siderne og beklædt med brædder og udhugst fra skoven; ovenover var de

¹⁾ J. Houmaa Jørgensen var født 21. december 1867 i slægtsboden Øster Houmål og levede her alle sine dage. Efter ham overtog sønnen Niels Houmaa gården. J. H. J. var en mand med levende historisk sans, han levede i sin glæde, sin hjemstaves og sit fædrelands historie, næret af slægtsens liv mellem oldtidskværn. Han døde i 1960 næsten 95 år gammel, indfølelse til det sidste. Jeg har ikke kunnet gengive hans originale stil og ortografi, men end det undertiden kunne være fristrende nok. Fjendens kugler spræng næsten at få mere slægteliv, når vi fik besked om, at det var „kørler“, de bragte.

tillige beklædt med græstøv, og en smal gang førte ind i hulen, hvor tyskerne havde anbragt en kakkelovn, på hvilken de kunne lave mad – og herinde boede så nogle tyskere både nat og dag.

Under arbejdet med at grave bankers, fandt de en urne, som gik i stykker, men inden i den var der en mindre urne, som arbejderne tog med til Struer, men som ved lærer Eriksens og dyrlæge Stigaards bistand havnede på Lønvig Museum.

Skolen og lærerens lejlighed var optaget af tyskerne, og undervisningen foregik i Nørre Kirkeby.

Bager Dabgaards halve stuehus var belagt med tyskere. Kirken benyttede de til gudstjeneste og våbenhuset til ligkapel. Missionshuset var optaget til beboelse, og der blev bygget barakker, således to store barakker ved Klinkby station. Og en mængde huse var optaget af tyskerne, så beboerne måtte rejse hen til familiemedlemmer for at finde husly.

Hos lærer Pinholt boede i 1943 en højere officer med sine to tjenere.

I Øster Klinkby var en stor del af stuehuset indrettet til skriverstue, hvori nogle officerer førte regnskaber, og hvor soldater og kvarterværter kunne hente deres løn. Der var også indrettet et maskinhus og depoter til våben og ammunition samt til fødevarer. I en kantine ved Klinkbygård blev der lavet mad til soldater og officerer, som var indkvarteret her omkring; de her beskæftigede var en hovmester, et par kokke og to kartoffelknællerdamer. Maden kunne hentes fra transportable dampgryder i spande fra de forskellige gløde og huse.

Hos købmand Sørensen var der en halv søes tyskere i kvarter, og man sagde, at der i et varehus var sprængstof nok til – hvis der gik ild i det – at jævne alle bebyggelser med jorden i vid omkreds. Det var ikke ufarlige naboer de tyskere.

Man bragte fjelguldene, hvor man boede, som huggelblok for brændsel og senere selve gulvbrædderne.

Den høje bank med 20-30 gravhøje i Hygum og Enghøj blev meget medtaget af tyskerne, mens de byggede deres militæranlæg dér og anlagde betonveje mellem højene. Her rejstes et søkigtstien, hvorfra man kunne se til alle verdenshjørner. I en høj fandt man 7 urner, hvoraf de seks blev ødelagt, inden Nationalmuseet fik det at vide; man lavede løbegrave og anlagde telefon mellem højene.

En mand, som kaldtes „Johannes mell æ Hyww“, har fortalt mig, at han en gang fik lov til at tage nogle læs jord fra Dronninghøj for at opfylde et hul dermed. Men han havde kun taget nogle få læs, før han stødte på nogle sten og kunne gennem et hul se ind i et gravkammer. Så dækkede han hullet til igen med nogle græstøv og indstillede arbejdet. Men med den høj havde tyskerne intet at gøre; men i en anden, som de gravede i, var der begravet to personer, vel en mand og en kvinde. Pladsen om denne blev omgjort med pigtråd.

III. Lærer J. Eriksens beretning fra *Houe nordre skole*

Houe nordre skole blev evakueret den 23. december 1943, og tyskerne benyttede den uafbrudt til kaptalationen. Der var feltkøkken og kontorer i lejligheden; skolestuerne og hele loftet anvendtes til beboelse; der var således mellem 75 og 100 mand indkvarteret hele tiden. Den sidste måned var det mest russere, der boede her. De efterlod to brandevinsbrænderier (vodlka) i kælderen. Arbejdet med dette og nydelsen af produktet var deres kærreste syssel.

Evakueringen fandt sted lige før jul, og vi kunne ikke få ildebrændselet flyttet lige med det samme, og da vi efter julen kom for at hente det, havde tyskerne brændt alt vort træ, ca. 9 rummeter. Der var kun savsmuld tilbage. Nogle skoleborde, som vi i skyndingen havde slået op på loftet, var også brændt. En ny flagstang var gået samme vej.

Kirkebyen blev efterhånden helt indhegnet af pigtråd. Kun vejene var åbne, men kunne på få øjeblikke lukkes for færdsel.

En søndag middag blev læreren kaldt til kontoret i skolen, hvor han fik befaling til at møde den øverstbefalende i Dronninglund i Engbjerg kl. 2 eftermiddag. Da han spurgte om grunden, blev det betydet ham, at han var borgmester i Hygum-Houe kommune. Dette betragtedes selvfølgelig, men det blev betydet, at det var højeste ordre, som skulle efterkommes. Læreren var kirkesanger og skulle netop være i kirken kl. 2, men heller ikke det hjalp. En tilstedeværende dansk-talende sønderjyde trådte pludselig frem foran læreren og råbte: Kommer De så!

Læreren mødte så til den fastsatte tid i Engbjerg, og her viste det sig, at alle egnens sogneroldsformænd og sognefogeder var tilsagt til møde. Læreren i Houe og sognefoged J. K. Kristensen, Vester Refskov, samt sogneroldsformænd Poul Kalleose, Vandborg-Ferring, var mødt. Vi blev bænket ved et bord. Den øverstbefalende med flere højtstående officerer som hjælpere samt „den danske unge pige“ som tolk modtog os. Alle var altså ikke mødt, så vi måtte vente, for sognefogeden i Vandbørg, Jobs. Damgaard, skulle endelig komme.

Mens vi ventede, gjorde læreren fra Houe kommandanten opmærksom på fejltagelsen for hans vedkommende. Han fik så at vide, at man nok havde taget fejl af kirkeværgeren og sogneroldsformanden, men nu kunne han modtage instruks til borgmesteren. Læreren mukkede noget om den forstyrrede kirketjeneste, og med dette hengik der tre kvarter. Men så brasede døren op, og ind trængte sognefogeden fra Vandbørg tillige med en menig tysker, begge sveddryppende, og mens soldaten afleverede sin melding, tordnede Damgaard løs, skældende til højre og venstre. Aldrig så jeg skønnere syn. Tyskerne blev helt forfærdede; to af de fineste officerer sprang hen og hjalp ham af den tynde sommeroverfrakke, mens alle de andre bukkede og skræbte. Og så stod sognefogeden – og smuk var han – i kjole og hvidt, stadig skældende og smældende over, at han ikke trods kraftige protester måtte komme til det bryllup, som han just var påklædt til.

Kommandanten beklagede meget, havde desværre ingen bil hjemme og kunne altså ikke, hvad han hjertensgerne ville, køre ham til kirke. Men så sagde Damgaard, at det kunne være det samme, for nu var det bryllup jo overstået. Men han havde kørt en lang vej på en elendig cykel og var meget tørstig.

Næppe havde tyskerne erfaret, hvad Damgaard manglede, før de skaffede os til hele selskabet – og så skulle Damgaard bare se at komme hjem til bryllupsmiddagen, så den i det mindste kunne reddes. Vi bemærkede, at der gled et smil over Damgaards ansigt – og så fik vi nogle ligeegyldige instrukser om mørklægning. Lærersens borgmestertid blev kun kørt, men mindet om tyskerne adfærd ved synet af et hvidt skjortebryst varer endnu.

I almindelighed kom befolkningen nogenlunde ud af det med tyskerne, men en enkelt gang blev det for meget; således hos gårdejer Ejnar Noer i Øster Løjbjerg i Huse, hvor en menig flere gange havde været udfordrende. Så en dag, da Ejnar Noer var ved at tage en kalv fra en af sine køer, kom den menige ind i kostalden: Luk døren! sagde Noer. Men soldaten ville nok drille eller vise sin frimodighed, og da påbuddet blev overhørt nogle gange, bukkede Noer tyskeren sammen som en klud og smed ham ud til nogle kammerater, som alle havde skarpladte vilben. Der skete intet videre.

Mod besættelsens slutning ville tyskerne have bøndernes heste for ved deres hjælp at flytte nogle kanoner. Bønderne vidste, at det ville overstige hestenes kræfter og nægtede hjælp. Så tog tyskerne sig selv til rette, og der opstod en oprivende scene, da det blev klart, at hestene ikke kunne trække kanonerne, hvor meget end tyskerne brugte pisken. Heldigvis kom der en oberst og fik ordnet sagerne, så der faldt ro over sindene.

IV. J. C. C. Elkjær's beretning fra *Plynder*⁶¹

Vi blev som lammede den 9. april, da tyske maskiner fløj ind over os med varslende om ulykker for vort land. Men man kan værne sig til mange slags livsformer og indordne sig derefter. Det blev en ond tid. Der skulle laves befæstningsanlæg, tankgrave, løbegrave, kanonstillinger m. m.

Til dette arbejde blev der tilkaldt arbejdere både fra København og andre steder, hvor der var ledig arbejdskraft. Disse arbejdere skulle så indkvarteres omkring i hjemmene, og de var ikke særlig velkomne, og mange protesterede mod at overlade deres gæsteværelser og sengetøj til ukendte mennesker.

Der blev gravet to tankgrave gennem Plynder søg; den første nær ved Børling sogneskole, den sidste ca. 2 km længere østpå. Den gik igennem min mark.

⁶¹ Kommandanten J. C. C. Elkjær's navn havde en god blang oversat i Ringkøbing amt. Inden jeg anskaffede disse hans erindringer, havde jeg en samtale med hans søn, M. K. Elkjær, Holsten. Da jeg sagde ham, at jeg nok vidste noget om hans faders kvaliteter, svarede sønnen, nu selv snart en gammel mand: Ja, min fader var en god og from kristen. Død 1954.

Så kom de tyske soldater, som skulle indkvarteres. Vi fik 15, og de tog vor pæne stue og opstillede køje, 2-3 stykker over hverandre. En køje var opstillet for nær ved kakkelloven, og en gang tyskerne var ude på øvelse, gik der ild i køjen. Ilden bredte sig, og det så farligt ud. Min kone var syg og lå til sengs, så hende skulle jeg have ud, og jeg skulle i forbindelse med brandvæsenet i Lemvig. Omsider kom tyskerne os til hjælp, og vi fik ilden slukket, inden brandvæsenet kom. – Men som vor stue så ud! Tyskerne slæbte de brændte og halvbrændte tæpper og madrasser ud af stuen, som nu var søet og beskidt af det brændte tøj og vand. En tid efter flyttede tyskerne til Fjaltring; Jeg sagde, at mine heste ikke var skøde, og blev fri for at køre med dem.

Jeg troede nu, det var slut med indkvarteringen; men en dag kom en underofficer og sagde, at vi skulle modtage 50 soldater. Jeg nægtede at modtage dem. Min kone er syg, sagde jeg. De kan være på loftet, sagde underofficeren. Det kan de ikke, svarede jeg, for der sover vore to piger, og der er ikke plads til andre. Vi sætter en bræddevæg op mellem pigerne og soldaterne, erklærede tyskeren. Vi har ingen, svarede jeg, for tyskerne har allerede taget alle vore brædder. Så ned-sætter vi antallet til 15, sagde underofficeren. Jeg kan ikke modtage dem, uden det vil gå ud over mit kommunekontor – og jeg agter at klage til amtmanden. Ach så, Sie sind Bürgermeister!

Og efter den således afsluttede passiar kom der kun 2 soldater.

Fra kommandanten ved Rom flyveplads fik jeg en meget skarp skrivelse om, at jeg kunne regne med at blive arresteret, hvis ikke jeg kunne holde bedre orden i mit sogn. Der var nemlig langs de offentlige veje gravet nogle skydehuller, hvorved der var sat flag. Og jeg skulle nu gøres ansvarlig for, at nogle af sådanne flag blev taget bort. Jeg skulle møde på et tysk kontor i Bøvlingbjerg. Jeg slap med en advarsel og undgik arrestation.

Sidt på vinteren 1945 fik vi atter indkvartering; det var et vagthold, som skulle patruljere langs med jernbanen, for at der ikke skulle ske sabotage. De havde vor dagligstue, og de fyrede godt i kakkelloven, så der gik ild i en kappe, som var hængt til tørre. De smed den ned på gulvet, hvor den efterlod et brandsår, som vi endnu kan se som et minde om dem.

En dag i 1945 fik en tysker afløb for megen galde, fordi alle arbejdernes skovle var søvet over om natten. Og den gale tysker fór rundt i laden og redskabsrum for om muligt at finde stumperne af skovlene. Jeg søgte at berolige den vrede tysker med, at sabotørerne nok var kommet langvejsfra; men min vokale søn måtte følge med hen til tankgraven – og heldigvis passede hans fodtøj ikke til de trådte spor, og så slap han fri og kom hjem igen.

Men foruden tankgrave blev der også anlagt telefon gennem hele sognet fra nord til syd; der blev ophængt 24 ledninger, og min gode rug blev nedbrudt.

Jeg har kun fortalt lidt om mine egne besværligheder under besættelsen, minder fra et enkelt hjem.

Den 3. maj fik dannebrog til tops. Og jeg tror, mange bøjede deres knæ og sagde tak til den almægtige Gud, fordi vi slap for at få krigen ind over vort land.
End har vi en Gud for os, der råder for Danmarks sag.

V. Jens Højris, Mejrup, fortæller⁴⁰

Under den første verdenskrig sagde jeg i et vennelag, at som forholdene var, kunne vi måske vågne en morgen og erfare, at tyskerne havde overskredet vor grænse ved Kongelen. De fleste af selskabet lo og kaldte det noget vrøvl.

Og der gik mange år.

Den 1. september 1939 havde min kasse og jeg guldbryllup, og blandt gratulanterne var dommerfuldmægtig Højris fra Esbjerg. Han åbnede for radioen, og vi hørte, at tyskerne var glet over den polske grænse. Polen er godt forsvaret, sagde dommerfuldmægtigen.

Den 9. april 1940 lå der ilde over egnen. Min nabo kom og sagde, at der var så mange flyvere at høre, men intet at se.

Jeg åbnede for radioen for at høre morgengudstjenesten, og det første jeg hørte, var opråbet fra den tyske besættelsesmagt. Og vi fik besked om at forholde os roligt og hver passe sit. Vor fremtidige selvstændighed skulle ikke blive anfægtet. Jeg troede ikke på tyskeres løfte.

Tiden gik. Tyskerne fyldte vore veje, og deres søjrsange fyldte os med ure og ængstelse. Belgien, Holland og Frankrig blev trampet ned, og vi turde næsten ikke tro på, at England kunne holde stand. Vi hørte maskingeværenes knitren, vi hørte om unge mænd, som var stukket ned, og om kvinder, der løb efter de fremmede soldater; hvert sogn havde sine slampere, som ville gå tyskerne til hånde. Og så Rusland. Vi var ikke glade ved det, men vi var vant til at tænke os Rusland så langt borte. Så fik vi endelig vor radio indstillet på England og kunne glæde os over deres malmfulde musik.

Vi hørte om Japans store kup og USA's inddragelse i krigen.

Så tog modstandsfolkene for alvor fat. I førstningen var vi ikke glade for det. Vi syntes, der blev ødelagt nok, men efterhånden ændredes vort syn på sabotage-handlinger – som et nytigt bidrag til vort forsvar. Jeg lå i sengen og talte eksplosionerne – til 32 talte jeg. – Politiet blev taget. Min broder søn, Harald Højris i Esbjerg, kom her, efter at han havde sovet ude under løben himmel flere nætter, troet af Gestapo.

⁴⁰ Jens Højris kaldes sit bidrag „Tanker, rygter og begivenheder fra krigens tid, nedskrevet efter krigens ophør“. Og som sådan vil vi oplæse det. Månden selv kan vi lære nærmere at kende gennem hans fire erindringsartikler i vor løb og for 1937. En folkeskole elev giver beretning om, at artiklen, som kaldes „Et tilbageblik“, er skrevet allerede 1947, samt at forfatterens døde i Mejrup den 28. april 1950 og blev begravet på Mejrup kirkegård. Det var læst for sin død, at han sendte mig sine tanker. Han var født 1862 i Sjørup og således nu en mand af avanceret alder. Fra ungdommens tid har jeg/vi inset bidrag. Men allerede fortæller en livsoplevet mand på 87 år.

Da englænderne bombarderede gasværket, kom nogle unge mennesker ude fra landet; de standsede op – og blev anholdt af tyskerne. De blev efter et forløb dog atter løsladt.

Før V-dagen var der stor uro. Store skarer kom ved aftenstid til visse gårde i deres biler, som var dækket af afbrækkede grene. De for omkring i husene. De ville have mælk; de ville betale; de ville have æg, og de ville betale. Mandskabet forvandt ud i lader og loer, hvor der var halm at hvile på; de kommanderende sætte sig ind i stuerne og spillede koet. Kl. 1 gik en officer ud i en ladeled og råbte: Invasion! Og mandskabet for ud og væk med lynets fart.

En aften – jeg husker ikke så nøje tiden – hørte jeg en stemme sige: Amerikannerne er gået i land i Afrika. Vi glædede os, og jeg tænkte på min datteren, som var flyver i den amerikanske hær. Tiden gik – uendelig langsomt. Og der taltes om, at vi skulle evakueres. Men jeg var over 80 år og bestemt på at blive, hvor jeg var, og min datter mente det samme. Vi indrettede os en slags beskyttelsesrum. – Men hvorledes ville det nu gå? Vi forstod nok, at Hitlers skæbne var beseglet, men ville vi og vort land blive lagt ude under krigens afslutning? Og så skete det guddommelige. Vi hørte i radioen den 4. maj kl. 10, at tyskerne havde kapitulert. Jeg råbte hurra, så det ragede i huset.

Jeg tænkte meget over mordet på Kaj Munk. Uden for de kredse, som stod digteren nær, stod han nærmest som et spørgsmålstegn. Hvad mente tyskerne med at dræbe ham? Hvad var deres formål? Ville det gøre folk mere medgørlige? Men jeg har ingenting kendt, som har gjort folk mere forbitrede. At en læge blev skudt ned, gjorde ikke samme indtryk. Jeg tænkte meget på vor gamle konge. Om ham kunne man i sandhed sige, at han stod sammen med sit folk i onde og gode dage.

Jeg har aldrig været glad ved en lov med tilbagevirkende kraft. Men på den anden side indser jeg nok, at der var forbrydere og forbrydelser, som ellers ikke kunne blive straffet. Jeg har splidagtige tanker, som jeg ikke kan føelge. Vi kan nok ikke undvære dødsstraffen, hvor uhyggeligt det end kan være at tage et menneskes liv.

VI. Hans Kl. og Kirsten Hansen, Lægård i Døbelmose ved Børre, fortæller personlige minder fra Lægård, arresten i Århus og lejren i Frøslev⁷⁾

Sidst i august 1944, da nogle soldater skulle sendes til fronten, deserterede to tjekkere fra deres afdeling i Ringkøbing og havnede her på gården en måned før end den 30. august. De fandt natteleje i vor staklade og vågnede først op hen på formiddagen den 1. september. Vor karl opdagede dem, og ved hjælp af en håndbog fik de ham forklaret, at de var tjekkere og var tvunget med i krigen.

Der tog de imod, fik ombyttet deres uniformer med civiltøj og blev af modstandsbevægelsen forsynet med rationeringskort. Den ene var 25 år og udlært automekaniker, den anden var 19 år og spinder.

De tog flitrigt del i alt forefaldende arbejde og passede på ikke at komme på offentlige veje. Og tiden gik godt indtil den 17. marts 1945 om aftenen, da vi fik besøg af to tyskere og en stikker. Men vi var advaret.

Den yngste løb ud i bryggerstet – lige i armene på tyskerne, medens den anden slap ud af stuedøren og forsvandt ubemærket og havnede på en gård i Hanning. Der blev os ringet til gestapo i Skjern, som kom i bil og beordrede tjekkeren og mig til at følge med. Jeg fik dog lov til at skaffe tøj. Vi blev så kørt til Skjern og var der til næste dags eftermiddag. Da kom tjekkeren i forhør, som jeg overværede; det gik meget rask, og jeg tror nok, han „ærligt“ svarede på alt. Så blev jeg kørt til Herning og indsat i Missionshotellets kælder, der duftede af cement og kalk, og der stod en briks, som næsten ganske fyldte rummet. Der var mørkt som i en grav, når lyset ikke var tændt; der var allerede en mand i rummet, da jeg kom. Fangevogteren købte mad til os, som vi selv betalte. Her var jeg i to døgn, den sidste dag i forhør.

Gestapo spurgte mig, om jeg ikke vidste, at det var ulovligt at have tyske soldater i hjemmet. Dertil svarede jeg, at de havde ikke hagekors og talte tjekskisk.

Da råbte tyskeren: Det er forbudt at huse Tysklands fjender!

Derpå svarede jeg, at at jeg ikke vidste, at Tyskland var i krig med Tjekslovakiet. Hvorover tyskeren blev fuldstændig rasende og råbte: Det er ikke Dem, der skal forhøre os. Og de truede med at hente min kone, da jeg intet kunne sige dem om, hvorvidt vore naboer vidste besked om de to tjekkeres ophold i vort hjem. Jeg tør, og der skete mig ingen overlast. Tolken oplæste rapporten; den var noget forderjet, men jeg underskrev, og samme eftermiddag kørte jeg i en flot

⁷⁾ Hans Kl. Hansen (f. 1887) købte Lægård i 1929 og giftede sig året efter med sin Kirsten. I 1946 solgte de gården og flyttede til Børre, hvor de endnu bor sammen med deres eneste datter, Karen. Jeg søger telefonsk kontakt med familien i Børre: Jo, vi lever alle tre endnu i helde velgående, siger en kvik skuespiller. – Vi er alle blevet 20 år ældre, siden vi skrev. Min mand er jo ældre, nu 84 år gammel. I et brev fortæller Kirsten om sig selv: „Jeg har i mine yngre dage fra 1919 af og til ophold på RoskildeHøjskole været i hadig plads i Nøbenhavn til 1922 og derefter til Ollerup Gymnasiehøjskole, her dog kun indet gymnasiek 1½ år i Østjylland“.

De har set sig om i verden siden 1945. „I 1950 var Hans i Tyrol og traf dér en af vore tidligere i München. Og så har Hans været både i Holland og Holsten på tur med kvægselsforeningen, der har altid været hans kærlighed, kvæghugger“.

luksembil til Århus sammen med en anden fange fra Borns. Vi blev indsat i fængslet i Vestre Allé, dog ikke i samme celle. Vi måtte aflevere alt, hvad vi havde på os undtagen tøjet. I denne celle sad jeg en uge sammen med tre andre. Det var en énmandscelle med en bænke, som om dagen var spændt op mod væggen; der var et bord med fast bænk til én mand. Om natten kom der madrasser ind; vi måtte aflevere selerne og halvbåndet til fangevogteren. Om morgenen fik vi søt vand, som kaldtes kaffe, med to skiver tørt brød til; om middagen lunken vand, som kaldtes kålroesuppe; enkelte dage kartofler samt tørt brød, om aftenen vand og brød igen, en enkelt gang lidt polse eller ost. Jeg var sammen med en ung mand, som havde siddet der i syv uger.

En dag var en af mine kammerater i forhør, og da han kom tilbage, var han både gal og blå af slag, og han kunne ikke sove natten derefter. Næste dag var jeg i forhør, men der skete mig ingen overlast; der var forvirring blandt tyskerne; de løb fra mig og til telefonen og tilbage igen; jeg kunne skønne, at der var sket noget. Det var på den tid, da Shellhuset blev bombarderet.

Men endelig kom jeg sammen med flere til Frøslev, det forjættede land. Vi blev delt i to hold, en ældre og en yngre; enkelte unge havde håndjern på under transporten.

Vi ankom til Frøslev, vist nok den 27. marts, og blev anbragt i en karantænestue, før vi kom til aflusning, det vil sige et varmt brusebad. Hver mand fik et stykke sæbe og en børste til denne renselsesfest, som varede en hel time, og samtidigt var vort tøj i en varm tromle; overfrakken så noget krollet ud, da vi fik den igen. Så var vi til legrefterstjen, om vi var befængt med lus, fnat eller anden urenhed, og derefter blev vi fotograferet enkeltvis og hver med et stort nummerskilt på brystet. Til sidst holdt fangerens fører, kaptajn Digmann, et foredrag for os om, hvordan vi skulle forholde os over for tyskerne. Kammeraterne skulle vi ikke sige alt til, før vi lærte dem at kende. I ml endelig ikke tro, at alle fangerne er gode danske mænd, sagde han. – Her kommer alle, som på en eller anden måde er kommet i konflikt med tyskerne. Jeg fik siden vished for, at denne udtalelse var rigtig.

Ja, og så fik vi et godt måltid mad; det var noget andet end vand og brød i Århus.

Jeg fik snart plads i „gammelmandstuen“. Der var køjer til tre oven på hverandre, men jeg var så heldig at få en spiralseng; den stod ganske vist øverst, men jeg var jo så ung, kun 60 år gammel. Det gik let nok for mig at komme op og ned, tilmed havde jeg øvelse fra 1. verdenskrig på gardekasernen.

Fangerne havde nærmest selvstyre inden for pigtråden. Vore tillidsmænd var chefen, kaptajn Digmann, vor gode ordførere og beskytter; en spisegeneral ordnede alt vedrørende spising, en barakformand og en næstformand havde ansvaret for alt inden for barakken; hos dem fik vi skrivepapir, og der afleverede vi brevene igen. De skulle stille fangerne op til appel morgen og aften samt tælle

dem. En stueformand havde opsyn med sin stue og skulle se efter, om der var „ro“, orden og realitet, samt at mandtalslisten var slæbt op på døren. En arbejdsformand havde det mest utaknemmelige hverv; hver fange under 30 år, der ikke havde en førende stilling, blev tildelt et arbejdshold. De fik hver morgen udleveret en spade, en skovel eller et andet redskab, som skulle afleveres om aftenen igen. Men arbejdet havde ingen interesse, så redskaberne blev mest brugt til at læne sig imod. Det var de såkaldte Froslevspolde, der blev jævnet, for at lejren kunne udvides, men det var fangerne jo ikke interesseret i. For resten var poldene vist nok fredede. Ellers gik tiden udmærket i Froslevlejren. Den tid var heldigvis forbi, da der stilledes til appel kl. 4 om morgenen og navne blev råbt op på fanger, som skulle sendes sydpå.

På et bibliotek var mange gode bøger til låns, og der kunne spilles kort og skak.

Klokken 9 skulle vi i seng, men som regel sang eller diskuterede vi et par timer, inden søvnen meldte sig. Om forskellen mellem nazisme og kommunisme blev der snakket. Var der nogen forskel? En kommunist mente, at alle landmænd var nazister og værnemagere. Jeg protesterede.

Kristendom kontra kommunisme blev drøftet og endevendt.

Fra en barak med et glaskab i blev der udleveret pakker; nysgerrige blikke fulgte uddelingen til de heldige. I sygehusbarakken var der læger, som om fornødent kunne foretage operationer. En dag egentlig kunne vi få varmt brødbød.

På Hitlers fødselsdag drak tyskerne på fæderens vegtende; tre mand benyttede denne lejlighed til at forvinde gennem pigtråden og minefeltet; de slap bort i god behold.

En gang om måneden blev der udleveret tobak, og det var en stor dag for mange. Jeg har set unge mænd gå fra stue til stue og falbyde klædningsstykker, sko og meget andet for at få cigaretter. Ja, man kan godt sige, at der var cigaretmentfod i lejren.

En lørdag sidst i april meddelte barakformanden, at greve Bernadotte ville komme til lejren hen på eftermiddagen.

Tyskerne reagerede ikke ved hans komme. Men alle fangerne lyttede ansprædt til hans tale fra sygehusets trappe. Jeg kunne dårligt høre, men opfattede dog ordene: I skal snart komme hjem alle sammen – og så begyndte de norske fanger (ankommet fra lejrene i Tyskland) at fløjte: Du gamla, du fria, du fjällhöjs Nord. Og straks stemte danskene i med.

Da greven forlod lejren, dannede fangerne espalieret, gennem hvilke redningsmanden gik, mens fangerne udbrøbt et dundrende hurra.

Tyskenes magt var brudt, og de forholdt sig passive.

3. maj. Her følger nu en skildring af, hvorledes en stympet bliver gendret og bløst, samt en skildring af, hvorledes 14 mænd, som skulle sendes til København og stilles for en krigsret, reddede livet under et dramatisk forsvarsforhøret. Tyskerne rasede, men kaptajn Diggins talte dem til fornuft, bl. a. ved at sige, at han ikke kunne garantere for, at der ikke ville blive optaget.

Den 4. maj, efter at vi var gået i seng, kom pressens radioavis og meddelte, at krigen var forbi. Tyskerne ville overgive sig både i Danmark og i Norge.

Næste morgen kl. 8 sprang vi ud af sengen og dansede rundt på gulvet. En sprang op til min seng og greb et lille papirflap, som stod der, mens tårerne stod ham i øjnene. Hvad ville der ske den 5. maj kl. 8? Tyskerne sad stadig i flænet. Men midt på pladsen blev der gravet et støet hul, og en mægtig flagstang lå ved siden af hullet, hvori det snart efter blev plantet. Lidt før klokken 12 blev alle fangerne ført ud på pladsen, hvor den mægtige fane blev hejst, mens alle bløstede hovedet, og tårerne stod dem i øjnene. Tyskerne og deres danske håndlangere havde ikke kunnet knække de voksne mænd, der nu græd som børn, da dannebrog gik til tops.

Der var installeret en mægtig højtaler i flænet, og vi hørte riddhusklokkerne kl. 12 og kongens mandige, gribende ord – og derefter stiftamtmandens tale, som der også blev lyttet til med interesse. Men udtalelsen: „Grænsen ligger fast“ blev modtaget med fælles.

Til sidst holdt kaptajn Dikmann fra flænet en tordentale til tyskerne, som var deroppe og endnu ikke ville overgive sig til fangerne.

Men kl. 3 fik fangerne lov til at rejse hjem; der blev oplæst, hvornår togene gik til de forskellige setninger. Vi gik til Padborg gennem tre æresporte, og Røde Kors bevartede os med chokolade, franskbrød, smør, steg og kartofler. Vi vestjyder kom med en fiskebil til Esbjerg og siden med en ambulance til Skjern, hvorfra politimesteren lod os fire køre hver til sit hjem.

Klokken 3 om natten var jeg hjemme og blev godt modtaget af min kone og 7-årige datter. De var jo ene på gården, men var blevet godt hjulpet af vore naboer. En havde skaffet os en dygtig karl fra 1. april, så alt var i bedste gear. Om søndagen var vi i kirken, som var pyntet med flag. Præsten talte smukt.

Mange modstandsfolk var blevet set på med skepsis; nu var vi næsten at betragte som nationalhelte. Vi havde den glæde, at tjekkerne vendte tilbage i god behold. (Således sluttet).

Og så tager hans frue fat:

Vi var forberedt på, at det kunne ske, men det virkede alligevel som et chok, da tyskernes tunge, jernbeslærede støvler trampede ind i gården den 17. marts, og en times tid efter kørte boet med min mand og den ene tjekker, medens den anden var forsvundet, og jeg stod ene tilbage med vor lille pige.

De to tyskere og stikkeren blev her på gården en times tid; måske troede de,

at den forsvundne tjekker ville vende tilbage. Denne gik imidlertid i sivsko til vores familie, og han fik bud efter lidt tøj om morgenen efter.

Vi turde ikke tage det hele – desværre, for da tyskerne kom igen for at gennemsege huset – det var søndag middag – tog de, hvad der var tilbage af tjekkerens tøj. Tøjet havde tjekkerne flet af gode venner, og naboer havde strikket trøjer og gode ting, folk som ikke var bange for at vide, de var her.

Søndag morgen, mens jeg sad ved malkningen, kom stikkeren alene forbi; han gennemgik stakladen og en lille plantage ved gården; det var set uhyggeligt.

Om mandagen kom et helt læs tyskere kørende med feltgendarmichefen i spidsen, den samme som havde anholdt min mand, og skulle med den fangne tjekker som vejviser have uniformerne udleveret. Dem havde vi imidlertid farvet sorte, og tjekkerne havde brugt dem her, da det var så vanskeligt at skaffe tøj. Men det sagde tyskerne intet til. Og den forsvundne tjekkers fotografiapparat ville de også have. De havde hunden med igen, så jeg turde intet modsette mig. Samme søndag morgen havde samme chef med hunden været i Hanning hos vores familie, men den savnede var heldigvis ikke nået frem. Så ville de have glædejerer med, men på datterens forslag tog de hende i stedet for af hensyn til faderens helbredsstilstand. Hun blev dog løsladt igen efter nogle timers forløb.

Fra min mand hørte jeg intet, vidste bare, at han ikke var i Skjern.

Torsdag kom en tysker og så efter for sidste gang og var da i en strikket trøje, som han havde taget her.

Den fangne tjekker blev ført til Viborg, hvor han så en tysker blive henrettet og guldtennerne trukket ud. I fængslet lavede de ligkister.

Vi fik god hjælp af vore naboer og fra 1. april en god bestyrer.

De første livstegn fra min mand fik jeg den 8. april med en cellekammerat fra Aabyhøj. Det lattede jo lidt. Først den 12. april kom der brev fra Froslev, kortfattet om, hvad arbejde der skulle udføres. Jeg kunne derefter sende ham en pakke tøj, og min mand kunne få vished for, at jeg stadig var hjemme.

Der skete intet med de mænd, som min mand havde siddet i bestyrelser sammen med, men de havde en tid kolde fædder, og enkelte, som her på egen levede under jorden, forsvandt. Men der blev dog taget 6-7 mand her i Borris i de dage, lærerens søn blandt andre, ved hjælp af samme stikker. Det var ham, der havde skaffet tjekkerne legitimationskort.

Den fangne tjekker var dødsdømt til fuldbyrdelse den 6. maj, men blev den 5. maj puttet i en bil sammen med en ældre tysk officer og nogle flere – og kørte mod den tyske grænse. Her blev de standset af frihedskæmperne, og da tjekkeren kunne tale dansk og klare for sig, kom han i Røde Kors-lejren i Padborg, og derfra kom han hertil, hvor han blev, indtil han og kammeraten blev ført ud af landet i oktober samme år.

Et jernalder-gravfund fra Tvis

Af Gænnar Hallem

Museernes undersøgelser og indsamlinger af genstande fra foehistorisk tid tjener flere formål. Bl. a. at give indblik i tidligere tiders levevis, gennem studier af redskaber og brugsgenstande at nærme sig de mennesker, som har brugt netop de ting, som vi nu og da får i hånden. Ganske særlig for tidene, der ligger før historieskrivningens tid, gælder det, at selv de mindste fund må passes om med nænsom hånd, at intet af værdi skal gå tabt.

Desværre fremkommer mange genstande fra oldtiden kun enkeltvis. Derved rives de ud af en større sammenhæng, idet man jo må forudsætte, at der til enhver tid har været et vist udvalg af redskaber, smykker og brugsgenstande, som har været i brug på samme tid. Netop derfor kan der være grund til at understrege, at der ved den undersøgelse, som der her i det følgende skal berettes om, fremkom fire og tyve lerkar, der må være nedbat omtrent samtidig. Der er grund til at tro, at disse kar repræsenterer et bredt udsnit af, hvad der her på egnen har været i brug af lerkar i tiden ca. 100 år efter Kr. f.

I oktober 1968 havde jeg lejlighed til for Holstebro Museum at undersøge to jordfæstegrave fra Ældre Romersk Jernalder. (V. Halglørd, Tvis s, Hammerum h. Ringkøbing a.). Disse grave af den type, der almindeligvis betegnes „lerkargrave“, gjorde heller ikke navnet til skamme. De indeholdt det sædvanlige hørdstel af lerkar samt rester af jernknive, forstlet således, at den opdækning, der var medgivet den døde, nok har bestået af både fast og flydende føde.

Afdækningen af disse grave gav imidlertid anledning til et ekstra fund af lerkar, i alt tolv, der var hensat på den oprindelige jordoverflade ganske nær gravens. Lerkarrene var, eller har været, af høj kvalitet, flere med fin ornamentik, andre blanksorte, men alle værdige repræsentanter for det høje stude, pottemagerkunsten da befandt sig på her på egnen.

Lerkarrene og deres nu forsvundne indhold må opfattes som et offer hørende til de to grave. Tidsmæssigt synes de at stemme overens med gravenes keramik, selv om denne måske er af en noget mere blandet kvalitet.

Den udsatte plads så nær jordoverfladen har ikke været til held for de tolv kar. Alle var mere eller mindre sammentrykkede. Værre var det, at deres bunde næsten var opløst, vel fordi de, stående ret op, havde opsamlet og holdt igen på ned-

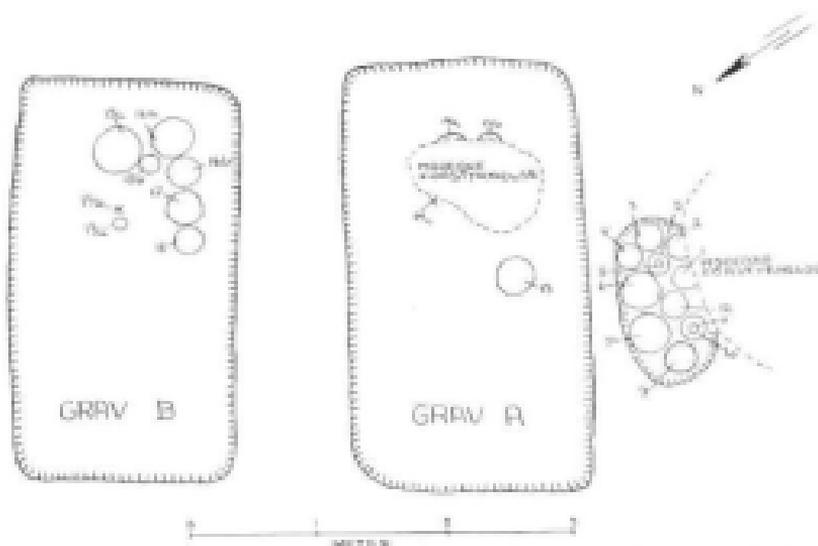

Fig. 1. Plan over de to grave og offerkargruppen. Nr. 1 til 14 b er lerkar, 14 c jernrest, 15 a til 19 lerkar og 19 a en jernrest. Gravbunden er ved begge grave 1,4 m under var. overflade. Offerkar-gruppens kantselv er 0,6 m under var. overflade.

sivende regnvand. Her har nedstyrtende sten på et tidligt tidspunkt knust karrøse, og for den ene gravs vedkommende har en moderne nedgravning yderligere bidraget til at sløre billedet af lerkarrens opstilling i graven.

Men lad os et øjeblik se på planen fig. 1. Længst mod syd ses de tolv kar. En moderne forstyrrelse fra syd har bortskåret dele af kar 1 og 2. Nærmest kargruppen ligger grav A. Den tegnede plan angiver gravbunden. Men da gravens sider går nogenlunde lodret i dybden, er størrelsen ved jordoverfladen omtrent den samme. Den moderne forstyrrelse i østenden af grav A har gennemskåret et par lerkar. Fra samme nedgravning stammer også de to senere omtalte kar 5 og 4/68.

Yderst mod nord ligger grav B. Denne var før undersøgelsen uforstyrret. Dens indhold af lerkar var knust, dog således at resterne stadig lå, hvor karrøse var hensat.

Det er da muligt med nogenlunde sikkerhed at rekonstruere placeringen af de fireogtyve lerkar. Også med hensyn til karrøsens form og mønstring, størrelse og andre detaljer har vi nu reelle oplysninger. Enkelte kar er dog for opløste til at kunne samles. F. eks. nr. 8, men oplysninger fra udgravningsdagbogen viser, at det i størrelse og udseende har svaret nøjagtigt til kar 11. For øvrigt var de to kar anbragt på samme måde, hver oven i et fodbæger, på planen nr. 5 og 10. Endnu

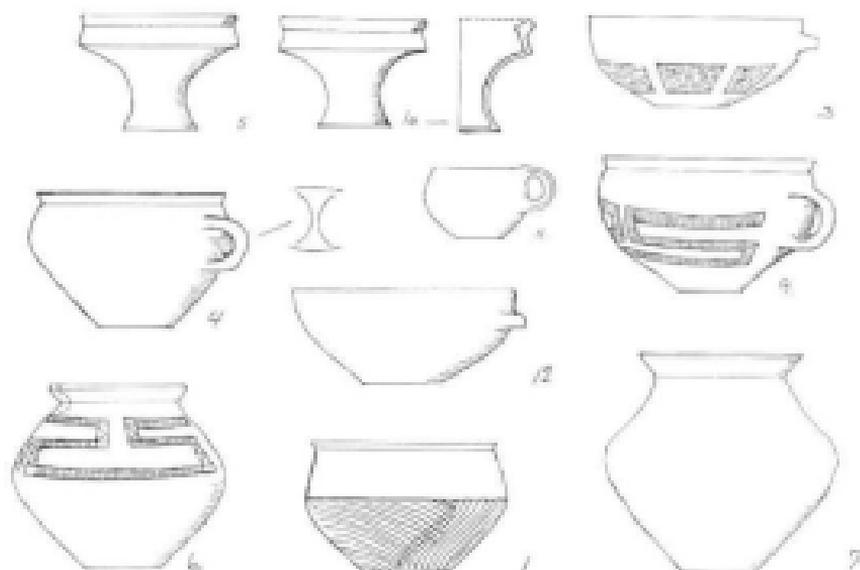

Fig. 2. De ti rekonstruerede lekar fra offerkargruppen. Sammen med nr. 4 er der et eksempel på et X-formet are. På samme måde er sammen med nr. 10 gengivet i profil et lekar med fortykket, facetteret rand. - Størrelsesforhold: 1, 3, 4, 5, 8, 10, 11 og 12 ca. 1/6. 6 og 7 ca. 1/8. - Lekarernes nøjagtige mål findes i fundlisten.

et kar fra denne gruppe var så medtaget, at det ikke har kunnet rekonstrueres i tegning, nemlig nr. 2, hvor der kun er bevaret en halv snes skår. Karret synes dog at svare til kar 1, idet det har samme fortykkede, facetterede rand. Afstriberingen af bugen er derimod lodret og skædeskæst udført. På fig. 2 ses de ti rekonstruerede lekar. På samme måde er karrene fra grav A vist på fig. 3. Her er udeladt kar 14 a, da kun få skår heraf er bevaret.

Lerkarrene fra grav B har alle kunnet samles til fotografiering og tegning (fig. 4).

Som det har været med så mange oldtidsfund, var det en ren tilfældighed, der bragte disse grave og offerkar for dagen. I marts 1968 var jeg i museets anliggende på besøg hos gdr. Peder Raundal, V. Halgred, Tvis. På marken nord for gården havde man sødt på sten og lerkarskår, og en besigtigelse godtgjorde, at her måtte ligge rester af bebyggelse fra ældre jernalder. Jeg var just ved at tage afsked, da Peder Raundal spurgte, om museet var interesseret i et par kasser skår, der stod på loftet. I så fald måtte jeg få dem med. Stor blev min overraskelse, da disse skår viste sig for en dels vedkommende at bestå af fint ornamenteret kera-

mik, der klart kunne dateres til ældre romersk jernalder. Materialet lod sig samle til to næsten hele kar, en buget krukke eller terrin og en skål, begge smukt mønstret, terrinen med vinkler mellem vandrette borter, skålen med et avanceret mønstermotiv, der indrammer fire billedfelter med abstrakte figurer. (Fig. 3 kar 3/68 og 4/68). Desuden var der dele af et tredje kar, et stort fad med indsnævret fod. (Fig. 3 kar 14b).

Peder Raundal fortalte, at skårene for år tilbage var opgravet på en lille højtning vest for gården. Da stedet endnu med nogen sikkerhed kunne udpeges, fik museet i Holstebro ejerens tilladelse til en eftergravning på stedet, for om muligt at fastslå, fra hvilket anlæg disse lerkar kunne stamme. Samtidig søgtes Nationalmuseet om tilladelse til undersøgelsen. Denne blev givet sammen med oplysningen om, at der på det opgivne sted tidligere fandtes en lille gravhøj, nu sløjfet, men registreret under nr. 54 i Nationalmuseets sognebeskrivelse for Tvis.

I oktober samme år indledtes undersøgelsen med at afdække et areal, ca. 3 gange 5 meter, på det af ejeren opgivne sted. Her fandtes straks en nedgravning i undergrunden, næsten cirkelrund og med tværmål på godt en meter, tegnende sig som et klart fyldskifte. Ved afrensningen sås det, at nedgravningen i nordtiden havde gennemskåret to lerkar, det ene var næsten fuldstændig fjernet, og det andet manglede lidt under halvdelen. Under arbejdet med at afrense de to kar med pensel og ske blev det klart, at de to var en del af en større gruppe kar, i alt tolv.

I de følgende dage, hvor der arbejdedes med afrensning, tegning og fotografering af lerkarrene, inden de kunne tages op, måtte forskellige teorier om sammenhæng med de allerede fundne kar opgives. Dele af de to beskadigede kar fandtes ikke i de fra Peder Raundal modtagne kasser med skår. Og manglende dele af de tre førstfundne kar kom ikke for dagen sammen med kargruppen. Der syntes således ikke umiddelbart at være fundet en forklaring på denne kargruppe og heller ikke vished for, om vi havde fundet stedet, hvor de tre kar for år tilbage var opgravet.

Til sinds at opgive videre undersøgelser blev jeg pludselig opmærksom på, at der, hvor det afdækkede felt sluttede i nord, tittede en stenlagning frem. Felset blev så udvidet, og herved afsløredes, at der knap en meter nord for kargruppen fandtes en stor grav, tegnende sig som et rektangulært fyldskifte i øst-vest, 3,5 meter lang og lige ved 2 meter bred. Dele af gravens overdækning af håndstøbt marksten var endnu på plads langs yderkanterne. Vestenden så uforstyrret ud, medens østenden domineredes af en tilsyneladende ret ny forstyrrelse. Før graven undersøgte, tørrtes denne nyere nedgravning. Her fandtes i den omgravede fyld en sammennrustet jernklump (fundlisten nr. 14 c) og dele af de tre kar, som i skår var modtaget af Peder Raundal. Disse kunne da med sikkerhed siges at hidrøre fra denne grav. Yderligere fandtes dele af endnu et lille kar, en skål med X-føremet øe (fundlistens nr. 14 a). Hen over karret har ligget en jerngenstand, der

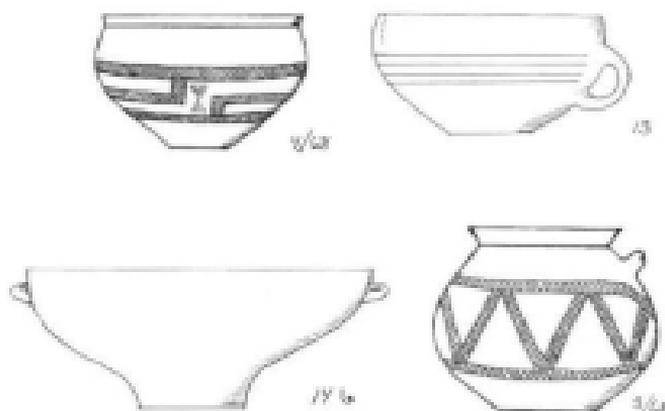

Fig. 3. Lekar fra grav A. Tverrsnitforhold: 13/68 ca. 138, 4/68 ca. 136, 13 og 14 h ca. 136. Forsøjagtige møll benævnt til fondliven.

nu spores som rustforekomster, fastsiddende på skårene. Ved undersøgelsen af den uforstyrrede del af graven fandtes endnu et lekar, en skål, der var placeret i midten af graven nær sydsiden (kar 13). Gravens bund var forsænket 1,4 meter under nuværende jordoverflade. På gravbunden fandtes, foruden hvad der allerede er nævnt, langs gravens sider et violet farvespor efter vandret liggende planker, langsiderne 10-12 cm og endestykkerne 8-10 cm brede.

Hermed kunne der gives en acceptabel forklaring på de tolv lekaars tilstedeværelse: det kunne være et offer bragt til den gravlagte. Blot syntes der at være to sæt lekar, idet der i realiteten kun var seks forskellige typer, hver med en mæge. Det kunne tydes derhen, at der havde været to om at bringe offeret, men dog snarere at der fandtes endnu en grav i nærheden. Derfor blev der gravet søgegruber ud fra den allerede undersøgte grav. Herved fandtes der umiddelbart nord for og parallelt placeret endnu en grav, som tegnede sig smukt i undergrunden: størrelse som den første, langs yderkanterne af den overdækkede stenlægning på plads, indenfor klare sammensynkningsmønstre i den nedvankne muld, aftegninger af den nu forsvundne trækonstruktion med indhold. Da denne grav var uforstyrret, var det med nogen optimisme, undersøgelsen påbegyndte. Men her viste der sig hurtigt svære vanskeligheder. Efter fjernelsen af 15-20 cm muld viste gravfyldet sig at bestå udelukkende af håndstøret og lidt større sten. Yderligere lidt i dybden var stempakningen jordfri, men vandfyldt, tilsyneladende en slags underjordisk vandbeholder, hvis indhold var gennemvævet af rødder fra mange planter. Det vi havde begyndt på, en forsigtig fladeafgravning, måtte opgives. Længst mod vest i graven lavedes da et øsehul, der nåede gravbunden.

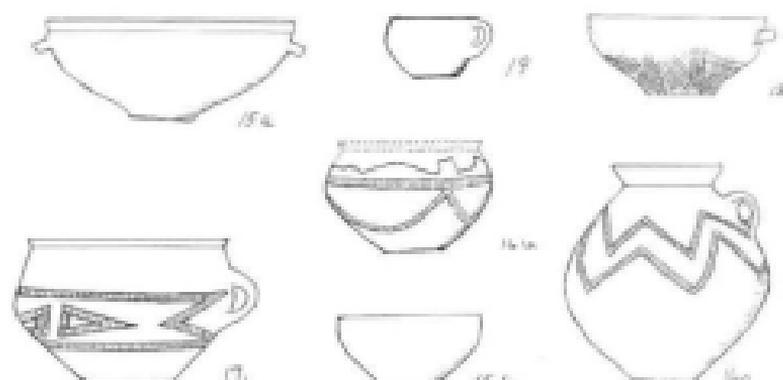

Fig. 4. Lekar fra grav B. Størrelsesforhold: 15 a og 16 ca. 1/10, 15 b, 16 b og 19 ca. 1/6, 16 a 1/8 og 17 ca. 1/2. Nøjagtige mål findes i fundbøger.

Denne fandtes, som ved den første grav, 1,4 meter under jordoverfladen. Gravens størrelse i længde og bredde svarede også til den først undersøgte. I dagevis lempede vi da sten op og nåede omsider bunden. Her mødte os et sørgeligt syn: bunden var et leret ælte. Det nederste lag sten var presset gennem gravbunden og ned i den gule lerundergrund. Det gode, medgivne stel af leklar var fuldstændig knust af det metertykke stenlag. Sammen med de nederste sten fulgte uundgåeligt med op dele af gravbunden med leklariskår og farvespor. Skikkene måtte optages, efterhånden som tørringen skred frem. Ved at holde dem adskilt i grupper under optagningen er det lykkedes at rekonstruere placeringen i graven nogenlunde pålideligt (fig. 1 grav B).

For en del redskaber og genstande fra oldtiden gælder det, at de på deres vej fra stedet, hvor de er fremstillet, til det sted, hvor vi nu finder dem (i grave eller i affaldsgruber, hvor hopladsens kasserede ting henkastedes), kan have været vidt omkring. Særlig metallerne med deres fabriksstempler vidner om dette. Også den omstændighed, at metal lod sig omstøbe eller omsmede, gjorde, at selv ubrugelige redskaber havde en vis værdi. Noget anderledes stiller det sig med leklar. Disse regnes for ret stedbundne og antages almindeligvis ikke at være fjernet ret langt fra produktionsstedet. Dette medfører, at f. eks. ældre romertids leklar fra Jylland forholdsvis let lader sig ordne i nogle store lokalgrupper: en for det nordlige med Vendsyssel som centrum, en for Midt- og Østjylland og en for Sydjylland. Disse lokalgrupperes leklar har hver deres karakteristika, dog således at der i visse egne kan spores påvirkning fra mere end én lokalgruppe.

Ser vi på Holstebro-egnens gravfundne leklar fra ældre romertid, er en samlet indordning under en af de tre store grupper heller ikke mulig. Størstens løb synes her at danne et skel. Mod nord, i den store sammenhængende jernalderbygd, der

omfatter store dele af Hjern og Ginding herreder, ses på lerkarrens form og dekoration en tydelig påvirkning fra det nørdlige Jylland.

Men hvordan med fundet fra Tvis? Her er vi i Hammerum herred og skulle dermed geografisk tilhøre det midt- og østjyske område. Et par af lerkarrene er allerede nævnt som værende med „fortykket, facetteret rand“. Det viser sig nu, at i alt tyve af karrene har disse rænde, som er et „østjysk“ træk. Det er denne lokalgruppes pottemageres forkuærlighed for at efterligne metalkar, der viser sig bl. a. i de facetterede rænde. Også andre tegn i den retning kan påvises. De to smukt formede drikkebeholdere (nr. 5 og 10) kan deligt være andet end efterligninger af lignende begere i metal. Et andet kar, nr. 7, leder med sin form tanken hen på de i det 1. århundrede her til landet indførte italienske bronzespande. Med hensyn til mønstringen finder man også på karrene fra Tvis et motiv, der er meget yndet i det midt- og østjyske område. Det er mandæren, der på to af karrene (nr. 6 og 9) er konsekvent gennemført.

Lerkarrens ører er ikke uden betydning for en samlet vurdering af fundet. To kar, de store fåde nr. 14 b og 15 a, med en vidde på 30-35 cm, har hver to vandret stillede ører. Det har nok været nødvendigt af praktiske grunde. Reglen for ældre romertids kar er ellers ét øre, hvilket også er fulgt ved de resterende, der er forsynet med denne bekvemmelighed. Heraf er der otte X-formede og lodret anbragte, medens to er pølseformede, vandrette, en er blindformet, vandret og en, det meget smukke kar nr. 3/68, har et vandret, skråt opstikkende øre, der er forsynet med „Horn“. Alle disse øreformer er fælles for landet som helhed i ældre romertid og bekræfter da kun, at vi med fundet fra Tvis befinder os et sted inden for de første to århundreder af vor tidsregning.

Vender vi os endnu en gang med lokalgruppernes særlige præg, må vi da konstatere tilhørsforholdet til den midt- og østjyske gruppe. Foruden de allerede nævnte grunde kan nævnes, at der i Tvis-fundet optræder ikke mindre end tre af de store korbalsede krakker, der betegnes som denne kulturgruppes ledetype. At der også i fundet er fremmedelementer, kan ikke bortforklars. Her tænkes på de to smukke kar fra grav A, 5 og 4/68. De må være nørdjyske, idet krakken her har fået en terrin-agtig udformning, og ornamentikken er udført med skraverede bånd, ligesom motivet på skålen er mænderen, her opløst og gengivet i speciel nørdjysk stil.

Er der da nogen rimelig forklaring på det blandede indhold af lerkar i grav A? Det er før nævnt, at der i den store sammenhængende jernalderbygd nord for Storhøns løb er påvist nørdjyske træk. En gennemgang af lerkar-materialet fra en række grave her synes at vise, at denne blanding af samtidige graves keramik ingredienser har været ualmindelig. Og i nogle tilfælde kan man, som ved de to nævnte kar fra Tvis, se, at sagerne ved gravfærden har været ganske nye. Forklaringen må da være, at man i det tilfælde, hvor der til gravfærden skulle bruges et ganske bestemt sæt lerkar, har måttet hen og købe et eller to nye kar. Det til

gravfærdens nødvendige antal var fire, og for at opnå det, har man suppleret op med bopladsens egne produkter. Når der, som i gravene fra Tvis, vitterlig er flere end fire kar i gravene (der kan være op til 10-15 stykker), må disse ekstra kar opfattes som statussymboler, idet mængden af lerkar stiger med det øvrige udstyrs lødighed.

Det er da tænkeligt, at Hålgård-bopladsens indbyggere i sådanne situationer har søgt mod nord til nabo-bygden og her købt lerkar af professionelle pottemagere. For islettet af den nordjyske lokalgruppe er andet og mere end plivkning. Det ses bl. a. heri, at der f. eks. i sognene Vejrum og Sevel er fundet stenbyggede grave af jordjysk type, der klart adskiller sig fra den almindelige midtjyske, plankbebyggede grav.

Færdes man i museets anliggende og tid efter anden, som nu hos Peder Raundal, med tak modtager skår og sønderede kar til museet, får man ofte det spørgsmål: Har I ikke nok af den slags, hvad vil I med mere? Jeg har her forsøgt dels at fremlægge fundet fra Tvis, dels at pege på de muligheder, der ligger i studiet af dette materiale for gennem mange små detaljer at nå et skridt videre i det, vi ved om beboerne og deres vilkår her for små to tusind år siden.

For velvillig hjælp ved undersøgelsen på V. Hålgård takkes familien *Peder Raundal*. Det samme gælder bestyrelsen for *Holstens Museum* for hjælp og økonomisk bistand. Tak også til skoleelev *A. R. Frensdal* for teknisk hjælp ved undersøgelsen og skoleelev *Moss Pilgaard*, der har udført størstedelen af artiklens tegninger.

FUNDLISTE

TE HOL 54/58 Hålgård, Tvis.

Lerkarrens tværsnit er målt indvendigt ved mundflagen. Højden er målt fra standfladen til øverste rand.

Levingsgrupper 1 og 12.

1. Dyb skål med facetteret, fortykket munding. Tværsnit 15 cm. Højde 13,5 cm. Blanksort overdel. Fra bagens videste parti og til bunden er karret malet med skrå nedadgående striber.
2. Dyb skål, hvoraf kun få skår er bevaret. Mundflagen facetteret og fortykket. Bagens afstribet med lodrette linjer.
3. Flad skål med vandet øre. Facetteret, fortykket munding. Tværsnit 18,5 cm. Højde 8 cm. Blanksort overdel. Undersidet dekoreret med røde, firkantede felter, afskilt ved blåske striber.
4. Dyb skål med X-formet øre. Facetteret, fortykket munding. Tværsnit 12,5 cm. Højde 12 cm. Blanksort ydre.
5. Fodlægt. Facetteret, fortykket munding. Tværsnit 11 cm. Højde 10 cm. Blanksort ydre.
6. Krakke med mører hals og bord, udfaldende munding. Tværsnit 15 cm. Højde 24 cm. Overdelen dekoreret med mandler. Undersiden Blanksort.
7. Krakke med mører hals og bord, udfaldende munding. Tværsnit 15 cm. Højde 24 cm. Blanksort ydre.
8. Håndkøp. For kunst til at karse sædes. Oplysninger fra udgravningsdaghagen viser, at den svarer nøje til den under 11 bevarede håndkøp.
9. Dyb skål med X-formet øre. Facetteret, fortykket munding. Tværsnit 14 cm. Højde 10 cm. Blanksort og dekoreret med mandler.
10. Fodlægt. Facetteret, fortykket munding. Tværsnit 10 cm. Højde 9 cm. Blanksort ydre.
11. Håndkøp. Tværsnit 5 cm. Højde 5,2 cm. Blanksort ydre.

12. Flad skål med vandret øst. Facetteret, fortykket munding. Tværsnål 18,5 cm. Højde 8 cm. Blankt øvre ydre.

Fra gruppe A.

10CL 1/98. Krukke med snævr hals og bred, udfaldende munding. Tværsnål 13,5 cm. Højde 20 cm. På bagens overdel findes et skilt opstakende, vandret øst. Dekoreret med store viskler mellem en vandret øst og nedre borte.

10CL 4/98. Dyb skål med facetteret, fortykket munding. Tværsnål 16 cm. Højde 11,5 cm. Dekoreret med mandelshage, der er fastgjort ved en øvre og nedre borte. Fire steder dannes dekorationen et billedfelt, der er prydet med en trekantet form. (Karrere 3 og 4/98 er frembragt ved en tidligere gåsning på stedet, hvor de øvrige kar er fundet. Der er ved den ovenfor omtalte undersøgelse ført bevis for, at de to kar tilhører gruppe A).

13. Skål med facetteret, fortykket munding og et X-formet øst. Tværsnål 26 cm. Højde 12 cm. Øst er facetteret, og bagens er prydet med tre vandrette, omløbende facetter. Gråbrunt ydre.

14 a. Del af skål med facetteret, fortykket munding og X-formet øst. Blankt øvre ydre. Kun få skår er bevaret. På flere af disse findes fæmlede mandelshager.

14 b. Fod med facetteret, fortykket munding og indsnævret fod. Tværsnål 36 cm. Højde 16 cm. Karret er forsynet med to vandret stillede øst.

14 c. Metalrest. Sammensatet klump af jern og bronze, 4,5×2,5 cm. Antagelig del af højfod.

Fra gruppe B.

15 a. Fod med facetteret, fortykket munding og to vandret stillede øst. Tværsnål 50,5 cm. Højde 18 cm.

15 b. Lille dyb skål. Tværsnål 17 cm. Højde 6,5 cm. Brunligt, glat ydre.

16 a. Høj krukke med snævr hals og bred, udfaldende munding. Tværsnål 8,5 cm. Højde 25 cm. Under munden findes et X-formet øst. Krukken er blankt øst og på bagens øverste del dekoreret med et dobbelt viskelbånd.

16 b. Underdel af et kar, bevaret højde 11 cm. Blankt øvre ydre. På det bedste parti findes en omløbende borte. Herpå er fastsat en dekoration af hængende borte.

17. Lille, dyb skål med facetteret, fortykket munding og X-formet øst. Tværsnål 11 cm. Højde 10 cm. Fra østens plads følger to vandrette borte, der indrammer liggende trekantede.

18. Dyb skål med facetteret, fortykket munding. Østet på karvæggen findes et vandret øst. Tværsnål 20,5 cm. Højde 10 cm. Underdelen dekoreret med kammeornamenter.

19 a. Hækleop. Tværsnål 3,5 cm. Højde 5 cm. Gråbrunt øvre ydre med fæmlede mandelshager.

19 b. Rest af et set sønnen liggende jerngenstande: en kniv hvor lidt af træskæftet er bevaret sammen med påsiddende, forstærket jern. Desuden et brødstykke af en flad jerngenstand, nu ca. 7×3 cm, vist nok del af en nålkniv.

Nr. Nissum Højskole under beslaglæggelsens vilkår

Af fbr. forstander Laurits Kaag

I 25-året for Danmarks befrielse dukker minde på minde frem om tiden under den tyske okkupation af landet.

Det formede sig således, at den, der skriver dette, på særlig vis fik værnemagten på nært hold – og dog kølig afstand: I tiden 1931–49 var jeg forstander på Nr. Nissum Højskole. Skolen blev beslaglagt til „andet formål“ med undtagelse af forstanderboligen og lærerboligen. Forstanderboligen var på den beslaglagte skolebygning. Om det, som skete under beslaglæggelsens vilkår, skal her fortælles.

Det, der berettes, hviler på skrivelser fra danske og tyske myndigheder, genpart af besvarelser af sådanne og genpart af breve til skolens bestyrelsesmedlemmer og private venner m. fl. vedrørende vore forhold på skolen. I alt ca. 350-375 skrivelser og breve. Desuden på meddelelser i månedstidende „Fra Nr. Nissum Højskole“, bindeled mellem skolen og dens elev- og venneforenings medlemmer, samt på det, der har høret sig i hukommelsen som erindring og minder.

Den, der læser det skrevne, vil møde en mosaik af forskelligt farvede brudstykker, samlet til et hele. Vedkommende bedes undskylde og forstå, at „jægførem“ benyttes. Dette er mig imod, men jeg har ikke kunnet det anderledes. Det skrevne er af ret personlig karakter, men har vel en vis almen interesse.

Således foregik beslaglæggelsen

I besættelsestidens første tid formede livet på Danmarks højskoler sig så nært normalt højskoleliv, som det kunne under meget unormale forhold. Vi mærkede stærkt alle de af verdenskrigen skabte problemer, men blev ikke direkte generet af det tyske militærmaskineri. Efterhånden blev flere skoler beslaglagte. De kunne bruges som kaserner for ugode troppestykker, der kom ind i landet som militært beredskab og for at nyde godt af Danmark som spisekammer.

Nr. Nissum sogn har Limfjordens største bredning som nabo mod nord. Lemvig er nærmeste købstad. Fra højskolen skimtes i klart vejr, ca. 20 km borte, Vesterhavet.

I løbet af 1940 havde tyskerne skabt sig en territorial vestkyst, der strakte sig fra Nordnorge til Sydfrankrig. Omtrent midtvejs i denne kolossale strækning lå

den danske Vesterhavskyst. Også denne skulle have sin „vestvold“, og efterhånden blev flere og flere soldater indkvarteret i de tilstødende sogne.

Besættelsesmagten begyndte på en kedelig måde at interessere sig for Nr. Niisum Højskole. En dag sagde min kone: Da jeg i formiddags stod ved køkkenbordet, så jeg tyske officerer dreje ind ad vor indkørsel, køre langsomt, sprejvende rundt om skolen og forsvinde igen. Fra slutningen af 1942 kom der gang på gang officerer, som forlangte at se skolen fra kælderen til kvist. De talte om at leje skolen og truede, når dette blev afslået, med beslaglæggelse.

En dag blev forhandlingerne så hårde, at jeg bad politimesteren komme. 20 minutter efter stod han og en overbetjent i kontoret, begge iført uniform. Da officererne omsider drog af, sagde politimesteren alvorligt: Så slap De også denne gang. Jeg er desværre bange for, at det ikke bliver ved at gå. Han fik ret.

I løbet af efteråret blev vænemagtens „besøg“ på højskolen ikke alene hyppigere, men også mere og mere provokerende. Jeg oplevede således engang at blive skældt huden fuld og truet groft.

Trods onde varsler havde vi den glæde i 1943 at åbne højskolens vinterkursus med alle pladser optaget; flere, end vi kunne modtage, havde ønsket at komme på skolen. – Vi fik én god arbejdsmand!

Lørdag den 4. december tidligt om morgenen blev en del af Nr. Niisum Seminariums lokaler beslaglagt „til andet formål“. Forstander Gjelstrup nåede lige at telefonere om det skete, inden beslaglæggelsesfolkene stod i højskolens korridor.

Det bemærkes, at højskolen mod øst har sognets store missionshus som nabo. Jeg var formand for dets bestyrelse.

Det varede ikke længe, inden jeg forstod, at nu gik politimesterens forudsigelse i opfyldelse. Nu slap vi ikke længere. Officererne forlangte missionshuset rummet samme dag kl. 14, og at vore elever skulle være flyttet ud, og skoleinventaret fjernet fra højskolen inden kl. 10 næste dags morgen, dog fik vi lov at beholde forstanderboligen.

På spørgsmålet: Hvor længe vil beslaglæggelsen vare? svarede: Det ved vi intet om. Den kan vare meget kort, og den kan vare meget længe. – Man oplyste, at elevværelserne skulle benyttes af befalingsmænd. De skulle være møbleret, som man havde set dem møbleret til elever. Klasselokaler, dagligstue og spisesal etc. skulle benyttes til kontorer og kantine for befalingsmænd. Gymnastiksal og missionshus skulle tjene som sovesale, vort vækkelhus omdannedes til køkken og ligeledes tømmes. Jeg fik advirket, at beslaglæggelsen for højskolens vedkommende blev udsat til mandag morgen kl. 10. Der ville komme ca. 150-160 mand.

Om betalingsspørgsmålet kunne intet oplyses. Lokalerne skulle oprindelig først, så skulle „lejen“ fastsættes af tyske og danske myndigheder.

Lærerepersonalet på NNH havde før været samlet til alvorlige drøftelser, men aldrig med en så alvorlig stemning hvilende over sig som his dag, før vi fulgtes ad for at meddele eleverne det skete.

Nr. Nissum Højskole set fra landevejen.

De tog det så kønt og tilbød at hjælpe alt, hvad de kunne. — Hans Bjerre, Kongensgård, var straks villig til at overlade os oplagsplads i tomme svinestier, der var fint rengjorte og kalkede. Så tog vi fat. Lærerpersonele, skolens kvindelige og mandlige medhjælpere og sidst nævnt, men meget virksomme, alle eleverne.

Vi overholdt de givne tidsfrister, men det gjorde besættelsesmagten ikke. Allerede lørdag eftermiddag tog de ikke alene missionshuset i besiddelse. De begyndte også at flytte ind på højskolen og fortsatte dermed om søndagen. Dette irriterede os.

Jeg bad „alle mine“ ignorere dem og arbejde, som om de ikke var der. Dette gjorde de stort set, skønt harmfulde. Jeg kunne dog ikke lade være at more mig, da jeg, uden eleven vidste det, overværede følgende scene. Eleven, en lun jyde, var ved at bære madrasser ned ad trappen fra elevgang til korridor. Ved foden af trappen stod en tysk soldat. Pludselig „tabte“ eleven en del af sin favnfuld; nogle skilmadrasser raslede ned i hovedet på den forbluffede soldat. Eleven styrtede ned med en uheldelig mine og sagde: Hon, det mo do endda undskyld, te a kom slen a stej!

Soldaten så let forvirret ud. Henne ved døren til et klasseværelse mødte den „uheldige“ mig. Han smilte et bredt, forsørent smil, som jeg gengældte. Så forsvandt vi skyndsomt.

Lørdag aften havde vi en improviseret afskedsfest. Der er noget eget over højskoleliv. I den forløbne måned var vi blevet rystet sammen til en familie. Eleverne med vilje til at modtage, lærerne med vilje til at yde. Det skete forekom både meningsløst og uforstilleligt, var knapt blevet en virkelighed for sindet.

Nå, mange havde ordet, og vi sang meget. Den ene elev efter den anden bad os stærkt forsøge, om vi kunne finde udvej til at fortsætte enten her eller andetsteds. De ville komme, selv om det blev under meget indskrænkede forhold.

Så sluttedes da dette 1-måneders kursus med andagt over et bibelord og med bøn om, at vort land og folk, vi alle og alle vore kære måtte være i Gud faders og frelserhånd under alle forhold. Der glimtede noget eget i mangt et øje.

Mandag morgen var det fjernet, som måtte fjernes. Der forestod mange og indviklede forhandlinger med de beslaglæggende og med de danske myndigheder. Højskolen, der også havde en efterskoleafdeling, er en selvejende institution i tilknytning til Indre Mission, og den har sin egen bestyrelse. I det daglige overlod man til mig at ordne de kommende problemer med juridisk bistand af landrets-sagfører Platz, Lemvig.

Tre spørgsmål brændte på i første omgang:

Erstatnings- og afgiftsspørgsmålet for skolen, dens lærer- og medarbejderstab.

Hvilke lokaliteter, der måtte henregnes til ordet „forstanderbolig“. Forstanderfamiliens forhold i det daglige over for værnemagten.

Så vidt muligt at finde en forsvarlig løsning på fortsættelse af den afbrudte højskolevirksomhed.

Muligheder for fortsættelse undersøges

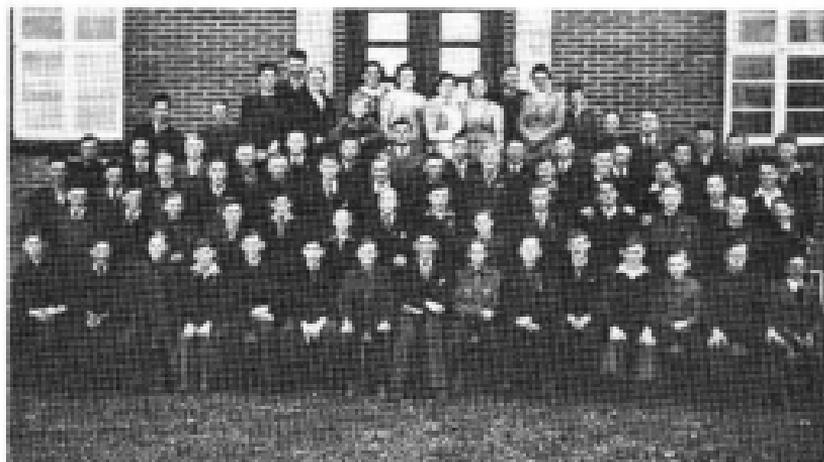
Der blev sat energisk ind. Telefonopringninger til ejendoms-handlere og storbesiddere på egen gav ikke resultat. Henvendelser til nogle mindre velbesøgte ungdomsskoler og til vandrerherberger etc. ej heller. En annonce gav forskellige, men ikke brugbare tilbud.

Da blev min opmærksomhed henledt på Helstedgård ved Randers. Fru Kristensen, kandidat Kristensen, en af højskolens lærere, min kone og jeg rejste dertil. Hovedbygningen var anvendelig, men ikke ideal. Ejeren ville overveje et tilbud. Bestyrelsesmøde blev holdt. Den landskendte købmand Zacho, Randers, tilsagde personlig støtte og støtte fra en vennekreds, men sagde samtidig: Brug øjnene og vær på vagt! – Et udvalg kørte i bil derud. Selv om vi var forberedt på lidt af hvert, virkede det dog chokerende, da ejeren forlangte, at vi, for lejendil kunne afsluttes, skulle købe to grædsbeviser af ham på andre ejendomme. De var på tilsammen 17.000 kr. Under en lille rundtur, jeg foretog i udhusene, så jeg ting, som gjorde, at ejeren indrømmede, disse var udlejnet til brug for besættelsesmagten. Det hele „lugtede“ af fidusmageri og værnemageri.

Vi kørte derefter til slottet „Sostrup“ på Djursland. En prægtig gammel midaldrelig borg, men også her var der noget forædligt, syntes vi, og slottet blev da også konfiskeret af staten i 1945.

Den 21. december måtte vi sende afbud til vinterskolens elever.

Men hvad med en sommerskole?

Elevholdet og de fleste af „staben“, november 1943.

I 3. række t. v. ses Dagmar Kaag og forstander Laurits Kaag - t. h. Agnes Kristensen og kandidat Anders Kristensen. De to familier blev ved skolen under beslaglæggelsen.

Ved en samtale med statskonsulent Skriver allerede den 7. december og ved kontakt med undervisningsministeriet forstod højskolens ledelse, at myndighederne virkelig ønskede alt sat ind for fortsættelse af ungdomsundervisning, men også at der ikke kunne ventes særlig økonomisk hjælp fra staten.

Trods beslaglæggelsen indgik der mange forespørgsler og indmeldelser til eventuel sommerskole.

Mange forslag blev gjort på at starte et andet sted. Mindst to af dem havde realitetssprog: Der var god vilje fra begge sider i de forhandlinger, der førtes med forstander Drevesen, Borris Landbrugsskole, om at drive begge skoler jævnsides dér.

Endvidere fik vi et tilbud fra ejeren af „Blidstrup“ på Mors, som gav stof til mange overvejelser. (Mærkeligt nok er Blidstrup senere blevet ungdomsskole, og en lærer fra N. N. H. blev antaget som forstander).

Der blev afholdt bestyrelsesmøde. Jeg fremlagde skitsetilbudene, og hvad der talte for dem, men sluttede med at sige: Trods alt kan jeg ikke anbefale. Flytter vi, vil det medføre:

Forstander- og lærerbolig bliver også beslaglagt og mishandlet.

Skolen og haven vil lide mere, når jeg ikke er her og kan påtale misligholdelser.

Det kan let blive et dyrt økonomisk eksperiment. Dette bør dog efter min mening ikke have afgørende indflydelse.

Men jeg kan tænke mig, at krigsbegivenhederne vil udvikle sig så stærkt og på en sådan måde, at vi inden for en relativt kort tid står over for krigsmæssige

afgørelser, der enten vil gøre det muligt at holde skole herhjemme eller umuligt at holde skole nogensteds.

Et medlem i bestyrelsen anbefalede at leje Blåstrup. De øvrige gik imod.

Ved den tid var der meget stor belægning i sognet, ca. 500 mand i alt. Sognet havde ca. 1500 indbyggere. Hovedkostoret fandtes på højskolen. Fra militærkøkkenet her hentedes middagsmad til hovedparten af soldaterne.

Et stort arbejde og ikke ubetydelige udgifter. Uden resultat? - Nej; vi (jøg) havde tilkæmpet os overbevisningen, som nu ikke mere rakkedes; Bliv på skolen, til I eventuelt ml vige for magt.

Den økonomiske udgiftsside så således ud:

7/12 Bil til Holstebro (samtale med statskonsulenten) ..	62,00 kr.	8/1 Rigstelefon	16,65 kr.
7/12 Missionshotellet	11,25 -	9/1 Bil til Mors	116,00
11/12 Duplik. og porto ...	10,40 -	Færgen	11,50
13/12 Rejse t. Høstedsgrd	104,15 -	Diverse	8,00
16/12 Rejsseudgifter ved bestyrelsesmøde	88,00 -	1/2 Annonce	9,00 -
18/12 Bil til Høstedsgrd og Søstrup	280,00 -	4/2 Rejsseudgifter ved bestyrelsesmøde	109,50 -
21/12 Duplik. og porto ...	19,50 -	11/2 Rigstelefon	14,30 -
		9/5 Rejse til København	50,00 -

De anførte tal viser ikke alene udgifterne, men giver også et udtryk for tidens prisniveau. Vil nogen spørge: Hvor er bespisningsudgifterne anført under rejser og bilure? lyder svaret: Vi havde lommemad med og nød stor gæstfrihed hos venner på vor vej!

Under samme tag - side om side - men ...

Nr. Nissum Højskole har sin forstanderbolig indbygget i skolekomplekset. F. eks. kunne elevernes og forstanderens spisestue forbindes ved en bred fløjdør. Det var praktisk ved forskellige lejligheder. Til daglig spiste vi sammen i elevernes spisesal.

Der er elevværelser og elevgang over forstanderparrets stuer, og forskellige rum i kælderen under lejligheden blev udskrevet til benyttelse af værnemagten, f. eks. skolekøkkenet, der var blevet indrettet med, hvad der dengang kunne ønskes til undervisningsbrug af gode og smukke materialer i foråret 1940. Vaskerummet, der blev til militært køkken, og som vi skulle igennem for at komme ind i vor viktualiekælder. Værnemagten og vi skulle være fælles om cindersfyret som varmekilde. Ved vor bagdør stillede soldaterne op, når maden skulle uddøles.

Der var masser af ydre berøringsflader foruden de nævnte, skønt jeg fik gennemført en klar adskillelse, hvor der var blot en svag mulighed derfor.

Fælles døre blev afløst. Jeg beholdt nøglerne. Endvidere blev der sat kryds-

finérplader på begge sider af karmene. Det blev pointeret, at haven, plantagen og landbruget ikke var inde under det bestaglagte. Jeg fik ret til at udføre et vist tilsyn med, at der ikke øvedes vandalisme, men kun militært slid på det bestaglagte. – Og endelig forlangte jeg, at alle forhandlinger os to parter imellem skulle føres på værnemagtens kontor og ikke i mine stuer.

Min kone og jeg var helt ud enige i, at vi selv, vorre børn og de, vi havde i vorret bånd, skulle optræde korrekt og høfligt, men alt, der kunne minde om mæskepi med de bestaglæggende, skulle være bændlyst.

Vi måtte betragte de uniformerede som vorret lands og vorret fjender, men vi var tillige klar over, at manden i uniformen kunne være et godt menneske og en god kristen. Vi kunne blot ikke skille ham ud af mængden, vi aftalte med det samme, at vi ikke ville servere for eller modtage indbydelse til bændfællesskab under nogen form. Alle havens og landbrugets produkter skulle omsættes ad lovlige veje. Intet direkte salg til værnemagten.

Der var eksempler nok på, at det modsatte var sket andre steder og med uheldige følger.

Jeg erindrer, at vi fire gange gik bort fra disse principielle beslutninger:

Det blev jul. Der var gået ca. 3 uger efter bestaglæggelsen. I stedet for at høre elevernes muntre færden, se deres glade ansigter og møde deres smil, hørte vi lyden af jembeslåede støvler på elevgangen over vorret stuer og i lokaler ved siden af dem. Dag og nat gik vagtposter deres ensomme runder skolen rundt.

I elevbladet for januar fortalte jeg lidt om vorret jul:

„Da alle veje var lukkede for fortsættelse af vinterskolen, kunne vi begynde for alvor at forberede hjemmets jul. Forholdene var så forskellige fra foregående år, som tænkes kunne, og så fik vi dog ret en velsignet jul . . .

Alle børnene samlede, og julehøjtid trods alt. Da vi har hele lejligheden til egen rådighed, kunne der endog blive plads til en rigtig julestue! . . . Det var sært at have de tyske soldater glæde og meget svært tillige, men det egentlige i julen havde vi trods alt ubeskrædet. Jeg tror, at gamle elevets forbøn hjalp os meget.

Posten drog et lettelsens suk hver dag, han forlod skolen, efterladende stabler af breve og postkort . . . Jeg blev ikke færdig med at læse alle brevene, før vi gik ind til juletræet, men så tog jeg fat igen, før jeg gik til sengs“ . . .

Se, da min kone og jeg sad med efterklang af juleevangeliets „Fred på jord . . .“, var det, der skete noget i hjerternes kringelkroge, som gjorde, at jeg stillede mig skjult i vorret private indgangsdør og afventede vagtpostens tilsynskomst. Jeg trådte et lille skridt frem; han standsede med et sæt, greb til geværet. Jeg rakte en dejlig portion julemad frem: ribbenssteg, medisterpølse med rødkål og andre gode sager. Det forekommer mig, at han smilte i mørket, så rystede han på hovedet, førte forsiden af håndfladen til sin strube, som skulle den skæres over. Jeg nikkede, pegede på et skjul under trappen. Han skridtede roligt, monotont videre.

En god halv times tid senere hentede jeg listende – de tomme talkæder!

Fra officersmessen i „elevernes spisesal“ hørtes en vis lystighed, da jeg ud på natten forføjede mig til hvile.

I julen 1944 gensog en lignende scene sig, næsten med fotografisk nøjagtighed.

Men allerede juledagsmorgen, just som familien havde sat sig til et festligt dækket bord, bankede det militaristisk kraftigt på spisesuedøren. På mit *dom ind?* åbnedes døren, en ung officer stod i dørløvningen, gjorde hønser og så sig lidt generet omkring.

Han forklarede, at værnemagtens telefon var i uorden, og spurgte, om han måtte låne vores. Han havde et åbent og godt ansigt, en helt igennem sympatisk optræden. Jeg mærkede, at min kones øjne søgte mine, og at de sagde: Husk, det er jul, far!

Vi indbød ham til at spise med, mens han ventede på forbindelsen. Han afslog det høfligt og på en egen kæn, venosdig måde.

Det viste sig, at vi senere skulle føre adskillige forhandlinger sammen. En fin karakter var han. Da han rejste til tjeneste andetsteds, sagde han: Jeg har flere gange haft lyst at tilbyde Dem mit venskab, men har følt, at De ikke ville tage imod det.

Jeg svarede: Det er rigtigt; ikke så længe De har den slags tøj på, men når De engang igen bliver civil, er De en velkommen gæst.

Så rakte vi hånd til et farvel. Vi følte, det sandsynligvis var sidste gang, vi så hinanden.

Fjerde gang, der skete en slags brud på ikke-bordfællesskabs-princippet, blev det direkte foranlediget af værnemagtens køkkenchef: En dag kom min kone ind i min stue med 2 halve stykker mad – og et stort smil.

Hun sagde: Da jeg for et øjeblik siden gik gennem tyskernes køkken, var de lige blevet færdig med at lave en mægtig portion leverpostej til befalingamændene. Da ved, køkkenchefen egentlig er en tiltalende gut. Han tog resolut en stor klat af postejen og rakte den til mig. Jeg undslog mig, men han så så ked ud af det derover, at jeg ikke nænede at fastholde min vægring, og han smilte venligt og høfligt. Jeg gjorde gengæld. Han forsikrede, at dette var en himmerigs mundfuld.

Vi tog et par bidder. Så var vi enige om, at vi havde trods alt selv bedre pålæg. Ja, madderne gik rent ud sagt i affaldspanden.

Gang på gang var der naturligvis alvorligere problemer i vort og værnemagtens forhold over for hinanden. Om dette kan fortælles mangt og meget.

Skolens formand, provst Th. Rendsboff, p. d. t. Helsingør, tidligere Bowling, var en mand af den djærve type. Han skrev i et brev:

„De står over for en opgave, kære forstander Kaag og frue, som De aldrig har stillet over for før. Det er den at optræde korrekt. Det er ikke let at trække grænsen her. De skal være hensynsfuld, endda meget hensynsfuld til to sider, der har modsat interesser.

Deres følelser vil tit komme i kamp med Deres forstand i en sådan grad, som De aldrig har mærket det før. De kan også direkte eller indirekte være under indflydelse, om ikke just helt udefra, så dog af fremmed art. Det gør det bare så meget vanskeligere for Dem at træffe det rette.

De er patriot. Deres patriotisme må ikke løbe af med Dem. De er et troende menneske. Kærligheden må ikke blive kold under nogen omstændighed.

Der er ikke andet for, end at De og Deres hustru må sende Gud på dørene. Bank dristigt på, men træd sagte ind!²⁴

Hvorledes var så efterhånden værnemagten og vort indbyrdes forhold?

I elevbladet skrev jeg: Værnemagten er under god disciplin, og den optræder som regel korrekt. Sådan så det altså efter nogen tids forløb ud, set fra min synsvinkel.

En øverstkommanderende, der var på skolen nogle måneder og nu skulle til Ostfronten, drak sig den sidste dag mod til uden dog at være egentlig beruset.

Han gav sit syn udtryk, da vi sagde hinanden farvel: Hr. Kaag, vi har i måneder boet under samme tag, og til tider gået side om side. De har været 100 pct. korrekt, men forgæves har jeg søgt at vinde Deres venskab. De har været så bøs, så bøs! – I øvrigt respekterer jeg Dem derfor.

Vi vender blikket mod årskiftet 1943–44. Det svundne år havde været et skæbnesvangert år for vort land og folk. Ubyggen bredte sig. Også for os på højskolen. På årets sidste dage skrev jeg et lille digt, som aldeles ikke gør krav på at være noget kunstværk. Men jeg citerer dog nogle af versene, der giver udtryk for egne følelser, og måske mange andres:

Det gamle år! – Afsluttet i en sky af had og svig.

Med hjerter djævelblåndt bag møkelagte ruder,

med nerver anspændt, sindet fyldt af krig,

mens rygtets ugler stygt i natten tuder!

Du nye år! – du fødes til at løfte tung og syndig arv,

fra moderskød i blod du ligger båret.

Vil, medens solen stiger, til slægters tarv,

for krigens vilkåb du dig vise åreladet?

Vil kirkeklokker kime trindt om fred på jord?

Vil krigsmaskinen standse? – Mer ej ødelægge?

Skal fredens syssel slette krigens spor?

Du nye år, hvad vil i folkesind du vække?

Vil da forsoning bringe? – Vil du forsøge had?

Skal hænder foldes? – Eller næver knyttes?

Skal møkket tætnes? – Skyer skilles ad?

Skal året til at lyne død hvad heller hegne liv benyttes?

Fl døgn efter at ovenstående linier var skrevet, lyste det nye år død.

Digterpræsten Kaj Munk, som på dette tidspunkt var national-folkbevægelsen frem for nogen, blev den 4. januar afhentet på sin bopæl. Næste morgen fandt man hans lig i Hørbylundsk Krat ved Silkeborg. — Uhyggen bredte sig.

Men — „Lørdag den 8. januar begravedes Kaj Munk fra Vederse kirke under en deltagelse, der sprængte alle rammer. Sognepræst dr. teol. Niels Højgaard fra Skt. Mikæls Kirke i Slagelse talte en vers mindetale over en velvalgt tekst, Luk. 12, 49: Ild er jeg kommet at kaste på jord, og hvor ville jeg, at den allerede var optændt“. (Mikael Neisendam i „Præsten Kaj Munk“).

Det viste sig, at vel var mennesket Kaj Munk død, men hans ånds glød levede videre, stærkere end nogen sinde før. Hans prædikener, digte og skuespil, der blev illegalt trykt i mange oplag, spredte funker til mangan en gennemsnitsdanskers beyst og nærede de blt, der i tiden forud var lagt op til i den fremvoksende modstandsbevægelse.

Erstatnings- og lejeafgiftsproblemer

Sl snart vinterskolens danske drenge var rejst, og de tyske „grønne“ rykket ind, tog vi fat på med tysk/dansk grundighed og ved dansk/tysk samarbejde at registrere og listeføre hvert enkelt værelses og lokales beslaglagte inventar. Denne liste kom senere til god anvendelse.

Min kone havde „grønne fingre“. Der var blomsterplanter overalt på skolen. Til vor forundring spurgte værnemagten, om de midte blive stående. Det fik de stort set lov til. I første omgang blev de noteret på listerne, men ved den endelige opgørelse slettede vi dem i fortegnelsen.

Da „den lille klasse“ var omdannet til nyt brug (kontor), noteredes: „1 bord, 8 stole, korte gardiner samt mørkelægning til 3 vinduer, 13 blomster — 3 af missionshusets borde“.

I første omgang forlangte værnemagten, at dagligstuenes møblering skulle være: „1 bord, 1 sofa, 3 stole, 1 orgel, 1 bladhyld (3 rum), 1 lille hykde, 1 brevkasse, 12 billeder i ramme, „De ti budord“ og „Jyske Lov“ (begge i ramme), 1 stuen, 1 lyskroge (4 kupper), lange gardiner samt mørkelægning til 2 vinduer, 9 blomster“.

Heldigvis fik vi hastigt lov at fjerne det allermoste af det, der gav stuen bygge. Jeg er ikke helt klar over, hvad man først havde tænkt, den skulle anvendes til. Den blev en slags vægstue.

Den summariske opgørelse af beslaglagt inventar blev: 64 senge med fjeder- og tangmadrasser, 49 borde, 64 stole og taburetter, 64 små reoler, 5 rullegardiner, 42 mørkelægningsgardiner, 11 store borde, 6 lænestole, 2 kulsplande, 1 stort kar, 2 store bogreoler, 2 store bordtæpper.

Alt, hvad vi kunne unddrage beslaglæggelse, blev bragt til Kongensgård eller opmagasineret på skolens loft, hvor vi af taktiske grunde spredte det over så stort areal som muligt. Vi frygtede beslaglæggelse også af loftspladsen.

Frykten viste sig senere at være begrundet.

Enkelte af elevvarelerne blev tildelt de bedste møbler. De skulle benyttes af de højt stående befalingsmænd.

Vi var forberedt på, at ordningen af de økonomiske forhold ved beslaglæggelsen var et vanskeligt problem. Selv om flere højskoler var taget „til andet formål“, før Nr. Nissum blev beslagt, var der absolut ikke noget præcedens at støtte sig til.

Mens vore forhandlinger stod på, sendte jeg et rundspørge til en halv anses kolleger. Det viste sig, at beslaglæggelsens vilkår varierede stærkt fra skole til skole, også på økonomisk område.

Jeg drøftede besvarelsenerne med en af forstanderne og spurgte: Hvad mener du om dette?

Svaret faldt omløende: Det er nærmest kaotisk!

N.N.H.'s økonomi havde været meget anstrengt i en årrække. Nu var den bragt på fode, og elevtallet var støt voksende. Nødigt ville vi have økonomien i uorden igen, men endnu nødigere have penge, der „lugtede“.

Vi henvendte os til myndighederne. Det så ud til, at disse virkelig var interesserede i en både hurtig og forsvarlig ordning.

Kontorchef fru Thorikild Hansen, undervisningsministeriet, satte energisk og velvillig igennem, at der med meget kort varsel blev lejlighed til en drøftelse med statskonsulent Skriver under hans korte ophold i Holstebro den 7. december.

Amtmand Karberg, Ringkøbing, foranledigede, at statens vurderingsmand, murermester Christensen, Vejle, 4. juledag foretog vurderingskøen på højskolen. Vi havde et godt samarbejde.

Der var nu grundlag for ansøgning til udenrigsministeriet, men også kun et grundlag.

Mr. Christensens indstilling lød:

Norre Nissum Højskole

opført 1923

Dygsagterne er vurderet af mig til en Pris af Kr. 185.000,00 i 1930.

Kr. 185.000,00	heraf 10 % =	Kr. 18.500,00 årlig
Kr. 11.000,00 Inventar	heraf 12 % =	Kr. 1.320,00 årlig
		Kr. 20.750,00 årlig
Fragar for Forstanderens Lejlighed		Kr. 1.200,00 årlig
		Kr. 19.550,00 årlig
Forstanderens Løn		Kr. 10.000,00 årlig
		<u>Kr. 29.550,00 årlig</u>

Forsikret ved Leje paa Kr. 2.400,00 pr. Maaned.

lyvrentat er ikke kontrolleret af mig, men er af Forstanderen og Bestyrelsen opgjort til i alt Kr. 15,800,00, og man har mest, at Kr. 15,000,00 vil være passende ved Beregningen her.

Varef. Lys og Fyring betales direkte af Værnemagten.

Betaling om Gang for alle:

Afskillelse af Forstanderens Lejlighed	Kr. 450,00
Flytning af Inventar	Kr. 500,00
Faste Aansvarer tegnet for 1 Aar	Kr. 550,00
	<hr/>
	I alt Kr. 1,500,00

Vejsk, den 30. December 1943.

Vurderingsmanden havde givet os visse retningslinier for erstatning til lærerpersonale og medhjælp; også dette søgte vi udenrigsministeriet om. Tillige søgtes om en ordning, der gjorde det muligt foruden mig at bevare landbrugskandidat Kristensen for skolen. Han havde været ansat der i ca. 16 år.

Der kom mange forhandlinger, alt gik trægt. — Foreningen af Højskoler og Landbrugsskoler anbefalede, at beslaglagte højskoler skulle søge juridisk bistand hos højesteretsadvokater Rørdam, København. Det skulle hjælpe til mere ensartet behandling og give større effektivitet. Han havde myndighederne på nærmere hold end vi andre. Vi fulgte rådet, men arbejdede fremdeles tillige med Platz som støtlig rådgiver over for værnemagten.

2. februar blev vi afkrævet forskellige dokumentationer vedr. ejendomskyld, policer, stagersæaler, årsregnskaber o. s. v. Der blev til Rørdam sendt dokumenter og redegørelser, der omfattede i alt 18 punkter.

8. marts rejste jeg til København. Landsretssagfører Platz var blevet ringet op af udenrigsministeriets kommitterede, der havde tilbudt en ordning glænde ud på: Den årlige leje ned sættes til 12.000 kr. — Løn til Kaag og Kristensen i 3 måneder. — Løn til 3 lærerekræfter, i alt 1500 kr. — Løn til 4 piger, i alt 400 kr. — Flytte- og annonseudgifter, i alt 485 kr.

I en skrivelse til bestyrelsen redegjorde jeg for rejsens forløb:

„Hr. Rørdam mente i tilknytning til en samtale, han forud havde haft med ministeriet, og efter min fremstilling af sagen, at vi måtte kunne vente at få betydelig bedre betingelser. Han lovede at fremme sagen mest muligt.

Fra sagføreren gik jeg til undervisningsministeriet. Jeg talte med kontorchef fru Thorikild Hansen om, hvilken støtte vi kunne vente fra undervisningsministeriet. Ministeriet ville:

- 1) Fortsat yde alderstillæg til Kristensen (150 kr. mdl.) og mig (100 kr. mdl.).
- 2) Stille sig velvillig over for en ansøgning om tilskud til fast ansatte lærere, d. v. s. halv grundløn, når skolen yder den anden halvdel.
- 3) Undervisningsministeriet hævdede, at lejen skal yde forstanderløn, fraregnet alderstillæg“.

Jeg havde indtil da modtaget 2 a conto udbetalinger. Nationalbanken skulle holde styr på vort pengevæsen. Ved hjemkomsten fra København li følgende brev til mig:

Danmarks Nationalbank
København

København, den 8. marts 1944

Herr Forstander L. Kaag,
Nr. Nissum Højskole,
fr. Lemvig.

I Anledning af, at det er oplyst, at De omkring den 1. ds. har været i Besiddelse af et Beløb i 10 Kr. Sedler, der hidrører fra den tyske Væremagt, anmodes vi Dem - i Hensættelse af en af Højskoleinspektoret til Nationalbanken givet Bemyndigelse i Medfør af § 16, 2. stk., sidste Pt. i Lov No. 158 af 29. Marts 1943 om introverksionsretlige Foranstaltninger, Væreforsvægning m. v. - om snarest og senest inden 10 Dage fra Dato at give Nationalbanken nærmere Oplysninger om disse Kontantbetalinger.

I Tilfælde af, at De har modtaget Beløbet fra den tyske Væremagt, i. eks. som Betaling for Leje, bedes den saaledes Betalings Størrelse og Tilbræmset, for hvilket Betalingen har drøket, oplyst.

Endvidere bedes vi Dem samtidig meddele, hvor vist De i andre Tilfælde har modtaget Betalinger fra den tyske Væremagt, idet tilsvarende Oplysninger bedes givet. Vi bekræfter Anledningen til at henvende Dem Opmærksomhed paa, at større Betalinger fra den tyske Væremagt bør modtages i Check.

Jeg svarede:

10/3 1944

Til Danmarks Nationalbank

Seer Svår paa Brev dateret 8. ds. mdt. W/J tjener: Nr. Nissum Højskole og Efterskole samt Nr. Nissum Missionshus, for hvilket jeg er Formand, blev den 4. December beslaglagt af den tyske Væremagt. Erstatning og Leje er endnu ikke forsat af Udenrigsministeriets Kontantretrod, men generel Højskoleinspektør Rørdam, Ved Stranden 18, er vi i Underhandling om Sagen.

Jeg har den 9. Januar d. A. modtaget i Conto i Check 5000,00 Kroner og den 29. Februar d. A. 4000,00 Kr. i 10 Kr. Sedler ligeledes i Conto, i sidst nævnte Beløb var dog indbefattet Betaling for elektrisk Lys 895,20 Kr., hvilket Beløb samme Dag blev indbetalt til Nr. Nissum Elektricitetsværk.

Ærbødligt
Lauritz Kaag

28. april brev til højesteretsagføreren:

„Henvissende til vor telefonsamtale den 10. ds., hvor De gav mig den gladelige meddelelse, at jeg kunne forvente en a conto udbetaling på 10.000 kr., og endvidere sagde, at der snart kunne forventes forslag til en endelig erstatningsordning, meddelede jeg Dem, hvad der siden er sket i sagen:

Efter Deres anvisning ringede jeg den 11. ds. til amtskontoret i Ringkøbing og meddelte, at væremagtsafdelingen her søsterer under stabszahlmeister Heitmann, Hygum pr. Klinkby. Kontoret havde denne dag ikke fået meddelelse om udbetalingen. På en løjnet opringning den 14. ds. meddelte man, at sagen var gået til stiftsamtmand Herschends kontor i Silkeborg. Den 17. telefonerede jeg til nævnte kontor. Dagen efter meddelte man mig derfra, at sagen var kommet til kontoret, men man vidste forud overhovedet ikke, at højskolen og missionshuset var beslaglagt. Sagen skulle blive fremmet mest muligt og beløbet komme til udbetaling“.

Den 3. maj rykkede jeg skriftligt amtskontoret i Silkeborg.

Den 22. maj. Af et brev til Rørdam: „Endvidere meddelede jeg, at jeg af de den 10/4 lovede 10.000 kr. a conto kun har modtaget 3.000 kr. Der må jo være en fejl et eller andet sted. Jeg har modtaget 9/1 3.000 kr., 29/2 4.000 og 6/3 5.000 kr. og har forestillet det således, at udbetalingerne var bløde til højskole og missions-

bes. Jeg har af beløbene betalt en elektricitetsregning på 895,20 kr. og formoder, at der nu skyldes ca. 1000 kr. for elektricitet".

Også med hensyn til betaling for elektricitet og vandafgift herskede uklarhed og uenighed mellem de beslaglæggende og det beslaglagte. Bagefter undrer jeg mig derover.

25. maj udsendes en redegørelse til bestyrelsen: Jeg har fra sagføreren i København modtaget følgende:

„Herved tillader jeg mig at meddele, at jeg efter forhandlinger med udenrigsministeriets kommitterede er nået til følgende forslag for Nr. Nissum Højskole:

I leje af de faste ejendomme ydes årlig erstatning på	kr. 17.000,00
Leje af inventar andrager årlig	- 3.000,00
Erstatning for driftstab og gage til forstanderen i det første år efter beslaglæggelsen	- 10.000,00
I det andet år efter beslaglæggelsen	kr. 2.000,00.
og i det tredje år efter beslaglæggelsen	kr. 2.000,00.

kr. 30.000,00

Forslaget er fremkommet derved, at udenrigsministeriets kommitterede er gået med til at forhøje erstatningen på flere punkter mod, at jeg til gengæld har givet noget efter med hensyn til kravet om erstatning for driftstab og løn til forstander. Vedr. løn til forstander er fast praksis, at denne kun ydes, indtil opsigelse kunne have fundet sted, hvilket i det foreliggende tilfælde vil sige seks måneders varsel".

Under erstatning én gang for alle vil der blive ydet lærer A. Kristensen gage i tre måneder, to lærerinder og en lærer gage i 3 måneder samt personalet i overensstemmelse med den fremsendte opgørelse.

I øvrigt vil der blive ydet erstatning for flytning, 300,00 kr., for tilbageflytning vil først blive givet, når tilbageflytning finder sted. Udgifter til annoncer foreløb godtgjort med kr. 325,00, og udgift til opsættelse af skillerøg godtgøres med det fulde beløb. Sagføreromkostninger bliver derimod ifølge praksis ikke godtgjort. (Dette var ydet de først beslaglagte skoler. L. K.).

Jeg beder Dem venligst meddele mig, om De kan acceptere det ovenfor skitserede forslag, idet jeg så håber at kunne nå til en afslutning af sagen hurtigst muligt.

Før en ordens skyld bemærker jeg, at udenrigsministeriets kommitterede ikke endelig har godkendt ovenstående forslag, men at dette formentlig vil ske, dersom De kan tiltræde forslaget. Det er muligt, at det vil kunne lykkes at nå til en forbedring af forslaget på enkelte mindre punkter, men i det væsentlige må forslaget vist nok anses som den yderste grænse for, hvad udenrigsministeriets kommitterede vil godkende".

Svar til Rørdam:

„Med tak har jeg modtaget Deres skrivelse. Jeg meddeler Dem, at Nr. Nissum Højskole kan acceptere det i denne skitserede forslag, men hvis De kan opnå yderligere forbedringer, er vi glade for dette. De antyder i Deres brev, at der er en lille mulighed derfor. Kan der ikke opnås forbedringer, er der inden for bestyrelsen absolut flertal for en ordning på det foreliggende grundlag, og vi ønsker sagen gennemført så hurtigt, som det er muligt“.

På højskolen mente vi nu sagen afgjort, og der blev indkaldt til bestyrelsesmøde. For at vi turde være sikker på afgørelsen, blev bestyrelsesmødets afholdelse planlagt til 6. juli.

26. juni. Af brev til bestyrelsesmedlemmer:

„Vor sagfører har ringet mig op og meddelt, at ved den sidste forhandling med udenrigsministeriet vil dette have den faste årlige afgift presset 3.000 kr. ned i forhold til det tidligere meddelte beløb. Efter aftale med forretningsudvalget har jeg søgt oplysninger hos andre bestaglagte skoler om deres ordning. Resultatet forelægges ved bestyrelsesmødet.

Sagføreren tilråder at indanke tilbudet til højere myndigheds afgørelse. Forelægges til afgørelse ved bestyrelsesmødet.

Hvis bestyrelsen vedtager at indanke sagen, ønsker sagføreren tilsendt redegørelse, der viser, enten at skolen ikke kan afholde sine økonomiske forpligtelser ved den tilbudte erstatning, eller at den ikke opnår en rimelig forrentning af sin kapital. Roesgaard, Nielsen (støttelige forretningsudvalgsmedlemmer) og jeg har udarbejdet medfølgende, som bedes gennemtænkt, eventuelt forbedret“.

Vi lagde et virkelig stort og grundigt arbejde på opstilling af budget under de givne forudsætninger og beviste med tørre tal, at navnlig – naturligvis – i 2. og 3. beslaglæggelsesår ville højskolen få underskud, hvad enten vi budgetterede ud fra den første eller den anden beregningsmåde. – Beregningerne blev sendt til sagføreren.

Ved bestyrelsesmødet blev det overdraget mig at spørge Rørdam om hans syn på at appellere tilbudet.

Han skrev: „Vedrørende Deres bemærkninger om appel af den trufne afgørelse bemærkes, at man naturligvis aldrig kan være sikker på et godt resultat af en appelsag, men jeg formener, at der skulle være mulighed for at få erstatningen forhøjet, og en appel vil under ingen omstændigheder medføre, at den nu fastsatte erstatning bliver mindre, eller at beløbets udbetaling forsinkes, og jeg anser det derfor for forsvareligt at appellere og imødeser gerne *svægende* meddelelse om Deres bestemmelse“.

Jeg svarede omgløende: Vi appellerer.

Ved bestyrelsesmødet kunne vi naturligvis ikke, som skik ellers var ved disse møder, give frikvarter til at gå en tur gennem skolen og haven m. v.

Jeg oplyste, at skolen, der ved statens vurdering i 1959 havde fået påtegningen: „Særlig velholdt“, ikke led egentlig overlast, men at den var udsat for særlig hårdt militært slid og meget ramponeret, samt at vi i den senere tid havde haft meget stor indkvartering. Der var ca. 250-260 mand på højskolen og missionshuset. — Der herskede ikke nogen lys stemning ved dette møde!

Der var dog trods alt også meget at glædes over, navnlig at skolens venner og f. tv. elever på mange måder viste deres kærlighed og trofasthed mod skolen.

Vener i Humlum havde f. eks. tilbudt, at vi måtte afholde elevfest dér, og der var kommet et overraskende stort antal indmeldelser, skønt befordring var vanskelig og indkvarteringsmuligheder primitive. Festen skulle afholdes påfølgende lørdag/søndag.

Yderligere forell der en opførdning fra gamle elever om, nu under pengeirrigligheden, at starte en indsamling til fordel for N. N. H. blandt skolens venner og forhenværende elever.

Den 15. juli modtog jeg nedenstående skrivelse fra Platz:

Fra Udvalgte for ekstrastående industrarbejder m. v., København, har jeg modtaget sållydende skrivelse:

„Ang. beslaglæggelse af Nr. Niisum Højskole.

Under henvisning til Deres skrivelse af 4. marts 1944 fremsendes vedlagt et eksemplar af de i anledning af ovennævnte beslaglæggelse herfor fremsatte erstatningsbetingslister. Et eksemplar af disse er d. d. med en oversættelse til tysk tilføjet den tyske værremsagt.

Til Deres orientering tilføjes, at erstatningen én gang for alle er fastlagt på følgende poster:

Personaleudgifter		
1. indkøbsprg.		
løn plus kost i 2 måneder	kr.	268,80
1. stueprg.		
løn plus kost i 2 måneder	kr.	268,80
2. stueprg.		
løn plus kost i 2 måneder	kr.	278,80
3. stueprg.		
løn plus kost i 2 måneder	kr.	258,80
Lærervæsen		
1 lærer i 6 måneder	kr.	3.892,00
2 lærere i 3 måneder	kr.	1.680,00
1 lærerinde i 3 måneder	kr.	810,00
I alt:	kr.	8.269,00

Den tyske værremsagt er d. d. anmeldt som at udbetale Dem det pr. 1. juli 1944 forfaldne beløb kr. 17.775,80 plus erstatningen kr. 8.269,00, i alt 26.044,80 med fradrag af udbetalte forskud, der (ifølge de her freeliggende oplysningers anslag) i alt kr. 12.000,00 — ligesv. 14.044,80*.

Det i skrivelserne omhandlede eksemplar af erstatningsbetingslister er sållydende:

- 1) Beslaglæggelsen omfatter Nr. Niisum Højskole med inventar.
- 2) For beskyttelsen af det beslaglagte udlægges en helig godtgørelse på 27.000 kr. det første år og 18.000 kr. det andet år, heri er inkluderet betaling for særlige sædvanlige driftsrekordkontingenter, såsom skatter, forsikringer og almindeligt militært slid, men eksklusivt vand, lys og fyring. Den helige godtgørelse vil være at betale hver 1. i en måned med 1/12 månedens forud, dog således, at det første gang betales den 1/7 1944 for tiden 4/12 1943-1/6 1944. Endvidere ydes til dækning af flyveudgifter, leasninger m. v. en godtgørelse én gang for alle på kr. 8.269,00.
- 3) Forud for beslaglæggelsen ophør skal gives et værd på 1 måned af den 1. i en måned.
- 4) Det beslaglagte bliver ved beslaglæggelsen ophør at tilbageleveres i samme stand, hvad det beløbet sig ved overtagelsen, bortset fra den forringelse, der skyldes almindeligt og militært slid*.

Den 24. juli. På værnemagtens stedlige kontor hævdede man, at den ikke havde modtaget foranstående skrivelse. Jeg skrev til Rordam og fik omglønde svar:

I besvarelse af Deres skrivelse af 24. da. skal jeg meddele, at det fremgår af meddelelsen af 11. juli, at udvalget allerede har anmodet den tyske værnemagt om at udbetale restbeløbet af skødet det pr. 1. juli forfaldne beløb som af erstatningen én gang for alle, i alt kr. 13.984,05. Dette beløb vil derfor blive Dem udbetalt en af de nærmeste dage. For yderligere at fremskynde sagen har jeg rettet henvendelse til den pågældende tyske afdeling og anmodet om, at sagen må blive ekspederet omglønde. De kan således forvente beløbet udbetalt i løbet af meget kort tid¹⁾.

Gik da tiden til ind i august. Jeg havde givet værnemagten en attesteret afskrift af udvalgets skrivelse og anmodet om at få den sendt til stabszahlmeister Heitmann, Hygum. Nu anmodede jeg om en personlig samtale med ham.

Betydelig var min overraskelse, da jeg blev tilsagt at melde mig i vagtstuen ved Lemvig lystanlæg det og det tidspunkt. Området var meget strengt afspærret. Der gik mange rytter om, hvad der fandtes bag afspærringerne.

I vagtstuen blev jeg modtaget under militaristiske former. Så følte man, om jeg havde vilben på mig og forlangte at beholde mit legitimationskort og min tegnebog.

Lidt efter lukkedes døren op, en soldat med bajonet på geværet betydede mig, at vi skulle gå sammen til pavillonen, nogle hundrede meter derfra. Jeg brugte øjnene efter bedste evne for at få et skøn over befæstnings- og beskyttelsesforanstaltninger og havde en mærkelig følelse ved at have dette mandfolk glønde bag min ryg i 3 skridts afstand og med gevær i beredskab.

Vi kom ind i en ventesal. Jeg fik en stol. Min vagtpost stod ved døren. Så blev jeg kaldt ind, fulgt af vagten. Jeg fremviste de originale papirer og forlangte de 13.984,05 kr. + betaling for august udbetalt. Stabszahlmeisteren blev efterhånden helt forstøende. Han lovede at undersøge sagen nærmere, og nogle dage senere kom han ud på højskolen.

12/8. Af brev til Rordam:

„Jeg fortæller Dem, at stabszahlmeister Heitmann i dag har talt med mig på højskolen. Jeg havde givet ham en afskrift af ministeriets tilbud og forlangt de 13.984,05 kr. udbetalt + betaling for august måned. Under vor forhandling fastholdt han:

1) Udbetaling kan ikke finde sted, før *sværlig* kontrakt foreligger.

2) Der er ikke til værnemagten kommet skrivelse vedrørende udbetaling af det omhandlede beløb.

3) Han stillede mig en a conto på sandsynligvis 4.000,00 kr i udsigt til på tirsdag, men dette er jo ikke tilfredsstillende.

De bedes meddele mig, hvorledes De mener, vi bedst får sagen til at glide²⁾.

Sagføreren svarede: Jeg fremskynder sagen mest muligt. Men på grund af det overvældende antal sager, som er forelagt vurderingsnævnet, er forretningsgangen desværre meget langsom.

Den 1. oktober følte som en meget stor dag. Da jeg på min næsten daglige inspektionsrunde gennem højskolen kom til værsmagtens kontor, rakte man mig 8 ark til underskrift. Det var en lejekontrakt i 4 tyske og 4 danske eksemplarer. Indholdet var ganske vist for længe siden gjort til en appelsag. Men alligevel! Den danske version lød:

LEJEKONTRAKT

Mellem Højskolen i Nr. Niisum - herudfor Igennem Herr Forstander Kaag - og
Divisionen F. Nr. - herudfor Igennem Herr Lejeren Koch
er følgende Lijekontrakt blevet sluttet.

- § 1) Højskolen i Nr. Niisum bliver paa Værsmagtens Forlanges fra 4. December 1945 lejedes som Troppelag og stillet til Ransktid.
- § 2) Som Lejersind blev fra Ringbløbing Amt for Tiden fra
4.12.1945 - 3.12.1946 - dkr. 27.000,-
4.12.1946 - 3.12.1947 - dkr. 18.000,-
fastsat. Foruden er en Skudsoldatindtægt for de anstillede Komsukter paavørende Forpligtelser blevet indgaaet i Højskole paa dkr. 8.200,00 lyder Skrivelse fra 14. Juli 1944 er fra den danske Priskontrol blevet anerkendt og fastsat.
(jærlig Skrivelse fra 166.Rus.Div.-Abt.IVa- fra 29. august 1944.)
- § 3) Fra 4. December 1944 bliver Lejen Maanedlig efterfølgende betalt og det er pr. Maaned dkr. 2.200,- til o. Erstatningsforbindelse)
- § 4) Udgifter som Fyring, Lys, Strøm, Gas og Vind bliver båret af Lejeren.
Igennem Lejersind er den militæriske Afbenyttelse erstatet.
En senere Erstatningsforberedelse er udelukket.
- § 5) Kontrakten bliver sluttet paa ubestemt Tid. Den slutter udenvidere, naar de tyske Tropper afrykker fra Danmark.
- § 6) Kontrakten er 4 Pag udført i tysk og dansk. Udlejeren faar et Eksemplar, og Lejeren 3.

O.U., den 1. Oktober 1944

Koch
(Lejeren)
Fødtager:
10. Nov. 1944

Lauritz Kaag
(Udlejeren)

(alsandlig)
Oberstløjtnant.

Det er „gebrokkent dansk“, og det samme gælder afregningen, som senere fulgte. Men der havde jo også været så meget gebrokkent under sagens gennemførelse, at det egentlig følte naturligt!

- Zaldmeisneri -
F.nr. 03025 A

O.U., den 18. Oktober 1944.

AFREGNING

For Leje af den bodelagte Højskole i Nr. Niisum
lyder Skrivelse fra Divisionen -Abt.IVa- fra 4.10.44

1. Ny Fangtætte af den arlige Leje
lyder Skrivelse fra Divisionen den
4.10.44 Abt. IVa- fra dkr. 17.000,- til ..... dkr. 27.000,-

+ En Skadestofholdelse (Tilholdelse til Udbetaling igennem Divisionen - Abt. IVa - mod Skrivelse fra 29. Aug. 1944 er tilfald	dkr. 8.209,05 dkr. 33.209,05
--	---------------------------------

Lyder Afregning fra 31. Aug. 1944 blev paa denne Lejerspris betalt:

1.	dkr. 17.000,-
2. den 31. Aug. 1944	dkr. 8.984,05 dkr. 25.984,05
Restbeløbet	dkr. 9.223,-

Restbeløbet paa dkr. 9.223,- (i. o. Nitratsulfatundersøgningsbev.) blev i Dag igennem Bankens F. Nr. 07023 A i Forsøgslagscheck u/ Danmarks Nationalbank, Kolding til

Herr Højskoleforstander Kaag, Nr. Nissum betalt. Dermed er Lejersbeskædningen til 3. December 1944 betalt.

Dette Restbeløb fra Etablen 07023 A er i Dag i Check modtaget og kvitteret:
O.U., den 18. Oktober 1944.

Juleaftensdag 1944 modtog Nr. Nissum Højskole nedenstående skrivelse. Den føltes som årets *første* store julegave. - Den anden var, at den af forhenværende elever startede indsamling nærmøde sig sin afsløring. Slutresultatet var smukt: 25.503,30 kr. - og så var det et opmuntrende og trofast håndslag tillige.

24. december kom følgende med posten:

København K, Den 23. December 1944.

Herr Forstander Laurin Kaag,
Nøse Nissum Højskole,
pt. Nøse Nissum.

Under Henviisning til min Skrivelse af 18. ds. fremsender jeg hermed Skrivelse fra Værdingsbestyrelse af 21. ds.

Med Højskole
Kjeld Rasmussen

A F S K R I F T

Det i Beretning til Lov Nr. 363 af 19/7 1943 § 7 nævnte Værdingsbestyrelse.

J. Nr. 200.

Christiansborg, under Riksbankloj.
21. December 1944.

Under Dags Dato har man tilskrevet Udvalget for skatteordnings Industriarbejder m. m. saaledes:

Med Skrivelse af 7/12 1944 (LL. 2285) har Udvalget tilbagemendt os af Højskolebestyrelsen Kjeld Rasmussen hertil indgivet Klage over, at Udvalget ved Skrivelse af 11/7 1944 har faaet den Nr. Nissum Højskole tilkaldte særlige Godtgørelse i Anledning af den tykke Vintermagns Overtagelse af Højskolen til 27.000 Kr. for det 1te Aar og 18.000 Kr. for det 2de Aar.

I denne Anledning skal man meddele, at Navnet paa et den 16^e d. M. afholdt Møde har vedtaget at fæstsaette Godtgørelsen til 50.000 Kr. for det 1^e Aar og 25.000 Kr. for det 2^e Aar, begge Beløb at udbetale med 1/12 månedlig.

Under Hensyn til, at det er oplyst, at Udtalelsen i Pt. 1 i Udvalgets Skrivelse af 1/7 1944 om at Beslaglæggelsen omfatter Nr. Niisum Højskole med Inventar har givet Anledning til Misforstaaelse, bedes Forsamlingenattet, saaledes at det fremgaar, at kun en Del af Inventaret omfatter af Beslaglæggelsen.

Hvilket herved meddeles.

F. N. V.
Mort. Fr. Larsen.

Som det let ses, står beløbene fra forslaget efter vurdering 4. juledag 1945 på 29.550 kr. årlig meget nær det nu fremsatte forslag. Dette var accepteret af NNH.

Uvilkeligt spørger man, hvorledes et forslag som det under 8. marts anførte på kun 12.000 kr. årligt til skolen og et minimalt beløb til personalet kunne fremkomme.

Repeterer jeg det foran skrevne, der er plæk fra en stor „buket“, siger jeg uvilkeligt som dengang: Hvor ville meget arbejde, mange overvejelser og udgifter have været sparet, om myndighederne havde fulgt deres egen tillidsmands og skolens forslag fra ved årsskiftet 1943/44.

Men også ved årsskiftet 1944/45 erkendte og forstod jeg, at de mænd og kvinder, som udgjorde *kæmner* i „departementschefstyret“, var højt begavede og fagligt dygtige mennesker, som ud af pligtfølelse mod folk og land påtog sig den vanskeligste og mest utaknemlige regeringsopgave, der har foreligget i den nyere tids danmarkshistorie. – Summe anskuelse har jeg i dag.

Søgn og værnemagt

Nogle vil vel uvilkeligt spørge: Hvorledes levedes livet i Nr. Niisum søgn i beslaglæggelsens og de store indkvarteringers tidsperiode? – Her skal kun gives nogle korte, men forholdsvis karakteristiske glimt vedrørende dette problem.

De store indtjeningsmuligheder ved udbygningen af „vestvolden“ drog adskillig arbejdskraft den vej.

Da jeg en morgen, før andre var kommet i tøjet, ville gå en tur i haven, så jeg en afflet kvie ligge ved bagdøren. Den var næppe solgt værnemagten på lovlig vis af en landbruger.

Under de store indkvarteringer blev også det kommunale skolevæsen stærkt berørt, og mange private lejede, låkket og truet, gæsteværelser m. m. ud til brug for de grønske.

Enkelte lod sig af medlidenhed eller anden grund forlede til mere privat selskabeligt samvær med de indkvarterede. Dette gjaldt således et par familiers kon-

firmationsfest, der affødte en illegal skrivelses omtale med navns nævnelse.

Siden viste det sig, at skrivelser var udsendt af seminariets modstandsgruppe, og at denne bestod både af elever og lærere. Den var ret talstærk og trænet i vilbenbrug m. m. bag sløjdelekalets mørkelagte ruder, mens tyske vagtposter skridtede bygnings facade af udenfor.

Efter at jeg en aften på en kombineret mark- og havevandring blev vidne til seksuel fraternisering i en kornmark og i granplantagen, drøftede jeg dette med værnemagtens stedlige ledere. Vi blev meget hurtigt enige om, at vi i samarbejde, men hver på sit felt, skulle se at komme dette til livs. Begge parter holdt senere de udsatte steder under kontrol, men ingen af os bemærkede gentagelse.

Det vakte stor opstandelse og harme, da det rygtedes, at sognerådsformanden Peter Frandsen (Stokholm) var blevet kidnappet i Nissumby og efter ganske kort tids indsættelse på højskolen ført til ukendt sted. Det viste sig senere, at stedet var København, og at han efter kort tids forløb kom uskadt hjem igen.

Rigtig mange satte ind for at holde det kulturelle og åndelige arbejde i gang også under disse forhold. Der blev holdt aftenskole for ungdommen samt møder for unge og ældre omkring i hjemmene. Skønt enkelte tyskere henvendte sig for at få lov at deltage i nogle af møderne, blev der konsekvent sagt nej. Når jeg blev spurgt, svarede jeg: Det er lukkede kredse. Sognekirken er for tiden vort eneste offentlige samlingslokale. I kirken er alle lige, og alle velkomne. Måske var dette medvirkende til, at den øverstkommanderende en dag sagde: Vi har i sommerens løb holdt friluftsgudstjenester i Deres have. Kan og vil De medvirke til, at vi, nu efteråret og vinteren sætter ind, får lov at benytte kirken? – Menighedsråd og sognepræst stillede sig velvilligt, og kirken blev stillet til rådighed for både protestantiske og katolske præsters gudstjenester.

År og dag efter kapitulationen spurgte jeg en af modstandsgruppens ledere: Hvor mange *egentlige* værnemagere regner gruppen med, at der fandtes i sognet ved kapitulationen? – Svaret faldt prompt: I egentligste forstand kun én!

Beslagløggjællens sidste fase

blev i mange henseender den mest mærkelige. – Af et brev til bestyrelsen, dat. 4/10 1944: „Vi fik i søndags halt ny belægning. De forrige befalingsmænd, som har været her – for nogle vedkommende – i 7 måneder, blev flyttet tillige med hele mandskabet. I stedet skulle vi have et straffekompani. Det er kun på 40-80 mand. De afrejssende sagde, at disse i alle henseender ville være værre end det, vi hidtil har haft“. – Det blev værre; og om drastiske begivenheder kunne fortælles. – En stor del af elevværelserne fik pigtrådstilgitrede vinduer. NNH var blevet et arresthus.

Gang på gang fik jeg henvendelse fra værnemagten. Man forlangte også forstanderboligen beslaglagt, til brug for officerer. Man tilbød meget høje „leje-

afgifter". Sagen tilspidsedes i slutningen af februar 1943. Da blev jeg stillet over for et ultimatum. Beslaglæggelsesfolk krævede: Nu skal De afstå forstanderboligen, og de stillede forskellige „gode muligheder“ i udsigt ved frivillig afståelse. Det kom til en timelang samtale, som endte med, at den ordførende vrod udbrød: Vi har magt til at tage, hvad vi ønsker! – Og jeg replicerede: De har magt, og jeg bøjer mig kun for magt i denne sag eller for et påbud fra de højest stående danske og tyske myndigheder. – En halvanden times tid senere meldte en adjutant: „De får forbliven“.

Ved beslaglæggelsen „forvandt“ vor flagline. Indtil Hitlers fødselsdag i april 1943 blev flagstangen holdt fri for hagekorset. På trods af min protest hang det der til 5. maj om morgenen.

Den 4. majs aften, efter at kapitulationsbudskabet havde lydt, fejredes sammen med et par nabofamilier, der kom for at dele glæden med os, og under de særlige forhold, at vi fremdeles havde tyske vagtposter glænde uden for murene. Inden for murene kom den tanke op, at vi allerede den næste dags formiddag skulle holde takke- og festgudstjeneste. Pastor Ove Nielsen var straks med på tanken, og tilrettelæggelsen organiseredes. Nogle skulle pynte kirken, andre organisere, at der så vidt muligt gik meddelelse ud til alle hjem efter „næbolsystemet“, ved telefonopringninger og mundtlig besked. Rygtet har vinger. Kl. 10 var kirken stopfyldt som til en juleaftenagudstjeneste.

Et af mine job var at gå til den øverstkommanderende. Kirkevej førte forbi højskolen, og kirkesti gik gennem dens plantage. Jeg sagde til ham: Fra kl. ca. 9:30 vil en strøm af kirkegængere gå her forbi mod kirken, og efter ca. halvanden times forløb vil strømmen gå den anden vej. Vil De garantere usøvert passage, indestår jeg for stillfærdig forblivendel. – Det vil jeg, svarede han.

Deres flag vil virke meget irriterende; må min karl og jeg tage det ned? – Pause, overvejelse. – Svar: Det fralder jeg bestemt. Pistolen sidder i dag noget løs i bæltet hos visse af mine folk. Men jeg sørger for, at det bliver fjernet.

Den 7. maj forlod værnemagten Nr. Nisum Højskole. Modstandsgruppen overtog bevogtning af dens efterladenskaber, her imellem et ikke ringe lager af våben, ammunition o. s. v. Der var bygget et rensingsanlæg, for det tilfælde at man kom ud for giftgasangreb; tillige var der i parken og ved skolens indkørsel foretaget anlæg til forsvar og beskyttelse. Amtet foretog opmåling og vurdering; der blev givet tilladelse til at lade de forskellige arbejder sløjfe.

Ved tænet optales:

„142 stk. dækningshuller, 2-mands – 16 stk. 5 meter lange udgravninger, ca. 1 meter dybe og 1 meter brede – 312 meter almindelige løbegrave – 7 maskingeværstillinger – 1 baraksted, planering af 8×10 meter – 1 mødding- og affaldsplads, 8×4 meter planeret – 1 grube til benzineholdere, 12 kubikmeter – 3 udgravninger i skråning, 6 m, 1,4 m br. på midten, ca. 2 m høje. – For planering og forvoldt skade beregnes 1500 kr.“

Naturligvis blev der også foretaget syn og vurdering på højskolebygningen. Her trængte alt til udbedring eller fornyelse. Materialeangelen gjorde sig gældende, men det lykkedes dog at skaffe nye gulve til adskillige lokaler. Andre måtte nøjes med en elektrisk afhøvling. En væsentlig part måtte erstattes efter regning, hvor man måtte skønne over, „hvad der hørte ind under almindeligt eller militært slid“. Det offentlige kontrollerede nøje, at der ikke blev for meget for staten at betale.

For det beslaglagte inventar så vurderingen således ud, idet det dog bemærkes, at meget af det, der blev påført som beskadiget, måtte udskiftes, så snart materiale-situationen gjorde det muligt.

Specificeret Angivelse af Genstandens Art og Værdi		Skadens Størrelse	
Art	Kr.	Skaden består i	Kr.
64 senge	5200	12 ødelagte	600
		52 beskadigede	780
64 Tægnadræser	2160	20 ødelagte	1000
		44 besk.	450
49 Bæde	1960	5 fjernede	300
		44 besk.	352
64 Sæde og Taburetter	640	24 fjernede	240
		40 besk.	100
64 Fodstoladræser	2560	6 fjernede	240
		10 besk.	50
64 Bænke	640	12 fjernede	120
		52 besk.	170
5 Rullestole	50	5 fjernede	50
42 Madforvaringskasser	180	42 ødelagte	150
5 store Bæde	250	5 fjernede	250
6 store Bæde	500	6 besk.	60
1 Lænestol	75	1 Lænestol fjernet	75
5 do.	250	5 ødelagte	150
2 Køleskabe og et stort Køl	100	fjernet	100
2 store Bogreoler	125	beskadiget	45
2 Bordstøtter	55	fjernet	25
	<hr/> 12.895		<hr/> 4.857

I forståelig optimisme mente vi højskolefolk, at ophævelse af beslaglæggelse efter tyskernes rømming kun var en formsag og et spørgsmål om kort tid. I Nr. Nissum satte vi fuld kraft ind for at få alt tilbage til sin gamle eller en forbedret skikkelse. Men da forstod vi, at en ny fare troede: Beslaglæggelse af alle højskoler til flygtningelejre. — Vi standsede arbejdet for en tid.

I en fortrolig skrivelse, dateret Askov, den 6. september 1945, udsendt af Foreningen for Højskoler og Landbrugsskoler ved forstander J. Th. Arnfred, hed det:

„... Ved fornyet besøg i indenrigsministeriet følede vi man ingenlunde blevet færdig med overvejelserne. Embedsmændenes indstilling er nærmest, at alle højskoler bør beslaglægges; ministeren går imod og mener, at højskolerne er kun en mulighed blandt andre. Antagelig bliver resultatet, at ministeriet nøjes

med at bestemme, hvor mange flygtninge, der skal anbringes i hvert amt – politikredse o. s. v., og så lader amtmanden m. fl. forestage indkvarteringen.

Højskoleme er særlig truet, fordi man mener, at en belægning skal være på mindst 200. – – Desværre har jeg ikke megen tro til, at det kan nytte noget f. eks. at gå til rigslagen, hvor der også for tiden findes en noget uvillig stemning over for højskoleme . . . Vi må åbenbart endnu væbne os med tålmod en tid".

Den 3. november 1945 åbnede vi dog igen Nr. Nissum Højskole og Efterskole for en forventningsfuld skare ungdom. Alle pladser var optaget og lidt til. – 6 uger senere kom følgende meddelelse:

„Ringkøbing amt, Rindumgård, Ringkøbing, den 14/12 1945.

I henhold til indenrigsministeriets skrivelse af 16. november 1945 freigives herved

*Nr. Nissum Højskole.
Karlberg.*

Til forstanderen for Nr. Nissum Højskole².

Til minde om en bevæget tid i Nr. Nissum Højskoles historie skænkede gamle elever og venner skolen et solur, som skulle lære os at registrere de lyse timer; de rejste en smuk mindesten, hvor oplysninger, hugget i granit, ikke udslætted af tidens tand. – – Min kone og jeg plantede et frihedstræ i haven, en blodbøg, den skulle stå som et levende minde og vokse sig kraftig og stærk i årtier.

C. M. Schubert og Schuberts Plantage

Af opsynsmand Simon Simonson ¹⁾

C. M. Schubert var født i Fredericia 1836; hans Fader var ansat ved Toldvæsenet, først i Fredericia, senere i Kjøbenhavn. Schubert lærte Købmandshandelen i Roskilde, og først i Halvtredserne kom han som Kommis til sin Fætter, O. Rosenviage i Ringkjøbing, hvor han var i omtrent 9 Aar. I 1868 etablerede han sig som Købmand i Ringkjøbing, hvor han handlede i omtrent 27 Aar.

Schubert interesserede sig meget for Antikviteter; han havde erhvervet sig en større Samling heraf. Han solgte en Gang en større Stensamling til Kong Frederik VII. for fem Hundrede Rigsdaler.

1880 købte Schubert 14 Tdr. Land Hede Øst for Fernhøjsande, som han fik kultiveret og tilplantet. Det er den Plantage, som han senere skænkede til Ringkjøbing By, og som nu bærer Navnet „Schuberts Plantage“.

Nogle Aar senere købte han 35 Tdr. Land, hvoraf han fik de 30 Tdr. Land kultiveret og beplantet; det er den Plantage, som han skænkede til Børnehjemmet, og som nu bærer Navnet „Børnehjems-Plantagen“.

Schubert begyndte først med Indbegning af sine Plantager, derefter sørgede han for Lar rundt om disse. Saa begyndte han at kulegrave de Pletter, som han vilde have til Forskønnelse. Tæt ved Indgangen her ses en rund Plæne, som er kulegravet 1 Alen dybt og i 1882 tilplantet med tre Sikkagræs og tre Linde, plantede 1892. Ved Højen findes en Indgrøftning, hvor Jordbunden er Ahl, men Ahlen er opbugget og tilført Kompost og Kalk. Cypressen, som staar der, er plantet 1894. Nede mod Øst findes en rund Avnboghæk, plantet omtrent 1890, gødet med Kalk og Kompost. Egehækkene og Bøgehækkene er plantede omtr. 1892, gødede det første Aar med Kalk og Kompost. Alle Eg og Bøg, som er plantede, hvor der intet Lerunderlag er, har faaet Mergel.

I den østlige Side af Plantagen findes en Ø, omkring hvilken der gaar Guld-fisk; de gaar der baade Sommer og Vinter og fodres ikke. I Plantagen findes 10 forskellige Stensætninger. I Børnehjems-Plantagen findes en stor Stensætning,

¹⁾ I anledning af 50-året for „grundlæggelsen“ af Schuberts Plantage ved Ringkjøbing grovoprykkes her et lille mindeskrift, der fremkom som en uanselig tryksag (100 ere), kort efter C. M. Schuberts død i 1905, og som nu er en meget stor sjældenhed. Tilsvend redaktionen med vedhæft „Efter-skrift“ af skovvejer J. Bøger, „Rostmarbet“, Ringkjøbing.

Gamle Schubert (fot. ca. 1902).

*De to drenge er sønner af købmand
J. A. Jensen, som senere forsværgingen efter
Schubert. Til venstre var Schubert's søn
Georg Jensen, som senere fandt forsværgingen
i Årre (død 1909), til højre, under Schubert's
arm, Abbe Jensen, indenfor træskæmmen
i Ringstening (død for 10-12 år siden).*

som har kostet godt 100 Kr.; i denne Plantage er der kalegravede store Bøtter, som er tilplantede med Løvtræer, mest med Eg og Bøg.

Naar man gaar Schubert's Plantage igennem, faar man et Indblik i, hvordan den Mand har levet. Naar man spadserer i Plantagen, skal man søge at finde det skønne; jo længere man leder, jo mere man finder. Saadan var det med Schubert's Liv: Jo længere man var hos ham, jo mere kom man til at holde af ham. Schubert var ikke af dem, der gik til Selskab og Forlystelser, han tog i Stedet sin Taske paa Ryggen og gik en Tur til sin Plantage; i denne havde han et Lysthus, hvori han kogte sin Kaffe; i dette Lysthus opholdt vi os, naar det regnede, og saa læste Schubert for os, imens skulde jeg rette gamle Søm, og Børene indgød Værktøjet med Olie, for at det ikke skulde ruste. Thi Orden koster Penge, men Uorden koster mere, og alting paa sin Plads og en Plads til hver Ting, det var Schubert's Valgsprog.

Uvelkommende var det forbudt at komme i Schubert's Plantage, og det holdt han strengt over; men han uddelte Nøgler til nogle enkelte, som han vidste interesserede sig for Plantagen, for det søgte Schubert stor Pris paa. Saadan var det en Dag, jeg havde glemt at laase efter mig, da kom en Mand ind i Plantagen, han fik Ordre til øjeblikkelig at gaa bort. Men da Schubert fik at vide, at det var en rejsende Gartner, fik han Lov at se Plantagen; han fik ogsaa sin Kaffe og 35 Øre i Bøjspenge. Saa traf det sig flere Aar efter, at Schubert fik en Sending

*Opjævmand Maren Simonsen,
f. 1839, d. 1920.*

Træer fra Viborg, hvor nu den rejsende Gartner var bleven Medhjælper. Han sendte Schubert et Par Blodbøg til Erindring. Det varede længe, før Schubert fandt en Plads, som var dem god nok; men saa fandt han paa at sætte dem paa to Stemsætninger nede ved Højen. Anderledes gik det en af Byens bedste Borgere og en Grosserer fra Kjøbenhavn, som ønskede at se hans antikke Sager; de fik den Besked, at Schubert ikke havde Tid; vi stod netop i Færd med at grave et Vindruetræ op, som stod i hans Gaard, og som skulde op i Plantagen. Schubert vilde ikke gerne forstyrres, naar han arbejdede med sine Træer. Han besøgte tit sin Plantage, gerne to Gange om Ugen; han kørte med Landpost P. C. Lauridsen frem og tilbage. Hans Arbejdsfolk bestod af en ældre Kone, Maren Simonsen, og to Børn, som gik ved det lette Arbejde. Mig benyttede han til det svære; ved Plantering og dertilhørende var vi jo flere. Gamle Maren har arbejdet i Plantagen lige fra Begyndelsen af; de sidste Aar kunde hun ikke taale at arbejde, da maatte hun nøjes med at vise Frugten af Schuberts og hendes Arbejde. Schubert skiftede sjældent Folk. Skønt der jo var Tider, hvor vi ønskede Schubert derhen, hvor Peberet gror, ikke for Arbejdets Skyld, for han forlangte ikke, vi skulle overanstrenges os, men Akkuratessen var jo streng. Saa mandede vi os jo op, vi vidste jo, vi ikke var bundne Rekrutter, og saa gik der en Tid, hvor vi hvilede os lidt. Men saa kørte vi las igen. Hvem der længtes mest efter Forsoning, Schubert eller vi andre, derom tier vi. Ja, Børnene var glade, naar Aftenen kom, men mere glade, naar

Pavillonen i den østlige del af Schuberts Plantage, foretaget ved (for barndom) 13.

Dagen kom, at de kunde komme til Schubert igen. Han havde en sjælden Gave til at vinde Børnene; taget de gjæd mange Taarer over ham, var han dog alligevel meget kær for dem. Paa Billedet her inde i Stuen ser vi to smaa Drengene staa ved hans Side; disse to var tidt med ham i Plantagen. Hvad var det, der drog Børnene og os saa stærkt til Plantagen? Jeg tror, det var det, som undertiden vilde drage os bort: Akkuratessen, med andre Ord Foeskønnelsen.

Schuberts sidste Rejse til Plantagen foregik i 1905. Da kørte hans gamle Kusk P. C. Lauridsen med ham for sidste Gang. Han ønskede at se det Vindruetræ, som han havde flyttet fra sin Gaard; da han saa, det sporede, kom der en Højtidelighed over ham; han udtalte sin Tak, fordi Herren havde givet ham Glæde af hans Arbejde.

Vi vandrede Plantagen rundt og saa den efter. Da opdagede han, at en Sten var falden af en Stendybbe; vi kunde ikke faa den sat op, da Jorden var for fugtig; jeg lovede da at sætte den op, saa snart det kunde lade sig gøre. Schubert var ikke rask den Dag, og det stod for ham, at det var sidste Gang, han rejste til sin Plantage, og det blev sidste Gang. Fjorten Dage efter blev jeg kaldt ud til ham, og da var han meget syg. Hans første Ord til mig var: Har du husket at faa den Sten rejst? for nu skal jeg bort. Jeg var glad ved, at jeg kunde svare ja. Saa sagde Schubert Tak, og saa sagde vi Farvel til hinanden. Schubert kunde ikke taale at tale. To Dage efter sov han hen.

Dette Træk viser os, hvor højt Schubert elskede sin Plantage.

Nu er hans jødiske Gerning endt; lad os saa se, hvad han har udrettet. Han har samlet sig omtrent 50.000 Kr., som han tilligemed en Plantage paa 35 Tdr.

„Schuberts Minde,
Børnehjemmet

Land har skænket til et Børnehjemslegat. Dernæst har han skænket Ringkjøbing By sin Yndlingsplantage paa 14 Tdr. Land.

Schubert er jordet paa Ringkjøbing Kirkegaard; hans Kiste staar i en muret Grav, som en stor Granitsten dækker. Graven er fuldført efter Schuberts egen Plan.

Naar man gaar ud af Plantagen her, finder man paa Højen Schuberts Mindesten, rejst af Ringkjøbing Kommune.

EFTERSKRIFT

ved J. Bøgger

Forfatteren til den lille, smukke mindeartikel over C. M. Schubert, som vist nok i dag kun forekommer i 2-3 eksemplarer, var født 1859 og døde i 1920. Han ejede en lille landejendom i Rindum Kærby, der nu ejes og bebos af lærer og erhvervsvejleder Sudergaard.

Da Ringkjøbing byråd lod opføre pavillonen i Schuberts plantage i året 1904, fik Simon Simonsen beværterbevilling, dog uden ret til udsænkning af stærke drikke. Nogle år før Simon Simonsen døde, overtog hans søn Christen Simonsen stillingen som opsynsmand for de to plantager – Schuberts Plantage og Legatplantagen – ligesom han også drev restaurationen lige til 1944, da han flyttede op til sin frugtejendom „Højvang“, lige syd for Legatplantagen.

I slutningen af sit mindeskrift nævner Simon Simonsen, at Ringkøbing kommune kort efter Schuberts død rejste ham en mindesten. Stenen har følgende indskrift.

TIL MINDE OM

C. M. SCHUBERT

f. 12/3 1856 – d. 23/3 1903

Gud signe ham den Dannermand,
som plantede her i Sandet;
han gjorde skønt det nøgne Land
og større Fædrelandet.

Stenen står på en af de stensatte høje, som Schubert lod opføre, men i plantagen ligger også en regulær gammel kæmpehøj. Den ligger ca. 30 meter øst for indkørslen til pavillonen; den er ikke så monumental, hæver sig kun ca. 1 meter over det omliggende terræn, og dens sydligste del er blevet en del beskadiget, da den ny Heming-landevej i 1850'erne kom til at gå lige forbi.

Om plantagens oprindelse og senere udvikling kan gives nogle supplerende oplysninger. Som nævnt i mindeartiklen købte Schubert de 14 tdr. land i 1880, altså i år før 90 år siden; prisen var ifølge tingbogen 750 kr. for matrikelnumrene 45 b og g, og sælgeren var en Niels Nielsen Vesttorp. Oprindeligt var disse stykker udlodder fra Meldgaard i Vesttorp. Flå år efter købte Schubert ca. 35 tdr. land lige syd for landevejen, og prisen herfor var kun 200 kr. for matrikelnummer 44 f, og sælgeren var Søren Christensen, Vesttorp – den gård, der i dag ejes af Kr. Galsgaard. Den relative høje pris på matr. nr. 45 b og g må utvivlsomt skyldes, at i hvert fald et af matrikelnumrene har været opdyrket. De 14 tdr. land nord for landevejen blev hovedsagelig beplantet med løvtræer, medens de 35 tdr. land matr. nr. 44 f syd for nuværende hovedvej 15, Børnehjemsplantagen eller Legatplantagen, blev beplantet med nåletræer.

Kort før sin død oprettede købmand Schubert, der ejede I. A. Jensens købmandsgård i Bredgade, et testamente, hvori bestemtes, at Schuberts Plantage tilfaldt Ringkøbing kommune med klausul om, at den skulle holdes som lystanlæg, medens Børnehjemsplantagen tillige med en pengesum udgjorde et legat, bestyret af Ringkøbing byråd, og når pengesummen havde opnået en størrelse på 100.000 kr., skulle der opføres et børnehjem i plantagen eller på et andet sted efter byrådets nærmere bestemmelse. De 100.000 kr. var nået kort før 2. verdenskrigs udbrud, og de videre planer blev udsat til krigens ophør, da man trådte i forhandling med socialministeriet, og det blev bestemt, at det var mest praktisk, at børnehjemmet nu blev opført i Ringkøbings østlige udkant. Et par tønder land blev

købt, og på denne grund opførtes det smukke børnehjem, der ganske naturligt kom til at bære Schuberts navn. Bygningen stod færdig, og indvielse kunne foretages i 1931 med plads til 36 børn.

Selve Legatplantagen blev solgt for 25.000 kr., og efter at der havde været forskellige ejere, blev skovområdet med 3 tdr. land frugtplantage i 1938 erhvervet af aktieselskabet Velling Plantage for 48.000 kr. og drives nu sammen med Velling Plantage.

Det er et smukt minde, den gamle købmand har sat sig, først og fremmest ved det hjem, han har skabt gennem sine midler for vanskeligst stillede børn, men også ved sit arbejde og interesse ved skabelsen af et smukt skovareal, en ændring i naturen fra et øde og uproduktivt lyngareal til et løfyldt og behageligt, rekreativt område.

Hvor holdtes Ulfborg herredsting i 1600-tallet

Af Alfred Kaae

De moderne retskredse administreres fra købstæderne på enkelte undtagelser nær, og skønt herredsnavnene endnu er brugt i de ofte lidt lange navne på retskredsene, så tager deres grænser nu om dage gramme lidt hensyn til de gamle herredsgrenser.

Omordning af retskredsene har fundet sted flere gange. En meget gennemgribende forandring fandt sted allerede i 1688, da man gjorde retskredsene større ved at sammenlægge herreder, der ellers fra gammel tid havde været retskredse og haft hver sit tingsted med egen herredsfoged og herredsskriver, og årsagen til reformen er at søge deri, at man ville skaffe retskredsene en bedre status og give dem en juridisk kyndigere betjening, hvilket nok også var tiltrængt. I ældre tid var herredsfogederne som regel bønder, som på mere eller mindre tilfældig måde var opøvet i rettens teknik som medhjælpere, sattedommere eller prokuratorer og skrivere.

Ulfborg og Hind herreder hørte til de herreder, som blev lagt sammen. De fik deres tingsted i Madam sogn, og herredernes egentlige tingmøder blev i mange år holdt i en stue i gården Vibholm; men der blev også holdt ting andre steder i sognet. Begge herreder fik ved den lejlighed deres tingsteder flyttet. Hind herreds ting blev så vidt man ved, fra gammel tid holdt ved Høe kirke.

Om Ulfborg herreds tingsted ved man ikke meget. Det er vel rimeligt, at det i gammel tid, i middelalderen, blev holdt i Ulfborg, der har givet sit navn til herredet. Der findes da også æst på i sognets heider både en tinghøj og en galgehøj, og her var formodentlig herredets ældste tingsted. Man ved også, at tinget har været holdt ved Ulfborg kirke. I Vinding sogn er der en høj, som bærer navnet Tinghøj, og vi kan nok regne med, at der har været holdt ting ved denne høj i fjerne tider.

Det ser ud til, at tingstedet hen mod slutningen af herredets selvstændighed som sluttet retsområde er flyttet mod vest. Østligst i Soby sogn ligger en gård, som hedder Ting. I 1678 kaldtes den „ved Ting“, og der har åbenbart været holdt ting her i eller ved gården i længere tid; formodentlig var det i lrtiema, før tingstedet blev flyttet til Madam. Det ser ud, som om tidens korttegnere har kendt tingstedet her. Datidens kørt var godt nok ikke særlig nøjagtige især i småting; men vi vil alligevel ved deres hjælp prøve at afhjente tingstedet ved gården Ting.

Hollenderen *Johan Blæu* udgav i 1662 i Amsterdam et stort kort, *Atlas Major*, og det brugtes her i Irbogen 1963 af geologen dr. S. A. Andersen i hans store afhandling „Geologisk ferret over Holmsland og dens klir“, tavle VII.

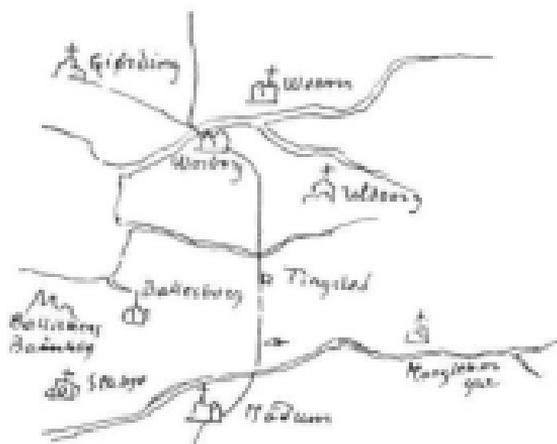
På det brugte kortudsnit ser man to steder indtegnet signatur for et tingsted. Det er et kvadrat ligesom tegnet ud i ét træk og med en slejfe udad i hvert hjørne. Mod syd på kortet lidt neden for Skjernbo findes signaturen, og så står der „Nør herreds ting“. Længere mod nord lidt syd for Storken, nærmere sagt imellem navnene Wosborg og Tinglrd, træffer vi også signaturen, og her står „Wiborg herretising“, Ulfborg herretising. Stedet ligger mellem to aftegnede vandløb, som må være Støvl bæk i Ulfborg, som løber i Nissum fjord, og Madum å, som løber til Stadil fjord. Den hollandske korttegner må have fået en oplysning om disse tingsteders hjemsted, siden han kan aftegne dem i sit atlas.

S. A. Andersen mener, at Blæu har tegnet efter et dansk kort, som ikke mere findes, men som formodentlig er udarbejdet af H. W. Laurensberg, der var Christian IV's kartograf i årene 1631-47, da han blev afløst af Johannes Mejer, om hvem man ved, at han i 1650 tegnede et stort kort over Danmark til ophængning i kong Frederik III's arbejdsverelse. Dette kort er formodentlig også tegnet mest på grundlag af forgangerens arbejder, da Johannes Mejer i årene efter 1650 rejste i landet og på den tid kortlagde egnen her i Vestjylland. Hans atlasblade over Danmark er nu udgivet i tre store bind, og det viser sig, at han også har kendt et tingsted mellem de to nævnte vandløb på strækningen mellem Wosborg og Madum. På et af kortbladene ligger det ved en vej, som nordfra går over Storken ved Wosborg og fortsætter til Madum kirke og videre til Tim, hvorfra den går et slag ud i øst over Høbro og videre efter Ringskøbing. Ulfborg herreds tingsted, som her kun er nævnt ved ødet tingsted, ligger påaoret nøjagtigt som på hollenderens kort, så man fristes til at tro, at Johannes Mejer ligesom Blæu har tegnet det ind efter Laurensbergs forarbejder. Det kan ikke siges med bestemthed; for der er ingen tvivl om, at han har gennemrejst egnen. Dette kan blandt andet ses derpå, at han i Torsted har fået navnet Kongenshøj med, og dette navn kendes ellers kun fra præsteindberetningen 1638. Der er altså grund til at tro, at Johannes Mejer nok har kendt, hvor Ulfborg herreds ting holdtes efter formandens korttegninger, men også på sine rejser har været i stand til at rette de fejl, som formanden kunne have lavet på sine kort.

Der kan altså være en vis rimelighed i at mene, at Laurensberg og Mejer har aftegnet stedet med den nøjagtighed, som de nu engang var i stand til.

S. A. Andersen mener, at stedet for tinget må være glæden Vibholm; men da den næppe har været herredets tingsted før efter sammenlægningen med Hind herred i 1688, må vi nok se bort fra den mulighed. Johannes Mejer holder sig fast på sit tingsted, at han har det afmærket på flere af kortbladene, således på bladene VI, VII og XXII. Af det sidste gives et rids. Nogle af navnene ser lidt mærkelige ud, således staves Pallisbjerg som Balleborg, Kongenshøj i Torsted

Blevet efter Johannes
Mejer Atlas.

vejrlic, hvilket kunne være en nødvendighed. Tørstige tingfolk kunne måske også dér få sig en tår over tæsten, hvilket var ganske frivilligt og slet ikke velset blandt de højere myndigheder, når der holdtes ting; men det var ikke noget særsyn på slige steder.

Der er i virkeligheden kun én plet mere, som det kunne være tale om som tingsted. Ved den gamle landevej findes der lige syd for Ulfborg stationsby en lokalitet, som har blivet navnet Herredstingsbakken. Dette sted har det fortrin frem for bolet Ting, ved Ting, at det ligger ved vejen fra Wosborg efter Madum kirke, som Mejer har tegnet sit tingsted. Det kan også godt være det rigtige sted; men der er nu det at sige, at Herredstingsbakken ligger ved den gamle allfare vej, som førte til Madum kirke, og navnet kan stamme fra en yngre tid, da de to herreders tingsted var i dette sogn. Stednavne som Tingvad, Tingdal og herredsvejen kendes andre steder fra, uden at der er påviselige tingsteder på stedet. Man skulle have navne på kendingsstederne, og jeg tror, at Herredstingsbakken er et sådant kendingsnavn på vejen til de to herreders tingsted i Madum. Navnet er optegnet efter folkemindet og ikke afhjæmlet fra ældre tid.

Herredstingsbakken må vist nok være et yngre navn og træde tilbage for navnet Ting, der nævnes i kvægtællingen i 1678, da Jens Christensen ved Ting skatter af en ko og tre flr. I matriklen 1664 og i Pallisbjergs jordebog fra 1662 nævnes bolet ikke ved navn, men som hørende til Nistrup by, der omfattede fire gårde og bol. I godssets administration har Ting-navnet ikke været brugt igennem på den tid; stedet var ikke ret stort, og det var godt karakteriseret ved navnet på fasteren. Han hed Christen Lillemand, og det var ikke til at tage fejl af. Blases lokalisering af tingstedet for Ulfborg herred må formodentlig være fra Laurembergs tid som kongelig kartograf i slutningen af Christian IV's tid.

Æ gammel sme'j i Dybe

Af N. Jensen Dam

De gamle grovsmede – vogn- og beslagsmede, som deres faglige titel var – er i løbet af de sidste 10 år forsvundet fra by- og landsbilledet. Deres virksomheder, såfremt de er bevaret, er omskannet til anden udøvelse eller er overgivet til moderne virksomheder, som den mekaniserede tidsalder har medført. De er nu blevet lige så overflødige, som de i tidligere tider har været uundværlige for at holde udviklingen i gang. Landsbyboen skal nu ikke mere se den sorte mand stå ved sin esse omgivet af en sprudlende gnistregn fra det glødende jern og høre de taktfaste hammerslag skiftevis fra jernet og den klingende ambolt, der er blevet fortid.

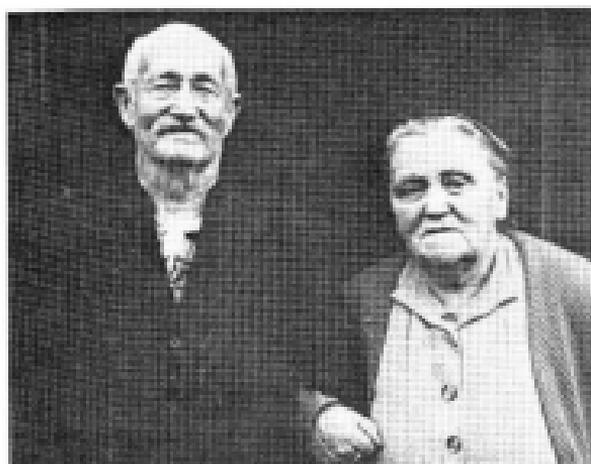
Jeg vil forsøge at tegne et billede af en sådan gammel grovsmed, der har virket i sit fag fra før 1900 til omkring 1960, og jeg har hertil udvalgt mig familien Lundgaard i Dybe, som jeg har kendt siden omkring 1930. Hustruen har været sy pige i sine unge år – også omvandrende sy pige – og hun har skildret den måde, hvorpå de arbejdede omkring århundredskiftet.

Christian Lundgaard er født den 8. april 1878 i „Fjordside“ i Bøvling sogn. Han er fuldstændig døv og kan kun besvare spørgsmål, som er skrevet til ham på en tavle, han altid har ved hånden, men han ser godt og kan fortælle.

Laura Lundgaard, f. Christensen, er født 7. august 1883 i Bøvling, og hun var fra „Æ gammel bager's“, det nuværende Skalkhøjs bageri. Han er blind, men hører godt og kan fortælle, og hun siger, at hun kan skimte vinduerne om morgenen, når hun står op, og det er alt, men det er hun også glad for. Hun har bistået manden med at give oplysningerne til nærværende artikel.

Lundgaard begyndte ved sit fag som 13-årig hos smed Jens Knak, Bøvlingbjerg, som arbejdsdreng. Senere kom han til Vandborg hos to forskellige mestre, men ikke egentlig i lære, og han var der i 2-3 år, hvorefter han kom 3 år i lære hos smed Østergaard i Houe. Da han var udlært, flyttede han tilbage til Bøvlingbjerg, hvor Jens Knak's forretning nu var blevet overtaget af en ung mand, Knud Knudsen, og hos ham blev han til 1903 og bl. a. bestyrede forretningen for ham under hans soldatertjeneste.

I 1903 etablerede han sig med selvstændig forretning i Dybe. – Forretningen består endnu. – Der var dengang bygget et nyt mejeri i Dybe, og Lundgaard lejede det gamle mejeri, som han indrettede til smedie og beboelse, og her var

*Lars og Christian
Lundgaard
ved diamantbrylluppet
i 1964.*

der straks arbejde, da mejeriet ejede 12 mælkevogne – det var fjedervogne med fladt læd – som han skulle passe og vedligeholde, og med disse vogne kunne han også plægne beslag af 12 spand heste, og hestebeslag var på den tid og mange år frem i tiden en meget væsentlig del af arbejdet for en grossmed. Fremstilling af vogne, både almindelige arbejdsvogne, men også stadsvogne, markredskaber, plove, harver, redrensere og lign., var også ret omfattende. Stadsvogne var af forskellige typer, f. eks. ponyvogne med eller uden buk og charabancer.

Det må her navnlig tages i betragtning, at alle beslag til vogne og markredskaber samt bygningsbeslag, hestesko, søm og meget andet, i de første år blev tilvirket af tøjers og ståll, og alt skulle formes med håndkraft ved hjælp af håndværktøj og ilden på esser. Svejsesapparat, smergøsten og trækraft fandtes ikke. – Den obligatoriske store sandstenslibesten, der som regel var anbragt lige umiddelbart udenfor smedjedøren, blev trukket med håndkraft. Den blev benyttet til at skærpe værktøj og til at jævne æggen på plovskar, redrensertænder og harvetænder m. v., efter at de var blevet udhamret, så at de kunne gå let gennem mulden og ikke samle ukrudt under arbejdet; ukrudtet skulle selv kunne glide af jernet.

Fremstilling af vogne skete i nøje samarbejde med karetnageren. Han leverede trædelene, og når det drejede sig om stadsvogne også i samarbejde med maler og sadelmager. Sådanne vogne skulle males og lakeres, stiferes og forsynes med betræk eller polstring på hynder og ryglæn, samt med vognlæder, hvorunder passagererne sad beskyttet, omend kun til en vis grad, for kulde og regn.

Til vogne kunne hjulaksler og hjulbøsninger fås fabriksfremstillet; akslerne skulle dog sammensvejses, alt det øvrige blev håndsmedet, og der måtte ikke være

nogen afvigelse i mål eller modeller, da beslaget skulle være ens på begge sider af vognen.

F. eks. til en arbejdsvogn bestod trædelene af følgende: For- og bagvogn, hver bestående af en akselstok, en kæpstok og to vognkæppe, forvognen tillige af vridetøj og bagvognen af en langvogn, samt fire hjul. I langvognens forreste ende blev anbragt et svært stykke fladjern endende med et stort hul fortil, som skulle tjene til at forbinde bagvognen og forvognen ved en kraftig nagle gennem forreste kæpstok og nøjagtig på dens midte; langvognen kom så til at hvile på den bagste del af forvognens vridetøj, der blev forsynet med en jernskinne foroven, og de to jernflader skulle smøres, så det blev let at dæje vognen.

Akselstokkene var i undersiden forsynet med en dyb rille passende til at anbringe vognakslen i, når den var sammensvejet, og akselstok og kæpstok blev spændt sammen med fire dragelbånd, der også tjente til at holde vognakslen på plads.

Om hjulnavene skulle anbringes først to navringe, én indvendig og én udvendig for at hindre, at navet flækkede – trænavet, hvori egerne var drevet ind – inden nærbøningen blev drevet i, og derefter en indvendig støvring, der forhindrede muld og sand i at trænge ind i hjulnavet fra indvendig side, og en tilsvarende ring i hjulets udvendige side til endvidere at beskytte møtrikken på navet, og endelig fra akselstokken og ud over hele navet en bred jernring til yderligere beskyttelse af navet. Det var særlig påkrævet at holde smørelsen i navet fri for al urenhed udefra, da det ville bevirke større slitage, og vognen ville blive for træg for bestene at trække. Udvendig om hele hjulet – følgen – der for arbejdsvogne var 4 tommer og for stadvogne 2 tommer, blev anbragt en svær jernring, som skulle tage sliddet fra kørslen på vejene, og den skulle lægges varm på, så den ved afkøling kunne trække sig sammen og ligge fast til følgen ovenalt.

Kæpstokkene, der skulle bære vognkassen, var i hver ende forsynet med et taphul til nedsættelse af vognkæppen, og når den var drevet i, skulle den have et jernbeslag, en bøjle ned omkring kæpstokken med en stiver op på lidt over midten af vognkæppen for at stive vognkassen af, når den var læsset med f. eks. sten, roer eller andet tungt, men også indvendig på vognkæppen skulle der være en forstærkning, et stykke pladejern i bredde med kæpstokken og fastgjort til den med nedsænkede som eller skruer, det var jo under vognkassen; forstærkningen var derefter ført op ad indvendige side af vognkæppen til dens øverste ende og ligeledes fastgjort hele vejen med nedsænkede som. Vognkassen kunne nu ligge fast til alle fire vognkæppe, og bunden til kæpestockene.

Endelig kom så traktøj, der var formet forskellig, enten det skulle være til inspænder- eller tospænderbrug.

Af vognens fire møtrikker havde de to venstre – set i vognens fremadretning – links gevind, mens de to højre havde ret gevind, der kunne ellers ske det under kørslen, at hjulene kunne trække møtrikkerne med sig, og så ville hjulet løbe af.

Der gjaldt visse regler for vognens gang, når den var kommet i brug. Når vognen under kørslen duvede efter vejens ujævnheder, skulle det kunne høres fra navene, vognen skulle „snakke“, d. v. s. hjulet måtte ikke være for fastspændt, og navbøsningen skulle gå let omkring akslen, ellers blev det for trægt for hestene at trække vognen.

Sidst kom vognkassen, der bestod af vognbund, vognsider og for- og bagsmæk. Alle disse dele skulle bolls på kanterne, have skruer i hvert hjørne til fastspænding af for- og bagsmæk, og under vognbunden skulle anbringes en jernstang, der blev ført igennem to „lasker“, én i hver vognside, og denne skulle forhindre, at vognbunden krængede ned på midten, så spild kunne undgås.

Stadsvogne skulle der ofres særlig stor omhu på. De blev bygget op på samme måde omtrent som arbejdsvogne, men med særligt fint beslag, og de var mere spinkle, de skulle jo ikke have så stor bærsevne. En ponyvogn med bak havde noget herskabeligt over sig, idet kusken sad højt over passagererne, der sad bag kuskensædet vis a vis hinanden. Den var indrettet til 6 personer. De seneste fremstillinger af denne vognstype kunne have massive gummiringe om hjulene i stedet for jernringe, men så var det også et meget forment køretøj.

Charabanc'en havde bag kuskensædet to sæder sidevendt, og passagererne sad sidelæns i fremadretningen, og de kunne være til både 8 og 10 personer. Begge vogn typer kunne være enten sortmalet med gyldne stafferinger, eller de kunne være natatresmalet. Siden 1920 er de blevet mere og mere sjældne, da de er blevet afløst af bilene, og nu findes der ingen i brug mere.

Ved hestesbeslag skulle hovene først afhogges med hovkniven og raspes, så skoen kunne ligge fast til hele fladen omkring hoven for ikke at øve tryk på hestens ben og gøre den halt. Dernæst skulle skoen sammes rigtig på, så sammene, når de blev slået ind i skoen, vendte spidsen udad; endvidere skulle der tages hensyn til, at hesten kunne komme i brug i glat føre – islag, glat sne eller lign. – og den skulle da kunne „skærpes“. Normalt foregik det på den måde, at smeden trak de to forreste søm i skoen ud – én i hver side – og så slog han brædder i hullerne. Medens almindelige søm var forsenket i skoen og blev jævnt med skoens flade, så var et brædsøm noget sværere, og det fik et fremspring på ca. 1 cm, og det bevirkede, at hesten trådte brædderne ned i isen og kunne stå fast. Heste, der blev anvendt til mælkekørsel og anden daglig kørsel på hård vejbane, skulle have vinter skoene forsynet med „munkchul“; det var et forholdsvis stort hul i spidsen af skoen, og deri kunne så anbringes en „munkbrød“, den var særlig kraftig og holdt længere og bevirkede, at hesten både kunne stå og trække bedre, da tåspidsen ikke kunne glide, når brædden var trådt ned i isen.

Til forklaring af Lundgaards finesser med hestesko fik jeg af sønnen Svend, som senere skal omtales, forevist en gammel hjemsmødet hestesko, som var fundet på jorden til Dybe præstegård; det var en af hans faders hjemmelavede sko, fortalte han, og da jeg spurgte ham, hvorfra han kunne uillede det, svarede han:

*Christian Lundgaard
som 80-årig
beskæftiget med beslag
af to heste.*

„Skoen har jo, til forskel fra almindelige sko, kun 6 sønehuller, der skal ellers være 8 huller i en sko. Præsten, der kørte meget, næsten daglig, skulle have sine heste ombesllet ca. hver 14. dag eller hver 3. uge, og i den korte tid kunne en hestehov ikke vokse så meget ud, at søneme kunne komme i nyt horn, men ville ramme i de gamle huller, og så ville skoen komme til at ligge løs. Far lavede derfor altid to sæt sko til præstens heste, og så bragte han første gang skoene med 8 huller og næste gang dem med 6 huller, så blev afstanden større, og på den måde kom søneme altid i nyt horn ved hvert omlæg af skoene, og så lå de fast“. Endelig havde den fundne sko også „munkehullet“ foran, og det har således været en vintersko.

Det var altså beviset for, at det var en af faderens sko.

Lundgaard havde selv tegnet og fremstillet en special harve til særlig skiddet jord; den kunne kradsse sener og ukrudt op fra stor dybde, og den lavede han flere af, og landbrugerne var glade ved at bruge den. Han lå inde på stuegulvet og lavede tegning og mål til harven, som han havde tegnet op på gulvet med kridt.

Hustruen fortalte mig, at hun tilfældig kom til at udlevere den første af disse harver, og selv om manden havde kalkuleret materiale og arbejdsløn og fastsat en pris, tillod hun sig at forlange 10 kr. mere, fordi hun syntes, at manden dog skulle have lidt for sin „opfindelse“, men da hendes mand hørte det, blev han helt „urimle“ og sagde, at når han havde fastsat en pris, så var det prisen og ikke en anden.

Han havde også opfundet og konstrueret en særlig svær plov til at bryde hede med, og dette skyldtes, at en almindelig swingplov var for spinkel til dette brug. Den her nævnte „hedeplov“ gik i omgang til dem, som opdyrkede de sidste rester af hede i sognet.

En swingplov har sit navn efter beugen; den var afløser af de gamle træhjul-

plove, som endnu omkring århundredskiftet blev benyttet enkelte steder i mindre brug. Den var hjemmesmedet og forsynet med „skræformet“ muldplade, og den har Lundgaard lavet mange af. De havde de afvigelser fra senere fremkomne modeller, at plovmanden gik på ageren, der skulle vendes, og styrede ploven, og at han ved at løfte eller trykke på håndtagene – „æ hand'ler“ – selv skulle regulere furens dybde.

Omkring ved første verdenskrig 1914–18 begyndte der at fremkomme fabrikspløve bl. a. „Fragde“ og „Sanderum“, og de havde „cylinderformet“ muldplade og var foran forsynet med et hjul, der kunne stilles op og ned, og dermed bestemte plovens dybdegang, og alle disse modeller var indrettet således, at plovmanden nu skulle gå i furen, men det var stadig „svingpløve“.

Om plovens brug fik jeg af sønnen Svend forklaret, at forskellen mellem de to muldplader bestod deri, at den „skræformede“ lagde furen lige så nøjagtig, som den var skåret af ageren, og den blev ikke brudt, og furen havde nøjagtig samme bredde, som den muld, der var vendt, havde efterladt. Den „cylinderformede“ muldplade kastede furen længere ind på den foregående, og den blev brudt i stykker, og den fure, den efterlod, blev bredere end den muld, der var flyttet.

Under pløjningen blev hestene faktisk ikke „kørt“ uden ved den første fure. Derefter kunne de selv gå ageren rundt, og den højre „fjerner“ best gik altid i furen, mens den venstre „nærmer“ gik på ageren, der skulle vendes. Plovmanden benyttede nu kun tommen til at genne på hestene med, dersom de blev for „dovne“; der måtte ikke bruges pisk til pløjearbejde.

Når plovmanden havde kørt hestene ud af furen, gik hestene selv rundt om ageren, og de gik lige ind i furen på den anden side, og i det samme tog plovmanden et lille rask træk i ploven og „svingede“ den ind i furen på det sted, hvor den ny fure skulle begynde, uden at hestene gik i stil, og på den måde fortsatte pløjningen uden ophold. Jo, man forstod også at indvinde tid, selv om det kun var ganske lidt.

De her to nævnte plovmodeller er bevaret i næsten uændret form til nutidens pløve til mekanisk drift, og de konstrueres nu til både én, to, tre og fire furer, og så er de af en meget kraftig og stær konstruktion og altid fabriksfremstillet.

Jeg spurgte Lundgaard, om han ville opgive mig nogle af de priser, han havde fået for sine arbejder omkring ca. 1905. Det var han ked af, sagde han, for han fik næsten ingenting, men han fortalte da, at han for en arbejdsvogn, som jeg har skitseret foran, fik 135 kr. Deraf skulle karetmageren have 50 kr. for træarbejdet, og Lundgaard skulle så selv lægge vogtkasse, jern til beslag og arbejdsben til, og det var der således kun 85 kr. til.

For bestebeslag til en jysk hingst eller hoppe fik han 2 kr. Det var for fire sko – still dertil – og arbejdet med at lave dem, og endelig at lægge dem under hesten. For beslag til en russerhest eller islænderhest fik han 1 kr. og 80 øre med alt tillæg, som nævnt foran.

*Svend Ansg Lundgaard
svulftur
lymbullverende fadren.*

For en ponyvegn af den foran nævnte slags fik han 465 kr. Deraf skulle han betale karetmager, mader og sædelmager, „og så kan du selv regne ud, hvor meget der kunne blive til mig“. Han ville nu slet ikke fortælle mere om priser, for, som han udtrykte det, „jeg kan slet ikke være bekendt, at vi har været så dumme og arbejdet for næsten ingenting“, og så sagde folk endda, at det var „dy'r å kom' te' sm'e'j“.

Til sammenligning nævnte han, at sønnen Svend sidste sommer, 1968, havde skøbt en ridehest (det var med fabrikssko) og fløt 60 kr. i alt.

Om tilværelsen i smedien i almindelighed sagde han, at der blev drøftet mange ting og fortalt mange historier, men det kunne han ikke huske noget om. Et par ting kunne han dog huske: Kom en fremmed ind i værkstedet, tog hammeren og slog et slag på ambolten, kostede det en pøl brændevin. Hammeren skulle altid fjernes fra ambolten, inden smeden forlod værkstedet, ellers ville „æ dæw'el sm'e'j“ om natten.

Lundgaard drev sin forretning på den måde, at han altid havde en lærling under oplæring, og når han var blevet svend, fortsatte han i pladsen, indtil en ny lærling var kommet i gang og næsten udlært, og de blev begge betragtet som hørende til familien.

Således gik det, indtil hans egne drenge, hvorefter tre har lært hos ham, kunne bistå ham. Nu var der også blevet meget mere at bestille, men så til gengæld var mange ting nu fremstillet fabriksmæssig, såsom hestesko, reservedele til landbrugsredskaber, bygningsbeslag og som m. m.

Udover arbejdet i smedien havde Lundgaard det job at beskære pløge og kreaturer, og han trak lejlighedsvis tønder ud på pløge. Når dyrlæge Stigaard, Lemvig, skulle tilse en hest eller et kreatur, som var blevet halt, havde han altid Lund-

gaard med med hovkniv og hovrasp for det tilfældes skyld, at det var høve eller kløve, der var fejl ved.

Lundgaard afstod forretningen i 1947 til sønnen Svend, men han blev ved at give et lille nap på værkstedet, når det var påkrævet, og endnu som 80-årig kunne han selv bestil to heste; det var for en gammel kunde, som insisterede på, at han selv skulle bestil hestene.

Laura Lundgaard lærte som stor skolepige at sy hos Else Truelsen, Bøvlingbjerg, og som 17-årig begyndte hun selv „at gå ud og sy“. Hun fik 50 øre og kost om dagen, eventuelt også logi. Når hun var udenfor sognet, blev hun hentet med hestevogn, hun skulle jo have symaskine og pressejern med, og så blev hun ude, til hun var færdig. Det var for det meste svære kjoler af uldent stof og drengetøj, hun syede, men dersom det skulle være balkjoler, skulle de være af møll eller silke, og de skulle mest sys i hånden, for de skulle være lette og lækre, og maskinen måtte da kun bruges til sammensyning.

Hun syede således ved „omløb“ i 2 år, men derefter fortsatte hun fra hjemmet på Bøvlingbjerg indtil sommeren 1904, da kom hun i foråret på „Aagaard Højskole“ ved Kolding, og der var hun til den 29. juli 1904, den dag hun blev gift med Lundgaard. Det var den sidste skoledag, og alle hendes skolekammerater var brudepiger og i hvidt ligesom hun selv, og da vielsen var forbi, og hun havde taget afsked med skolen, blev de kørt til Kolding station, og de rejste hjem med nattoget, og da de den 30. om morgenen kom hjem til Dybe, begyndte Lundgaard med det samme på værkstedet. Han skulle til at bestil heste, så de kom ikke i „brudeseng“ den nat.

I den tid hun gik ud og syede og overmattede på glæderne, sov hun sammen med familien, og det hændte, at hun fik et barn med sig i sengen om natten, da sengepladsen var knæben. Engang havde hun flet en lille pige med sig i seng, og denne havde i nattens løb „risset“ på hende, så hun om morgenen havde vådt undertøj og natkjole, men hun talte ikke om noget, hun trak i tøjet og begyndte sit syarbejde, og der var jo varme i stuen, og tøjet tørrede hurtigt.

Ved måltiderne spiste hun også sammen med familien „og langede til fadet“, for det gjorde alle, og hun ville ikke forlange nogen særlig opvartning, men fra hjemmet i Bøvlingbjerg var hun vant til at have egen kuvert.

Efter at hun var blevet gift, fortsatte hun som sy pige en tid endnu; det var dog altid hjemme, men efterhånden som familien voksede (der kom 11 børn i alt, hvoraf dog de to døde som helt små), blev syarbejdet for meget for hende, og hun blev nødsaget til at holde op. Nogen ulykkelighed fik hun også fra smedien, for det hændte, at kanderne måtte vente på deres værktøj, og blev ventetiden for lang, tog hun dem gerne ind til en kop kaffe og en „grow‘ mell‘ma“.

I 1915 indmeldte Laura Lundgaard sig i „Kvindernes internationale Fredsløvs“.

og hun har altid været et aktivt medlem af denne organisation, men nu kan hun ikke deltage mere, men hun betaler stadig kontingent og er fortsat medlem.

Hun fortalte slutteligt, at de i 1964 havde fejret deres diamantbryllup, og det var meget højtideligt for dem, og til sommer, 1969, kan de fejre krondiamantbryllup, og det ser de forventningsfuldt hen til.

Både Christian og Laura Lundgaard har udført et arbejdsomt og beskedent virke igennem de ca. 60 år, som her er beskrevet, og de fortjener, at deres eftermæle skal kendes også udenfor den lokale kreds af venner og bekendte, som de har skabt sig.

Svend Aage Lundgaard, f. 31. august 1908, der er ugift, fører forretningen videre bistødt af broderen Knud, der er gift.

Nu arbejdes der udelukkende med landbrugsmaskiner, gammelvogne, bygningsbeslag og rearbejde. Hestebeslag er så godt som udgløet, men han har dog endnu en enkelt hest at besidde.

Foruden dette arbejde i smedeforretningen har Svend i tidens løb – nærmest som hobby – kastet sig over fremstilling af jernskulpturer i naturalistisk form, og han har oparbejdet et anseeligt lager, ca. 25 stk., af sådanne. Han har haft flere udstillinger i provinsbyerne og i København, og han har også haft udstilling i Finland af sine skulpturer.

Han overleverede mig indsatte billede af en af skulpturerne; den skal symbolisere hans fader i hans yngre dage i færd med at smede en hestesko.

En skikkelse «fra gaden»

Af Viggo Swannstrøm

Kjeld Henriksen er død; det stod i avisen. En ganske almindelig dødsannonce. Og intet andet. Han var ikke inde under betegnelsen en original, men gennem mange år var han en kendt skikkelse i Holstebro-billedets myldrende liv, når han med sin vældige trækvojn ofte svingende kørte rundt i gaderne og falbsød sine blomster og grønsager.

Redelig, djærv og lun, stærk i sine udtalelser og med en livsvisdom af den slags, som erhverves gennem et langt livs stræben efter fra de fattigste klår at nå frem på linje med det øvrige samfund.

Da jeg i 1924 flyttede til Holstebro, var der ikke mange gartnerere her, og Henriksen var en af de første, jeg traf inden for branchen. Han var god til at fortælle om „gamle dage“, og det interesserede mig.

Jeg stod en dag for mange år siden – i trædrvernes krisetid – på Storetorv og talte med dalevende frugthandler Caspersen om de dårlige tider, og humøret var ikke særlig højt. Så kom Henriksen, 79 år gammel, med selen over nakken, slæbende med sin tunge trækvojn tværs over torvet. Han kom syngende, og i forbigående sagde jeg: „Der kommer Henriksen, han bliver den ene dag mere glad end den anden“.

„Det kan a ét blyw“, sagde Henriksen, „hver då a wågnør, er a så glå, som a kan var“, og så drog han syngende videre.

Nogle år senere kom jeg efter fyraften forbi ham; han stod og gravede i sin store haveled.

„Du skal holde fri nu“, sagde jeg, „man kan da ikke sådan arbejde hele tiden“.

Slagfærdig, som han var, svarede han: „De hår a gjør hele mi llyw, å a er da læwven“ ino“.

„Jamen“, sagde jeg ironisk, „du dør ung, når du sådan slider“.

„De gjør æt nøj, når blot a hår fåt nøj ud a æ llyw den tå, a hår læwved“, svarede han. Og han fortsatte: „Livet er dejligt, når blot man kan arbejde. – Det kan træf, a hår nøj gigt, men kan a først nå hen å fo fat i spoden, så er der ingen ting i vejen mere“.

Han havde til at begynde med en lille forretning på Brotorvet („Sana“) og senere i Næstregade, som hans kone, Johanne Marie, hjalp til med at passe. Om

hans forretningstalent, som næppe ville passe ind i nutidens smag, kunne fortælles en del. Som illustration kan berettes følgende:

En dag var jeg nede i hans lille kælderbutik. Der kom en gammel, lidt forsagt mand ind og bad om 5 pund kartofler. Værs'god, 30 øre. „Nå“, sagde manden stillfærdigt, „andre steder koster de kun 5 øre pr. pund“.

Uden videre tog Hendriksen kartoffelposen og hældte indholdet tilbage i kassen. „Æ kartofler er min', i æ pæng' er din', vi kan hver behold' sin', fowal“, sagde Hendriksen og hængte posen på plads.

Den gamle blev lidt betuttet. „Kan a æt få dem?“ spurgte han spagfærdigt.

„Nå, vild du ha' dem alligevel, a ment, di war for dyre“, sagde Hendriksen. Så kom fempundsblodet op på den lille vægt igen, manden fik sine kartofler og gik sin vej. „A kan æt ha' djer indvendinger“, sagde Hendriksen, „de' er swær nok, æn skal stå her å paradejer for folk“.

Men fortælle kunne Kjeld Hendriksen. Hans farfar hed Niels Hendriksen, men kaldtes Niels Knud. Han var „rækker“ og boede på Blåsted hede i et søjhus (jordhule) ved en grusgrav, som kaldtes „Helle“. Han ernærede sig ved at feje og rense skorstenene. I nærheden lå Vringelborg – nogle smiluse af lignende støbning. Her boede grusgravene, og de holdt meget til hos Niels Knud, hvor de „suppede“ (drak brændevin). Kaffeponche kendtes ikke før ca. 1875, sagde Hendriksen – da kostede en kaffeponch 10 øre – og den var stærk, føjede han til, – men 5 kaffeponche kostede kun 25 øre, så det gjaldt altid om at finde en trediemand.

Kjelds far hed Hendrik Nielsen, og hans mor hed Abelone Marie Kjeldsdatter; hendes far hed Kjeld Grøn, født i Husby og senere tømrer i Ulfborg.

Hendrik Nielsen, også kaldet Hendrik Knud, flyttede efter sit giftermål ud på Blåsted hede, hvor han fik ca. 10 tølr. land lyngheide i fæste af Per Kristen, Øster Lille Stenum, til en årlig afgift af 3 mark – ca. 1 kr.

Her klædte han et hus op af ler og sand og træstolper, en slags bindingsværkshus, med den bare lyngjord tilgroet med lyng som gulv, og her blev Kjeld født 1861.

I huset var en stue og et lille køkken. Fyrstedet var en foruden åben skorsten. Her stod en „træfod“ af jern, hvorpå gryden blev anbragt, og så tændtes der lyngblus under gryden. Var der tale om to retter mad, blev der igen hængt en gryde ovenover på en tværstang.

Fra skorstenen gik et fyrsted ind til bælaggeren i stuen, og ad samme hul blev også sat mad ind til opvarmning af og til. Til daglig spistes med fingrene for at spare på de få hønskeer, gaffer og knive. Møblerne bestod af et lille hjemmelavet bord og en bænk samt et par opsømrede sengelasser.

Her levede familien det sparsomste liv, som tænkes kan. Hendrik Knud gik ud og arbejdede for folk. Om vinteren tjente han „4 skjelling om æ dil“, lig med 8 øre – ja, og så „en goswe kand øl sj swæten“.

Kjeld Hendriksen.

Om sommeren fik han dog 3 mark (ca. 1 kr.) i daglon på egen kost. Tidlig morgen drog han af sted for at grave hecletørst med et stykke tort rugbrød og en skjægskunk med en blanding af mælk og vand. Abelson kærteble, spandt og strikkede af det efterhånden „hjemmeavlede“ uld og fik hvert år to stykker vadmel vævet ude mod at udføre arbejde ved strikning og lignende.

Men lidt efter lidt fik Hendrik Knud heden opdyrket. Foøestøllige glødmænd gjorde „bed“ for ham, pløjede tre timer mod tre dages arbejde. Der blev lagt lergulv i huset, og senere bygget til af brændte sten. Der kom besætning på ejendommen, 2 køer, 3 svin og 10 flø, og så kom der en ny ejer, Ove Kristian, på Lille Stenø. Hendrik Knu'd havde fæste på et tidsrum af 49 år, som skik var efter loven; fæste derafover kunne berettigge sin mand til at overtage det fæstede som eje.

Ove Kristian ville have fat i Hendriks jord, og en slag stillede der fra Holstebro nogle fine øvigheds personer med en flot skrivelse, som Hendrik ikke forstod et muk af, men de ville da gerne have hans underskrift.

Ja, han kunne ikke skrive, men han kradsede da noget under, og uden at ane det havde han forpligtet sig til at rejse fra hjemmet inden årets udgang.

Da det gik op for ham, og da det trak op til håndhøvelse af Ove Kristians „ret“ – ja, da grød Hendrik Knu'd.

Huset var imidlertid hans, men Ove Kristian havde sødliglig flet føjet ind i papirerne, at huset skulle nedbrydes og fjernes. Det blev købt af en tømrer i Ulø.

borg. Men der var også mennesker med hjertelag dengang. Nogle glædemænd fik udvirket, at han kunne overtage et andet hus med lidt jord, og her boede han til sin død. Hans nøjsommeligt opførte hus på heden blev fjernet. Sporet af et stræbsomt virke blev udvisket, og Kjeld Hendriksens barndomshjem blev kun et minde.

Kjeld var dog først og fremmest kommet i fremmed brød. Allerede som 6-årig kom han ud at tjene i Moseglærd i Råsted. Her var han nogle måneder formedelst en løn på tre mark og kosten – en hel krone! Han sov dog hjemme.

Marken strakte sig en halv mil ud fra ejendommen, en lang vej for en 6-års dreng at regne med ved pasning af kreaturerne. Senere tjente han forskellige steder, helt fra sit sjette til sit seksogtyvende år, da han blev gift.

Hans skoletid faldt hos lærer Lind, hvor børnene, store og små, samledes i én klasse, og gik i skole hver dag om vinteren og to halve dage om sommeren. De lærte ret godt – „de' gjorde børn jo den gang“, siger Hendriksen, „de' var æt me ald di hæer handkunster i sidespring som notelags“.

Men tiderne var rigtignok andre, og folk anderledes end nu. Kærlinger, tyve og tiggere gik rundt med en glæskiste på nakken, og folk troede, der var troldre i al ting. Onde og gode nisser bestemte over folks skæbne, og troldre krydsede deres veje og planer; de var rigtignok usynlige, men det er vinden jo også. Det var virkningen af deres væld, som beviste deres eksistens, og for at afværge onde anslag fra disse væsener slog man juleaften kors over døren i Gud Fader, Gud Søn og Gud Helligånd's navn. Husmoderen lagde to strå på koes over gærkarret, når der blev brygget, og allet stod til gæring.

De mere håndgribelige fakta i retning af overnaturlige indgreb i menneskets levevis fandtes personificerede i kloge koner og mænd – og hekse. En sådan ansås nabokonen for at være, men Hendriksen mente dog ikke, der var noget bevis. Men synsk var Trine Jepsen, som boede i Knudsieg i Råsted. Fra en „halvder“ iagttog hun næde på engen et blåt lys. „Der vil ske noget dér“, sagde Trine, og ganske rigtigt, der blev senere bygget et vandhjul dér, hvor det blå lys havde været, endda ikke helt uden dramatik, idet hesten, som fragede materialet dertil, brækkede benet.

Engang kørte Trine med en glædmænd fra Ulfborg til Råsted. Da de kom omtrent halvvejs, var hestene pludselig ikke til at styre. „Hold ud til siden“, råbte Trine, „der kommer et ligtog“. Manden kørte ud, men Trine undgik ikke at få armen klemt, så nær havde hun været i berøring med fanomenet, og få dage efter kom det rigtige ligtog, som der den aften var sket forvarsel om.

Da Kjeld var elleve år, døde hans mor. Der var fire børn, og der kom så nogle, som sagde, at nu var der da ikke andet for, end børnene skulle på fattigvæsenet. „Ni skal di de“, sagde Hendrik Knud; „I kan tro nej, a skal nok sjæl klir de' osse“. Og det gjorde han.

„Ja“, siger Kjeld Hendriksen, „a ved såmænd ét, di sæjer, vi var fatte den

gløg. Men a sejer, vi er mejr fatte i då. Vis møv den, der ét sejer i gjæld – heller i hver fald o jen heller annen mild' for hjælp ter å fœe hans bar op. Den gløg øjed' folk de', di hlj, å di kun sjæl fœe å klee djer bar“.

Men de fattige „hlj ingen ret te djer forwar“, siger Hendriksen. Som 11-årig tjente han hos Anders Chr. Sørensen i Mosegaard. „Han war sølr ald de, han kun blyw“ – han var både sognesfoged og sognereidsformand. Og der kom da så en dag en sølle fattig mand ind og grød og klagede. Han havde uheld og sygdom derhjemme, og nu kunne han ikke tillæ at se dem salte, de havde ikke spor spise- ligt i huset.

Anders Chr. skændte ham hæder og ære fra – „jaja, de hlj han wal ét møj aw i forejen“ – men han fik da en seddel og blev henviset til en glødmand, hvor han kunne hente 2 skp. rug.

Her i Moseglød tjente Kjeld senere igen efter sin konfirmation, 1875. Han fik for et år 10 kr. i løn, plus et pund uld og et par træsko. Det var ved den tid, pengesystemet blev forandret fra mark og skilling til kroner og øre som betalmingsmiddel.

Der gik en del år, hvor han havde tjeneste på forskellige gårde, indtil han blev gift 1887. Det var ved den tid, hans far døde, 65 år gammel. Hendrik Knud havde udtjent. Med alle sine kræfter som indsats havde han kæmpet sig ud af „rakker- nes“ verden frem til tillelige kår. Forslidt og udaset orkede han ikke mere. Det sidste, han foretog sig, var at lægge kartofler i sin jord, og det måtte han krybe på knæene til.

Slægter forsvinder, og nye slægter træder til. Kjeld Hendriksen blev 1887 gift med Johanne Marie. De overtog en lille ejendom i Okseøl ved Varde. Han var da ejer af 200 kr., men selv om han kom ind uden udbetaling, var der kun 100 kr. tilbage at starte med, da papirerne var betalt og flytningen overstet.

Hertil kom, at der fulgte et aftægtshus samt en aftægtsmand med! Så det var med at tjene!

Der var en gammel hest på ejendommen, og med den kørte han af og til til Varde for naboen, Anders Skak, som handlede med forskelligt, bl. a. med fisk. Og så varede det ikke længe, før Hendriksen for egen regning overtog fiskehandelen. „A begyndt møv 2 kasser, men inden læng' war a op o 20“. Det var især vinterarbejde. Han købte læs på læs af „Ywver Tysker“ fra Nymindegub, et læs i hvert døgn, 400 snese sild hver gang. Det var omtrent dagdrift; „der bløw grumme lidt ti å sow' i“. Han hængte i og fros brøst, selv om han af og til i strandsandet eller op ad en søndbanke måtte hjælpe til at trække læsset ved at skubbe bag på vognen.

En dag fandt et par gendarmere sig berettiget til at forbyde ham at køre op fra havstøkken med så tungt et læs.

„De' skal a nok sjæl par', æ hejst er minn, å a ved, hwa di kan til“, sagde Hendriksen. (Den ene gamle hest var da erstattet med to stærke „russere“).

„Kom hær“, sagde han til et par fiskere, „læg no æ hulle te æ wogn, å så kører vi“ – og det gik godt nok – „æ hejst å mæ kjern hinanden, å vi war lig' ivrig atter å tjenn æ fæ. Æ sjendanner hjå da heller et mejr å bemærk – å de hjå heller et nøttet nøj. Æ fisk war køwt, å di sku' osse seles“, sagde Hændriksen.

Men drøjt var det nok for Hændriksen såvel som for hestene; lidt hvile var jo nødvendigt for begge parter, og det blev somme tider til meget lidt, så hestene ville være fri for morgenfoderet og hvile lidt længere, og først når de havde arbejdet sig vilgne, kunne de op ad dagen tage et måltid af mulepsen.

Ved siden af sit erhverv som fiskehandler havde Hændriksen sin oppositionslyst i baghånd som en rest fra fordums undertrykkelse og fattigdom, og hvor der viste sig en ny ideologi, som søgte nye veje, var der modstand, som måtte overvindes.

Det var netop ved den tid, Frelsens Hær holdt sit indtog i Danmark som en insitution, der søgte at komme de fattigste blandt de fattige til undsætning. En afdeling oprettedes i Okøbel, og Hændriksen meldte sig som soldat i hæren og gik ind for tanken om egen sal til bevægelsens arbejde, og det var næppe med større gevinst for øje han indvilgede i at lade salen bygge med sig selv som bygherre. „Å de' hår a aldrig fortrødt“, sagde Hændriksen. „De' kost' mæ bode swed å peng, men de' ga mæ nøj, der war mejr værd. De' ga mæ nøj å low o, sjæl om de' æt ga nøj å low æw“.

Hændriksen havde noget at „leve på“, og han fik også gennem hele sit liv noget at leve af.

Efter få år som familieforsørger var han nået til at drive en efter datidens målestok ikke helt ubetydelig vognmandsforretning. Det var før Okøbel-banen blev anlagt, og han kørte dagvogn med plads til 14 personer på strækningen Okøbel-Varde. Desuden havde han fragtvogn og en overgang syv heste. Men det var alligevel, sagde han, „lissom mæ æ mand, der slagted' hans so: megen skrig, men lidt ild“. Og så var det, at han i 1905 efter at have solgt vognmandsforretningen flyttede med sin familie til Holstebro, hvor han en kort overgang tegnede forsikringer for livsforsikringselskabet „Dan“.

Men selvstændighedsfølelsen lå ham i blodet, og så besluttede han at gå over i eget erhverv som grønthandler og producerende gartner, det erhverv som skulle blive hans levebrød i Holstebro gennem mange år.

Hans første forretning på Beatorvet hed „Sana“. „Det betyder sandhed“, sagde han, og han fik i daglig tale navn efter forretningen og blev kaldt Sanamanden.

Ved siden af at handle fra butik og trækvogn rejste han rundt til forskellige efterårsmarkeder, slog sin lille bod op og solgte frugt, overmattede ofte, hvor han kunne finde et skjulested, i lader og lignende.

Hvert forår rejste han ud og solgte fæs og strandskaller til hønsedeføde, altid i godt og lyst humør, stærk og solid, og trods de mange omskiftelser præget af beslutsomhed og viljefasthed.

En lille tildragelse belyser dette. Det ligger mange år tilbage, jeg en dag bød ham en cigaret. „Nej tak“, sagde Hendriksen, „a røger ét, å a skroer ét, å a drikker ét, skjønt a håv vøt slem te al tre deil“.

På mit spørgsmål om, hvordan han havde kunnet lægge det af, svarede han: „A så te me sjæl: No skal de' kløen dampøse hå en æren, å så holdt a op“.

Og Hendriksen var stadig virksom. Jeg spurgte, om jeg en aften måtte komme med hen og se hans store have.

„Du skal vær' hjertelig walkommen“, sagde han, „men de' skal være i den høer heller næst' uge, for a skal astej ned o æ handel“.

„Hvad skal du nu ud og sælge?“ spurgte jeg.

„A skal ud å sel 10 vognladninger strandskaller“, svarede Hendriksen, „de' gjør a hver øe“ – og 14 dage efter spurtede den 92-årige „kæmpe“ af sted på sin cykel fra glød til glød oppe på Thy og solgte strandskaller, og da det var overstket, kom den ene vognladning efter den anden til Høstebro. Vogumænd blev lejet til at fragte strandskallerne ud til kunderne, og da det var klarøt, tog Hendriksen sig en halv fridag, og så igen: Ud i haven – og ud med trækvognen!!

En lørdag efter lukketid stævnedes jeg påny ud til Hendriksen. Jeg bankede på, og husholdersken kom ud.

„Er Hendriksen hjemme?“ spurgte jeg.

„Nej, de' er han ét“, svarede hun.

„Det var en skam, jeg ville gerne hilse på ham. Er han langt borte?“ spurgte jeg.

„Nej, han gør lig' øvær o den annen sid' o æ vej å grøwøer i Kjærgaards høw“.

Jeg gik derover. „Goddag Hendriksen“, sagde jeg, „nu må du godt holde fri for i dag“.

„A håv øsse tænkt, a snår vill holdt op“, sagde han. „Du kan da kom hen å seje, om de' er godt nok, de' a løwøer“.

„Det er det nok, det kan du vist bedre bedømme end jeg, du har vendt adskillige flere spadestik i dine dage, end jeg har“, sagde jeg. „Tænk på, du er snart 93 år, og en hel del af din tid har du brugt til at grave i“.

„Ja, slumønd“, svarede Hendriksen, „hvís di timer, a håv skøvt å, bløw å sammel, så vill de' bløw te en llang arbejdsål. A håv tjent mi fœc sjæl, sîn a war 6 or gammel, a håv opløwøwd møj, ja a håv, men a håv altid har en gowøwe helbred å en gowøwe humør. I di sîst or håv di prøwøwd å køjte me nœir en par gîng. å æ doktor håv å hwer fald jen gîng dømt me fræ æ lyw, men a er da sprælløwøw ino. A håv overløwøwd 4 konger, kan være, a kan overløw den femt' øsse. A er ét færdig ino, de' vil sæj, a er snår færdig te vinter. A håv grøwøw mi øjen høwø, den er ø 12.000 kvadrat all. Her er der 2200, å de' er a øsse snår færdig mej. Men læ wos no go hjem“.

„Er du ikke træt nu?“ spurgte jeg.

„Jow, de' er a wal, men a mærket de' ét, far a kommer ind i setter me“, svarede Hendriksen.

Da vi er kommet ind, siger jeg: „Da bør godt her“.

„Ja“, svarer han, „a ga osse 4000 for æ hus, men de' er nogle år siden, ð i dð er en mejr værd. Men den skal ét sælles. A bowr godt, ð a hår æ godt, ð de' hår vi alammel imoud som wor fortæller. A alliwat towes a, der er nøj galskab ve de' hiele. De' er næsten blowwen sin, te æ boer skal skynd' se ð blyw 20 or ð blyw grwt, så di kan opnå ð fo understøttels o jen beller annen miled. Nej, så kan a sej, der war nøj anderledes bund i mi får, sjæl om han war a æ kjealtringslaww, ð sjæl om han ét nowwe ð kom så hot op som ham, der stjal hans fræstemød ð ejendom. – Nå, han fæk for resten løn som forskyldt, for en oer atter mot han sjæl go fra æ goer. A towwes, de' war ham, der war kjealtring. Mi får tjent sjæl hans foe, men han fæk en osse, skjont han mot nywwe med hver morn, far han gik o arbes, ð spis' en styk bar rugbrød ð drækk en stor dram til“.

Kjeld Hendriksen var, som før omtalt, efter eget udsagn af „rækkerøgt“, og til hængt op i alderen fornægtede han ikke helt sin oprindelse; det vidner hans noget omflakkende tilværelse om. Men netop det gav kolorit på fremstillingen af en mennesketype, trukket ud af et folkefærd, som efterhånden gik op i en højere enhed med den øvrige befolkning.

Mange var de skabner, som ad trange veje søgte fremad mod en mere menneskelig tilværelse. For ca. 200 år siden – 200 år kun! – i midten af det 18. århundrede var der ca. 60.000 omløbere, hovedsagelig i Jylland, som intet virkeligt hjem havde. Mange bukkede under, men de stærkeste, de, der havde kraft og vilje dertil, klarede sig igennem. Og blandt dem var Kjeld Hendriksen. Under skiftende omstændigheder, gennem strengt arbejde og med jernvilje havde han som anden generation efter „rækkeren“ Niels Knu'd stridt sig frem til en position, som blev respekteret på linje med andre gode statsborgeres levevis. Gennem næsten overmenneskelige anstrengelser var han nået frem til at være som en slags personificering af den stand, der var længst nede på samfundets rangstige, men som havde spiren i sig til at vokse ud af sine jordbuler og kræfter til at hane sig vej ind i de borgerlige rækker.

Til det sidste, for han som 95-årig måtte give op, var der noget gubstrende mustert i hans øjne, og ansigtet lyste af tilfredshed og glæde.

En udenforstående kunne have vanskeligt ved at se, hvordan han kunne tilegne sig denne tilfredshed. Men hvem kan i det hele taget ledte dybden i den menneskesjæl, som mod sin livsaften kan sige: „Jeg har vundet sejr“.

Småstykker

ET BRYLLUPSDIGT FRA 1732

Ved dr. phil. Helge Sogaard

Sognepræst i Saksild og Nølev og provst i Hads herred Paul Poulson (1674-1736) efterlod sig ved sin død en fortegnelse over sit bibliotek i 6 store folio-bind. Det er usikkert, hvem der senere har ejet dette katalog ud over, at det engang har befundet sig hos Chr. Vest Hertel (1748-1817), sognepræst i Vejlbj by i Aarhus og kapellan ved domkirken, af hvilken han har givet en omfangsrig beskrivelse. Forskellige løse papirer var indlagt mellem katalogets blade, deriblandt også bryllupsdigtet, der her skal gengives. På grund af sin alder kan det ikke have tilhørt Paul Poulson, og det er ganske usikkert, hvornår det er indføjjet i den østjyske præsts efterladenskaber. Det findes nu i håndskriftsamlingen i Statsbiblioteket i Aarhus, hvor det er katalogiseret sammen med Paul Poulsons andre sager under nr. 1008.3.

Digtet er skrevet på et folioark, ca. 41 cm højt og 33 cm bredt. Vandmærket viser Amsterdams vliên.

Brudgommen hørte til en af de mange borgerlige proprietærslægter i Jylland, som enevælden gav gode kår. Stamsfaderen Christen Linde fra Holstebro (1626-1706) samlede en række herregårde under sig og blev adlet 1704. Af de i bryllupsdigtet nævnte godser havde han 1685 købt Kærgårdsholm, der overgik til sønnen Niels Linde (1678-1746). Tirsbæk i Engum sogn, Hattling herred, tilhørte Anders Rosenkrantz (d. 1742), hvis datter Karen (døbt 1694, d. 1736) 1711 blev gift med Niels Linde. Deres søn var den i bryllupsdigtet nævnte Christen Linde, som 1747 blev ejer af Landting.

Christen Linde døde 1736, og enken Maren Loss giftede sig året efter med Jørgen Hvass, der blev adlet 1761 under navnet de Lindempalm og døde 1782. Maren Loss døde 1778.

Bryllupsdigtets forfatter har ikke navngivet sig, men skjuler sig måske i initialerne til ordene i underskriften, som tidens skik var. Hans alexandrinere var tidens yndede versmåle, men er blevet ubrugelige i dansk poesi, efter at „Kierlighed uden Strømper“ har fjernet al alvor fra dem, så de giver bryllupsdigtet et

skær af komik, der ikke er tilsigtet af forfatteren, hvis gode vilje er større end hans kunstneriske evner. Kun som et beskædent tidbillede fra et forsvundet socialt miljø har digtet og dets panegyrik værdi.

Da Brudgommen, Vel ædle og Vel Baarne Hr. Christen de Linde – Herre til Tirsbeck, Landting og Kiørgaardsholm etc. Indgik Et Himmel Stiftet Ægteskab med Bruden Velædle og Dyd-riirede Jomfrue, Jomfrue Maren Loss, Som her i Kiøbenhavn blev celebreret dand 3te Januarij 1752 – blev følgende ringe Stropher Underdanigst frembaaren

Af en af Brude-Huusets
Paarørende og ringeste
Tjener,

Saa Dummer alle nu, som ikke ere blinde,
Om Palme Grene ey bør flættes til Hr. Linde,
Som til Een tapper helt, der paa sin æres Dag,
Bør Gratuleres med en Seyervunden Sag,

Lad hver Rætsindig Mand, lad heele Verden Demme,
Om Hand ey paa een Prik de Avinsyge Dromme
For Dagen lagde frem, saa alle fik at see,
At Sandhed kand af Løgn med Spotte miøner see.

Hans Dyd kand kiendelig enhver i Øyne Blincke,
Og derfor af min Pen behøver ingen Smincke,
For Ham maa Plotus selv sin Røgdøm legge ned,
Han veed den svinder bort, naar Dyden Vaæret ved,

Demanter, Perler og Grøn-Grønne Farved Skove,
Ja Prægtig Herre-Slot, som alle mand maa Love,
Hos vor Hr. Brudgom er aldeles i Foragt,
Thi Bruden intet har af slige ting medbragt,

Hand søger ick Guld men eene Gyldne Dyder,
Thi dette allerbest Hans Ægteskab bepryder,
Og findes uden tal hos hans Dyd Ædle Brud,
Som hanem kiendeligt beskicket er af Gud,

Men som Misandelse med Dyden gjerne følger,
Og Klippen stødes tit, af Havets vilde Bolger,
Saa har man og som her erfaret sligt et Sind,
Som til at efter see Guds Raad har været Blind,

Men stirr nu længe nok med dit Forgiftig Øye,
 Du blege had, da dog din Stive Hals maa Bøye,
 Om du end aldrig før dig undertringe Lød,
 Du dog med største Spot skal trædes under Foed,

Set nu kun Laasen for din Basiliske gane,
 See hvor uskyldighed frembær sin Seyer Fahne,
 Og som en Overmand med Største ære Gaaer,
 Og slæber dig udi dit giftig Slange Haar,

Saa ser ald Værden da i Jomfrue Loss og Linde,
 At det ey Løses kand, som Himmelen vil Binde,
 Og at Misondelse maa tabe plad sin Sag,
 Naar Sandhed af sin Vraae, fremkommer for een Dag.

Jeg bryder af og dem vil ydmygt Gratulere,
 Med Ønske, at de maae i Værden saa Florere,
 At Selv misundelse kand Skionne Himlen Har,
 Med ald Velsignelse Velsigne(t) dette Par.

LIDT MERE OM DIGTERPRÆSTEN VILHELM GRØGERSEN

I NAUR OG SIR

Af Urban Schrøder

I „Hardsyssels Afbog“ for 1968 skriver A. Kr. Kjeldahl, at digterpræsten Wilhelm Gregersen, der fra 1882 til 1886 var præst i Naur og Sir, har flet tre af sine salmer optaget i vor nu brugte salmebog, heriblandt to oversættelser¹⁾. Det kan måske interessere læserne at høre, hvordan den ene af disse to oversættelser blev til. Beretningen herom afslører en forbindelse mellem Nordjylland og Nordslesvig og er et smukt vidnesbyrd om et gammelt venskabs varighed. Det drejer sig om salmebogens nr. 158: „Et jeg ønsker frem for alt hermede“, der oprindeligt er en tysk salme. Og at den af pastor Wilhelm Gregersen blev oversat til dansk, gik til på følgende måde:

Som nævnt af A. Kr. Kjeldahl var Wilhelm Gregersen slesviger af fødsel, idet han blev født i Flensborg 17. marts 1848. Her kom han til at gå i skole med en jævnaldrende dreng fra Logumkloster, hattermagerens søn Nicolai Christian Nielsen, der siden blev en af de kendteste og betydeligste præster i det tykkbesatte

¹⁾ S. 194.

Nordslesvig og bl. a. en årække var formand for den nordslesvigske Indre Missionsforening, foruden at han var en betydelig og original forfatter²⁰. De to drenge, Wilhelm fra den til Flensborg indvandrede danske familie og Nicolai, der kom fra en slesvigsk familie af blandet dansk-tysk oprindelse, sluttede et varmt venskab med hinanden og fulgtes også ad til konfirmationsundervisningen hos stadens danske præst, pastor G. F. Graae ved Helligåndskirken. Og ved konfirmationen på palmesøndag i det skæbnsvangre år 1864 sad de i kirken side om side. Der må dog have været en kærre på tråden imellem dem ved denne tid. Thi tyve år senere, i 1884, skrev Wilhelm Gregersen i et brev til barndomsvennen: „Jeg mindes godt, at du – ved konfirmationen – rakte hånden til forening efter en lille strid, før vi gik op til Herrens bord“. Og Nicolai C. Nielsen har i sin dagbog i anledning af disse ord skrevet: „Rigtigt, jeg selv mindes det også – – – Derfor var det også umuligt for mig at gå til Herrens bord med bevidst uforsømlighed i hjertet“²¹. Det er fristende at gætte på, at de to ellers så gode venner på grund af deres forskellige herkomst har haft forskelligt nationalt syn nu i den bevægede krigstid, da Flensborgs danske indbyggere grad over de tyske troppers indtog i byen, medens dens tysksindede indbyggere jublede. Men Nicolai kunne altså ikke gå til Guds bord i ufred med sin ven: En stiftfærdigt udrakt hånd i kirkebanken – venen forstod – og udsøede med hinanden gik de to frem til alteret.

Herved lagdes grunden til deres venskabs fortsættelse gennem resten af deres liv og dermed grunden til et senere samarbejde. Thi at Wilhelm Gregersen i 1884 skrev til Nicolai C. Nielsen skyldtes, at denne koet før havde sendt brev til præstegården i Naur²². Han sad på denne tid som præst i Højrup mellem Toftlund og Ribe og var tillige medredaktør af „Kristelig Folketkalender for Nordslesvig“, den såkaldte Breklum-kalender. Og nu bad han – endda han nok selv kunne digte – sin barndomsven i Naur om poetiske bidrag til kalenderen. Sådanne fik han også. Både fra resten af Wilhelm Gregersens korte Naur-tid og fra læene i hans senere præstekald, Stauning, indeholder kalenderen salmer og indelige sange af ham. Siledes bringer årgangen 1885 de tre digte „Græsen“, „Til svalen“ og „Hvor glade er dog vi, som véd“. For året 1887 bidrager han med digtet „Ved lille Karens død“: „Nu ligger du stille og kold og bleg“, skrevet i anledning af datteren Karens død; videre med den af Kjeldahl aftrykte bryllupssalme til Niels Hyldgaard i Maabjerg og hans Kristine²³ og med en versificering af Fadervor: „Vor Fader i det høje, I Jesu milde Navn“. Og årgangen 1888 bringer fra Wilhelm Gregersens hånd tre sange til jul, påske og pinske: „Velkommen, velkommen, du dejlige jul“, „Nu viger natternes mørke“ og „And fra det høje, du kjær-

²⁰ Jens Holth: Nicolai C. Nielsen (1848–1937). En nordslesvigsk præst i tysk tid, i *Sønderjyske Årbøger* 1958, s. 1–74.

²¹ Jens Holth, s. 6.

²² Jens Holth, s. 6.

²³ S. 199 ff.

ligheds Ind² samt en oversættelse fra svensk: „Han på korset, Han alene er min fryd og salighed“.

Men i denne lagang er det også, vi møder vor salmebogs ovenfor nævnte nr. 158 trykt første gang. Den bærer her overskriften „Et jeg ønsker fremfor alt herude –“. Efter A. Knapp, oversat til den ny Nordlesvigske Salmebog⁶¹. Og bag disse ord skjuler sig dette, at Vilhelm Gregersen havde gjort en rejse til fødelandet Slesvig og bl. a. besøgt venen i Højrup præstegård. Denne var nu medlem af det udvalg, der i sidste halvdel af 1880'erne udarbejdede en ny salmebog for det dansktalende Nordlesvig⁶². Under besøget viste han sin gæst den tyske præst Albert Knapps salme fra 1823, „Eines wünsch ich mir vor allem Andern“, og bad ham oversætte dens fire vers til dansk. Salmen var ganske vist blevet oversat tidligere og optaget i Haderslev-provsten C. A. Valentiners reviderede udgave af Pontoppidans salmebog 1876⁷. Men man var ikke tilfreds med denne lidt knudrede oversættelse. Og Vilhelm Gregersen leverede nu sin, der også udmærker sig frem for den tidligere og derfor fandt plads i sønderjydernes nye salmebog 1889 som nr. 111. Som en prøve på Vilhelm Gregersens poetiske formåen, når det gjaldt at oversætte, kan salmens sidste vers citeres:

Jeg er Din – o sig dertil Dit Amen,
 Frelser tro – nu er Du min!
 Brænd Dit Jesusnavn med Himmelflammen
 Dybt og varigt i mit Sind,
 Vær mit et og alt, ja alle Vegne,
 Vær mit Liv, til mine Kinder blegne,
 Vær min Glæde, vær min Vagt
 Og bevar mig i Din Pagt.

Songet på en fra den hermitiske vækkelse kendt melodi – „Hør, min Sjæl, den gode Hyrdes Stemme“⁶³ – blev Vilhelm Gregersens oversættelse gennem den nordlesvigske salmebog så kendt og elsket af sønderjyderne, at den også fandt vej ind i vor nu brugte salmebog. Salmen „Eet jeg ønsker frem for alt herude“ er således et værk af præsten i Hardsyssel. Den blev sunget ind af sønderjyderne i digterens fødeland. Og den nåede fra dem videre til hele det danske kirkefolk – oprindeligt takket være et gammelt venskab, der varede fra barndom og gennem manddom og rakte fra Slesvigs land op i hærernes Vestjylland.

⁶¹ Jens Holst, s. 13 ff.

⁶² A. Malling: Dansk Salmehistorie I, 1962, s. 318 f.

⁶³ Den danske Salmebog, nr. 473.

DEN GRUMME Å – OVERSVØMMELSE VED TOBRUD

Af S. K. Rivbjerg Thomsen

I størstedelen af min barndom og i mine første ungdomsår – i tiden 1891–1903 – havde jeg mit hjem på Dronngstrupgård i Sdr. Felding søga. – Gården lå ca. 500 meter fra vort lands mest vandrige strøm, Skjern Å. – Mange gange, efter tøbrud om foråret eller efter heftige regnskyl i sommertiden, gik lens vand ind over engene.

I året 1897 skete der det samme som nu 73 år senere: I marts måned kom der et heftigt tøbrud. Åens vande steg så højt, at strømmens bredde tæt ved gården var henvend 1 km. – Jeg spurgte farmor, Johanne Kathrine Nielsdatter, der var aftægtskone på gården og var født der i året 1819, om hun havde set noget lignende før. – „Øk, ja“, svarede hun, „det år, jeg blev gift med din bedstefar Tammes – det var i 1838 – var der en lignende vandflod. Han kom fra Ølgod sammen med tre af sin nærmeste familie. På den tid var der ingen bro over åen her i sognet, så de måtte færge over åen. Mølleren i Elkjær ejede en stor pram, og han havde pligt til at færgе folk over strømmen efter en bestemt takst. Efter et voldsomt tøbrud var vandet steget så højt, at åen her var en fjerdingvej bred, så det blev en lang sejlad. Det gik godt i begyndelsen af færgefarten, men da prammen kom ud i åens egentlige strøm, var det nær gået galt. Strømmen var så stærk, at prammen flere gange trædes med at hvirvle rundt. Det lykkedes dog for færgekarlen at lande prammen ved den nordre bred, nær ved Glædsvig, over 1200 alen fra det sædvanlige landingsted. – Tammes og hans slægtninge reddede livet, men han havde lidt et stort tab“.

Bedstemor sagde, at åen også på anden måde havde gjort fortræd: Da oversvømmelsen var forbi, var gårdens bedste agerjord, der lå lidt lavt, dækket af sand på en alens tykkelse. Det varede mange år, før der kunne gro græs der. „Ja, den grumme å har gjort megen fortræd“, sagde bedste. „Et ungt ægtepar, der ejede en gård i Tarp, gik en sommerdag ved middagstid ned til åen for at bade. Da tjenestefolkene vågnede efter deres middagssøvn, var gårdejereren og hans kone ikke at se nogle steder. Der blev ledt efter dem af mange mennesker, og de blev fundet druknet. De havde omklamret hinanden så fast, at det var med stort besvær, at man fik dem skilt ad“. – Min farfar sagde, at det var rigtigt, at åen af og til forvoldte ulykker. „Men vor gård ville ikke være meget værd, hvis vi ikke havde engene ved åen. Her kan vi hvert år hente omkring 30 læs engho“.

En af mine slægtninge har fortalt, at min farfar, Thomas Kristian Madsen, havde mistet en formue under færgefarten over åen. Han havde i flere år drevet en ret stor handelsvirksomhed og tjent mange penge. En del af sin formue havde han med på rejsen. – Jeg har hørt nævnt summer fra 1000 til 10.000 rigsdaler. Formen var i rede penge – gode sølvdalere – gemt i en stor ledertaske – en „pengekæ“, Da han kom i land, var tasken borte. – Muligvis var den faldet over

bood, men bedstefar havde mistanke til en af ham ukendt mand, der havde været med i præmnen. Det var mørkt, da de landede, og den fremmede forsvandt sporløst. – „Det var en slukaret brudgom, der som en druknet mus og uden penge kom til bryllupsglæden“, skal min bedstefar have sagt.

Det er klart, at det var en stor skuffelse for bruden og hendes forældre, Niels Knudsen og Else Jacobsdatter, at brudgommen kom pengeløs til glæden. Og der blev nok skumlet lidt om, at han måske slet ikke havde haft ledertasken med dalerne med. Men Tammes, som han blev kaldt i daglig tale, må have haft andre midler end de forsvundne. – Året efter – 1839 – fik han skøde på glæden, skønt hans svigerfar kun var 54 år. Arveret havde han på ingen måde til glæden, for farmor havde to brødre, og som kvinde af almen havde hun ingen arveret til fast ejendom. Thomas Kr. Madsen må have købt glæden af sin svigerfar. – Fra 1838 til 1908 boede han på Drongstrupglød, og der døde han en augustdag 1908, 93 år gammel.

Farmor fortalte mig engang med stolthed, at en af hendes forfædre havde reddet Sdr. Felding kirke fra undergang: „For over 200 år siden kom der ved forlestid efter tøbrud en vældig oversvømmelse. Aen rev store stykker af banken, hvor kirken står, bort, så ligkister og skeletter fortes bort af den hvirvelende strøm, og kirken truedes med nedstyrtning. Min tipoldefar, Knud Olufsen, var kirkeværge, og han kaldte sognets mænd sammen til møde og sagde: „Vi må have lens leje flyttet! – I må møde alle mand og hjælpes ad med at grave en kanal, så lens vand kan ledes bort fra kirke og kirkeglød“. Arbejdet blev gjort, og store værdier reddedes.

Min gode ven fra barndoms- og ungdomsårene, Jens Kjør, forstander på Staby Efterskole, der var barselst i Felding, har gransket sit hjemsojns historie, fortæller, at i over 60 år førte sognets folk en ihærdig kamp mod Skjern å, der truede med at bortskylle kirkeglæden og ødelægge kirken. Kampen kan følges gennem stadier af kirkens regnskaber gennem 125 år.

Jens Kjør beretter: „I året 1605 rasede en frygtelig storm med voldsomme regnskyl over vort land. Uvejret varede kun 4 timer, men var så voldsomt, at mange huse væltede. Det år melder regnskabet om, at der rammes stærke egepæle ned ned for kirken, og det blev fyldt op med lyng bagved præsten, som dækkedes til med sand. – Ved tøbruddet næste forår blev der påny højvande – pæle og lyng revs bort af den stærke strøm. – Så købtes 30 lange, stærke egepæle, som rammes ned med en rambuk, og 6 læs lyng pakkedes ned og dækkedes til. – Således blev det ved år efter år, pælene løsses i isflod, de rammes ned igen, og der fyldes op med lyng og sand. – Aldrig var man tryk mod flodets angreb på kirke og kirkeglød. I året 1671 skete en stor katastrofe: Efter et stort snefald og efterfølgende voldsomme tøbrud revs et stort stykke bort af kirkeglæden, så ligkister og skeletter flød ned ad lens friskende vandmasser. Kirken begyndte at holde mod øst, det sydøstlige hjørne af koret styrtede ned. – Peder murmester

havde arbejde i 8 dage med at få koret sat op. På den tid var Knud Olufsen, Drøngstrupled, kirkeværge. Han sammenkaldte sognets mænd til møde om kirkens truende tilstand og foreslog en hastant løsning, idet han sagde: „Vi er nødt til at få flyttet den!“ – Der er ingen penge i kirkens kasse, så vi må gøre arbejdet gratis, og I må tage mad med hjemmefra. – Jeg kan kun tilbyde jer en tønde øl til deling“. I kirkens regnskab står der det år: En tønde øl til Felding og Assing sognefolk, som udskar len fra kirken. Det var smukt gjort, at anneksognets folk hjalp deres nabomænd med dette arbejde. – Et nyt åleje blev skabt ved, at der grævedes en kanal, der overskrar den løkke, som len hidtil havde dannet lod mod kirken. – I dag kan man tydeligt se, hvor det gamle løb har været. – Jo, farmor havde god grund til 225 år senere at tale med stolthed om sin tipoldefar Knud Olufsen!

Eftertiden står i stor gæld til disse fattige bønder, der med store ofre reddede kirken fra undergang. – At de var i armod, ses af præsternes indberetninger. De mange krige, som vore konger havde påført landet, var en katastrofe, især for beboerne i det sydlige Jylland. – I årene fra 1627 til 1660 blev Sdr. Felding sogn en halv snes gange hjemmøgt af fremmede tropper, fjendtlige og „venlige“. Alt, hvad krigerne fandt af værdi, røvede de. – Wallensteins lejesoldater stjal kirkens malmløstager i 1628. Sognepræsten og fire gårdmænd anskaffede i 1631 nye løstager. De findes i kirken nu, og givernes navne ses på stagneres fodstykker. Så sent som i året 1690 skriver sognepræsten Borch i en indberetning: „Halvdelen af Felding sogns ejendom ligger endnu øde, og jeg kan med sandhed sige, at de halve sognefolk i sognet må bette deres brød“. – På denne baggrund må man beundre, hvad vore forfædre ofrede på en stor sag.

SOLLE SØREN

– en original fra forrige århundrede

Af Knud Sand

Søren Andersen hed han, men kaldtes i daglig tale Solle Søren. Han var født i et fattigt hjem i Næs ved Bækmarksbro, hvor forældrene havde deres tilhold. Han var fra fødslen af belejret med en slem broksskade, som han aldrig forvandt. Hans stemme lød som en bugtalers. Når han talte, lød det, som kom det helt nede fra maven. Men trods disse svagheder var der courage i manden, så han skulle nok tage til genmæle, når noget gik ham imod.

Som lille havde han hjulpet moderen med nogle smårapserier, hvorfor begge var indsat i „Spindelhus“ i Viborg. Da han var kommet i frihed igen, anskaffede han sig en violin samt en trillebør, og så vandrede han rundt fra hus til hus og

spillede for folk, hvilket vakte så megen opmærksomhed, at selvste kong Frøderik den Syvende fik lejlighed til at høre ham spille. Kongen morøde sig så meget derover, at han gav ham en politikasket med myndighed til at arrestere enhver, som havde begået noget ulovligt. Angående hans violinspil bør bemærkes, at han kun spillede på de løse strenge. Der blev altid stor jubel blandt os drenge hjemme i Gærding skole, når Sølle Søren kom med sin trillebør og sin fiol efterfulgt af sin hund Jek. Han kom gerne lige før middag, så han kunne få sin ønnen (middagsmad). Min mor havde kendt ham fra lille af og havde en vis medfølelse med ham. Engang han kom, sagde han til hende: „Du hjå nok et troej, du hjå flit ma i då“. Efter spisningen tog han sin fiol frem, men her manglede en kvist. Han spurgte da far, om han ikke havde en længde. Efter at have fløet en streng sat på gav han sig til at gnide på de løse strenge, så man måtte holde sig for ørerne.

Natten tilbragte han på nogle løse sække i nabogården, da ingen ville have ham i nogen seng på grund af visse grå væsener, han førte med sig.

Sin „politimyndighed“ fik han lejlighed til at vise over for en vis Bathholm i Skydsgaard, der ikke havde rent mel i posen. „Han ska arresteres!“ kommanderede Søren. Men videre kom man ikke med den sag.

Engang havde nogle spyttegøge set deres snit til at fotografere ham liggende sovende ved siden af sin trillebør og sin fiol og oven i købet sat ham i avisen. Det var en strøg, han aldrig kunne tilgive dem.

Engang ville han foretage en jernbanerejse til Struer, hvor han havde bekendte, men det skulle være med tog nr. 1001 og opvarmet vogn, sagde han.

Han boede, som sagt, i Nees lige ved fjorden. Her ejede han en skrøbelig båd, som han vist nok havde tilegnet sig i Holstebro og sejlet gennem Scorden og helt om til Nees med. Her var han, som han sagde, „strandet med sin galase“. Visse folk ville nok købe den båd af ham, men svaret lød: „Å vel et sæl'en“. „Ja, men du kan da forlange en høj pris for den!“ – „Nej, for den ska' kost' 10 kroner og 25 øre kontant betaling, å så vel a endda et sæl'en“.

Han holdt meget af kaffe. Engang hørde man regnet ud, at han havde drukket 17 kopper. „Har du flit æ kaf' i då, Søren?“ spurgte en. „E't rot“, svarede Søren i håb om at få endnu en kop.

Der kunne fortælles meget mere om Sølle Søren, men dette må være nok for denne gang.

DA HERREMANDEN PÅ HALD SKÆNKEDE SIN KUSK EN GÅRD

LIDT AF EN SLÆGTSHISTORIE

Af Jens Siggard, Tistrup (j. 1881)

Omkring 1768-78 havde landsdommer Fr. Schinkel, Hald ved Viborg, en kusk ved navn Jens Madsen fra Feldborg, Haderup s. — Den 4. marts 1778 tilskæder godsfejeren denne sin tro tjener Øster Ildsgaard i fæste på gode betingelser. — Landsbyen Ildsgaard (Ildsgaer), som hørte under Hald, lå nordligst i Sunds sogn, Hammerum herred, Ildsgaard havde dengang af hartkorn: 5 td., 2 skp., 3 fk., 2½ album. — Af en fortegnelse over indbo og redskaber samt besætning skal jeg blot anføre, at der af trækdyr var 2 sorte hepper, 6-7 år, 4 stude og 2 bøller.

Tre versioner af sagen

Om hvorfor Fr. Schinkel var så god mod Jens Madsen, gik der flere sagn (Fr. Schinkel havde ellers ikke ry for sin godhed). I vor slægt har vi historien om, at Jens Madsen skulle gifte sig med herremandens Prille, men inden ægteskabet fandt sted, døde Schinkel, og J. Madsen valgte selv sin brud. — Et andet sagn: Fr. Schinkel, Hald, blev af kongen idømt en hård straf (tortur). Herremandens tjener, J. M., tilbød at tage straffen i hans sted. Da kongen hørte dette, tilgav han Schinkel, og denne blev så glad herover, at han tilbød J. M. hele Lysgaard sogn. Denne store gave turde J. M. ikke tage imod, men fik så gården. — En tredje version: Halds ejermand var til en sammenskost hos en anden herremand, og kuskan ventede udenfor med køretøjet. Han må have haft en anelse om, at man ville hans herre til livs, for han, der var meget stærk, styrtede ind og greb sin herre, flygtede ud til vognen med ham, kørte af sted i fuld fart og bragte ham i sikkerhed.

Godt ege- og fyrrøtommer

Fr. Schinkel opbyggede gården i 4 længer à 15 fag i teglmur med godt ege- og fyrrøtommer. Schinkel forbeholdt sig et værelse i vestre ende af stuehuset og en hestestald, kammer og vognskur i den vestre længe. Jens Madsen skulle være fri for hoveri, men gøre ægter og rejser ligesom andre gårdmænd. — Værelset og stalden skulle stå til rådighed for herremanden, når han kom på gæsteri. — Jens Madsen var min tipoldefar; han blev gift med Jens Jensenadatter i Ildsgaard, Anna Marie Jensenadatter. Deres forlovere var: Bertel Madsen, Feldborg, og Peder Jensen, Ildsgaard, 22. april 1779.

Ejede Skaaphus

Jens Madsen var en virksom mand. Han begyndte som fæstet, blev senere ejer. Foruden Ildsgaard ejede han Skaaphus fra 1805 til 1811. Måske han også har ejet Munklindegaard; dér bor han, da han sælger Ildsgaard 1809. Da J. M. sæl-

„Ildsgaard“, mit mors
barndoms hjem, som endnu
er i slægtes eje.

ger Skaaphus, bor han i Linaa, Sands sogn. I 1821 sælger J. M. Østergaard i Linaa til sin søn Laust. Foruden Østergård ejede han fjerdepart af Kiølsgaard i Linaa. J. M. går nu på aftægt. Jens Madsen døde i 1830, hans kone i 1834, og begge blev begravet på Sands kirkegård.

Slægten

Jens Madsens søn, Frederik Jensen (opkaldt efter Fr. Schinkel), f. 1781 i Ildsgaard, blev gift med Liibeth Christendatter, f. 2. juli 1792 også i Ildsgør. Ved giftermålet var hun 19 år gl. Forlovere: Jens Madsen, Søren Nielsen, begge af Linaa. – Min bedstefar, Jens Frederiksen, blev født 25. juni 1815 i Ildsgaard, vist 31. november 1843 til Ane Katrine Thygesdatter, f. 5. juni i Haderup 1817. Forlovere: Aftægtsmand Fr. Jensen, Ildsgaard, og Thyge Christensen, gårdmand i Barslund. Året efter den 11. december 1844, blev min mor, Elisabeth Jensen, født. En tid efter kom broderen Frederik Jensen, senere kendt under navnet Fr. Thalund. – Han ejede i sin tid Nr. Thalund i Øvre. I dette ægteskab var der kun de to børn. – Morfar giftede sig anden gang med Johanne fra Julsgaard i Bording. I dette ægteskab var der 3 døtre og Niels Jensen, f. 7. marts 1861.

„Ildsgaard“ stadig i slægten

Da min morfar gik på aftægt – jeg mindes ham som en høj, stout mand med melhvædt hår og skæg, han blev 92 år gl. – fik morbror Niels, der senere tog Hagebøker som efternavn (hans mor, Johanne, var af Hagebøker-slægten) Ildsgaard. Den gamle slægtsgaard ejes nu af hans sønnesøn. – Af den sanding på tre gårde, som i ældre tid kaldtes Ildsgør, har i min tid kun den østre haft navnet Ildsgaard, de andre to hhv. Meldgaard og Vestergaard. – I ældre tid var det ofte sådan, at to eller flere kunne være ejer af samme gård. Det ser ud til, at min oldefar, Fr. Jensen, har giftet sig til sin fødegård. – Ildsgaard har før været en gård under Hald Slot. Da kong Frederik II solgte den, stod i skudet, at gården

*Bedstefar og bedstemor (2. linje),
marfar Jens Frederiksen, „Ikkeglad“.*

Jedskov eller Iidskov i Sunds søgne skulle svare, foruden andre afgifter, visse kloder jern. Det vidner om tidligere tiders jernudsmeltning, der har været drevet i disse egne, og som resulterede i, at skovene gik til grunde.

Skaaphus' historie

Skaaphus (undertiden kaldt Nygaard) blev oprettet kort før 1658 af grev Chr. Rantzau til Herningsholm til fårehold (herfra formodentlig navnet). Glæden, der fra 1755 havde kroprivilegium, fulgte stadig med Herningsholm og lå under dennes hovedglæds takst, indtil 1779, da den (12½–11 og 211 tdr. l.) af birkedommer Peder Grønlund blev solgt for 8000 rd. til Peder Obel, Kærgaardsholm. – Han tilskødede samme år Skaaphus for 9400 til Jens Kr. Holmarch, der 1782 solgte den (12½ og 51 tdr. l.) for 2315 rd. til forpagteren Lauge Nissen, som 1784 solgte den uden gods for 850 rd. til Chr. Hahle, der 1795 fik tilladelse til at udstykke den i 43 parceller. Så nævnes forskellige ejere, indtil min tipoldefar, Jens Madsen, i 1803 købte Skaaphus og i 1811 solgte den for 2500 rd. til Jens Harrichskov. Glæden havde da 9 tdr. l. – Oprindeligt var der altså kun disse to glæde: Jedskov eller Iidskov og Skaaphus, på det område, som nu er blevet til Iidskov kommune.

LIDT OM STEDNAVNE

Af Jens Peder Kjærgaard, Madum

Nedestående bryr af lidt ældre dato, tilsendt os fra Esben Jørgensen, har her i rubrikken „Selskaber“ endelig kunnet finde en velgøst plads.

Kære læser E. Jørgensen! — I din artikel i „Hardsyssels Årbog“ bd. 43 om „Fjaldenes Pionerer“ spørger du — på s. 72 — om, hvad man skal stille op med et stednavn som *Garring*. Herpå kan jeg svare, at jeg har kendt en *Garring* af min tid. Navnet betyder *gade-eng*, d. v. s. den eng, der grænser ind til gaden.

Madumkjærgaard by bestod indtil 1848 af 4 gårde, der lå så tæt sammen, at man kunne stå på ét sted og kaste en sten til hver gård. Ind gennem byen slyngede sig en inddiget vej, der på sine steder var temmelig bred. Denne vej er vel i forne tider blevet kaldt „æ gle“, dog tror jeg ikke, at den i de sidste 130 år er blevet benævnt således i daglig omtale. På et sognekort fra 1817 er „Gade med Vanding i Kjærgaard Bye“ opmålt til 11.380 kvadraten. Nord for laden til den gård, der tilhørte min slægt gennem århundreder, lå en eng, der gik ind mod gaden. Den kaldtes *gåring* eller *gåveng*, og den blev kaldt således indtil for en snes år siden. Nu er vi vel kun 4-5 stykker tilbage, der ved besked om dens ting.

Jeg tror, du er inde på det rigtige, når du anfører, at *æg* måske betyder *æng*. Jeg kender flere eksempler på, at dette er tilfældet. Jeg tænker særlig på det store engareal i Tim, der kaldes *Sletting*. Enten dette jordstykke har fået navn efter sin ualmindelig jævne overflade eller af, at det altid har været benyttet til høslæt, er det klart, at *æg* er det samme som *æng*. En anden sag er det, at når man i bekendtgørelser i avisen læser „Sletting enge“, så synes jeg, der er noget forkert heri; det ville vist være rigtigere at skrive „Slet-enge“.

Det lader til, at endelserne *-ing* og *-ild* falder godt på denne egne dialekt. Det sjældnere stednavn „*væng*“ har jeg også hørt udtale som „*ing*“ i efterbøddet. I min drengetid blev almindeligvis gårdsnavnet „Søndervang“ af yngre folk udtalt som på rigssproget, mens de ældre sagde „Søndering“, hvor sidste stavelse var så svagt betonet, at den næsten kun var et pust.

Mærksnavnet „*Tovger*“ eller „*Tovgager*“ findes i Stadil og Madum sogne og bruges endnu. Man træffer dem i jordebogen fra 1688. Jeg har hørt ældre folk bruge udtalen „*Tongild*“ om disse marker. Hvad dette stednavn betyder, ved jeg ikke, men så meget er sikkert, at det drejer sig om noget af det bedste jord i disse to sogne. Plejlskafet hed „*Hansild*“, *hav* blev tit udtalt som „*havild*“.

I indledning af, hvad du i Hards. Årbog, bd. 48, side 140 skriver om Gl. Baasted, kan jeg oplyse, at gården *Moesgaard*, der lå ved kirken, vist nok var den Ulfborg præsts anneksgård i ældre tid. Her holdt præsten ind med sit køertøj om helligdagene, og i et skøde, jeg har liggende, som er skrevet i 1861, da min oldefar solgte gården til sin svigersøn, nævnes som 1. prioritet en pantegæld på 200 rdl. til Ulfborg præstekald. Moesgaard var af hantkorn Td.5-4-2.

Jeg vil gerne sige dig tak for alt, hvad du har skrevet om stednavne. Det er jo et emne, der af mange anses for at være af de tørre, men du har ført beviset for, at der kan skrives om stednavne så festligt og særpræget, at det bliver skønt at læse herom. For snart mange år siden samlede jeg 66 gamle stednavne her fra sognet – mest mark- og engnavne – og sendte dem til stednavneudvalget. Den daværende leder, cand. mag. Gunnar Knudsen, fortalte mig i et takkebrev, at der var flere interessante ting deriblandt, og jeg fik ikke løsningen på alle gåder. Her er én af dem: Hvad skal man stille op med *Kræsevelsbjærs* og *Spærrebak*? – Det bliver vist et par hårde nødder at knække.

SLÆGTSHISTORISK FORENING DANNET I HERNING

(*af Jørgen Østergaard*)

Et aftenskolekursus i slægtsforskning i Herning sidste vinter vakte så stor interesse hos eleverne, at de fleste af dem ønskede at fortsætte arbejdet, og derfor stiftedes 2. marts Slægtshistorisk Forening, Herning, efter mønster fra Århus, hvor den hidtil eneste forening i landet af denne art har virket i 13 år.

Foreningens formål er gennem foredrag om slægts- og lokalhistorisk forskning, metoder, midler og mål samt besøg på arkiver, biblioteker, museer og andre institutioner at fremme den slægts- og dermed lokal- og kulturhistoriske forskning, som ikke lader sig skille fra det slægtshistoriske. Man hilber bl. a. på og har indbudt til samarbejde med egnens lokalhistoriske arkiver og i øvrigt med hvem, et samarbejde vil være naturligt. Desuden vil man gennem foreningen formidle kontakt mellem medlemmer, som arbejder med samme slægter og egne, udveksle erfaringer m. m.

Foreningen nåede, inden sæsonen sluttede, at holde et par møder med formand og kasserer fra Århus-foreningen, som fortalte om arbejdet dér, og arkivar Hans H. Worsøe, Landsarkivet, Viborg, om slægtshistorisk forsknings historie, desuden i samarbejde med folkeuniversitetet et møde med arkivar Paul G. Ørberg, Viborg, om hvad der bl. a. kan hentes i de gamle skrifter.

I den kommende sæson vil arkivar H. H. Worsøe fortælle om amsarkiverne, overbibliotekar Aa. Bønde, Viborg, om slægtsforskning og de lokalhistoriske arkiver, konsul Eli Jepsen, Herning, om Historisk Samfund, arkivar P. K. Hofmannsen, Slægtsfødselsarkivet, om dette arkiv, desuden vil lederne af egnens slægtshistoriske arkiver fortælle om disse arkiver. Der vises filmen „Spør i lyngen“, og der er påtænkt besøg på Statens Avisssamling i Århus og Landsarkivet i Viborg. Endelig har rigsarkivar Johan Hvidtfeldt lovet om muligt at holde et foredrag i foreningen, hvis der bliver lejlighed til det i forbindelse med et besøg i Viborg.

Foreningen har nu 25 medlemmer, men hidtil har der været flere deltagere end medlemmer ved møderne. Møderne holdes på Herning Centralbibliotek tredje mandag i hver måned fra september til april; kontingentet er 50,- kr. årligt. Foreningen ledes af en bestyrelse på fire med Jørgen Østergaard, Rugvænget 41, Herning, som formand.

Boganmeldelse

J. Søndergaard Jacobsen:

LEMVIG KØBSTADS HISTORIE

Udgivet af Lemvig Museum 1969

Ved forstander P. C. Gylstrup, Lemvig

Atter foreligger et større lokalhistorisk arbejde, og atter er forfatteren en lærer. Med sine 350 sider og en vægt på 1800 gram er lærer Søndergaard Jacobsens Lemvig-bog et sligt værk at tage i hånden. Man bliver imidlertid hurtigt klar over, at den kvalitative vægt ikke står tilbage for den kvantitative.

Allerede omslaget med Hans Brygges festlige farver lover godt, og hele bogens udstyr svarer dertil. Formatet er anseeligt, trykket klart, og et stort antal billeder opliver de mange tekstsider. For alt dette fortjener bogtrykker Gadgaard Nielsen megen anerkendelse.

Det afgørende bliver dog selvsagt ikke udstyret, men indholdet, og det ligger i samme plan som det gode ydre, hvad også vil være at vente, da forfatteren er en kendt og kyndig lokalhistoriker, der tidligere har løst betydelige opgaver. Han har således ved Lemvig Handelsstandsforenings 100-års jubilæum i 1957 udarbejdet festskriftet „By og borger“, hvad vel igen har medvirket til, at bestyrelsen for Lemvig Museum senere bad ham påtage sig den store opgave at udarbejde Lemvig købstads historie. Efter herved ti års omfattende arbejde, som efter hans eget udsagn har bragt ham mange glæder, foreligger nu resultatet.

Bogen indledes med et forord, hvorefter fremgår, at forfatteren ikke har gjort sig arbejdet let. Et bjerg af kirkebøger, rådstueprotokoller og andet arkivmateriale er gennemgået, foruden naturligvis alle mulige trykte kilder, ældre såvel som yngre. I forordet beibrings en tak til forskellig side: til overbibliotekar Bonde, Viborg, for bistand under bogens udarbejdelse og til Ringkøbing søns historiske forening for tilskud; en særlig tak rettes til Lemvig byråd for den store bevilling, der har muliggjort bogens udgivelse.

Og så tager bogen fat. Et indledende kapitel skildrer landskabets geologiske udførelse i istiden og byens ældste historie, fra den omkring 1200 dukker op

i kilderne og indtil ca. 1600. Derpå følger en broget række af emner, der hver får sin grundige behandling.

Først kommer et stort kapitel om kirken. Kirkebygningens historie med lynnedslag, ildebrand og ombygninger beskrives, hvorefter følger biografier af sæmnelige præster, kordegne og organister. I dette stof afspejler sig de skiftende tiders strømninger: den første lutherske præst var en tidligere sortebrodermunk; senere spores ortodoksi, pietisme og brodermenighed, oplysningstid, grundtvigianisme og Indre Mission. Den lærdeste i den lange præstetække er utvivlsomt Viggo Obel, død som stiftsprovst i Viborg, en betydelig gammeltestamentlig teolog. Blandt organisterne stander man ved Jacob Dagnes, hvis datter Karen, der blev Thorvaldsens mor, iflg. kirkebogen er født i Lemvig.

Efter kirken følger et lige så stort afsnit om skolen. Vi møder her både latinskele, private skoler, realskole og folkeskole. Der gives biografiske noter om ledere og lærere. Blandt latinskolens mænd er det interessanteste navn nok læreren Wilsø, som blev fader til J. N. Wilsø, der kom til Norge som præst og her blev en af hovedmændene for oprettelsen af universitetet i Oslo 1811. Kommuneskolen havde først gejstlige ledere, kateketerne; den første seminarieuddannede overlærer (skoleinspektør) var C. Schou, som tiltrådte 1898; han var, hvad jeg som hans gamle elev kan bevidne, skolemand med liv og sjæl. Af skolens lærere bør nævnes J. P. Andersen og J. Bjerre, der begge var blandt banebryderne for folkebiblioteksbevægelsen. En tredje, som også var ud over det almindelige, var H. P. Sønderup, kendt som sommerfuglesamler i fagkredse i ind- og udland.

Næste kapitel hedder „Andliv og kultur“. Her skildres først de to vækkelsesretningers komme og virke fra 1800-tallets midte og til nu: den grundtvigske bevægelse med valgmenigheden som centrum og Indre Mission med samling om sognekirke og missionshus. Efter det kirkelige stof kommer det politiske: provisorietidens kampe mellem Højre og Venstre, hvortil fra valget 1906 Det radikale Venstre og fra valget 1918 det stadig voksende socialdemokrati er med i billedet. Endelig hører vi om biblioteket og museet, hvor mænd som redaktør Lilholt og dyrlege Stigaard var drivende kræfter.

Vi er nu nået hen imod bogens midte. Den har hidtil, om jeg så må sige, bevæget sig i de højere sfærer; nu skifter scenen, og vi kommer til de mere jordnære, praktiske spørgsmål.

Det begynder med det store afsnit, der bærer overskriften „Byens styre“. Her får vi besked om gamle dages rådsmænd og borgerrepræsentanter, der for 100 år siden blev afløst af nutidens byråd. Formanden, borgmesteren, var stadig kongevalgt; det var nemlig by- og herredsfogeden; men 1919 drejer vi om et skarpt hjørne; da afgår den sidste kongevalgte borgmester og afløses af den første folkevalgte, lærer og kordegn N. J. Poulsen; den nuværende borgmester, Dalgaard Frandsen, er den 3. i rækken. Demokratiet har sejret!

I skildringen af byrådets virksomhed får forfatteren lejlighed til at fortælle

adskilleligt, der kan belyse, hvor få år vi faktisk skal tilbage for at være ude af det moderne velfærdssamfund og næsten inde i den mørke middelalder. Først 1842 kom den første stump brolægning, og den første gadelygte blev ikke tændt før 1869; den var med petroleum, og der var kun den samme – en forskel fra det lys-hav, vi nu vader i. Dag- og natrenovation var der ingenting af før 1904; også kloakering hører vort århundrede til.

Efter kapitlet om bystyret følger en række emner, der ligeledes handler om praktiske forhold og således danner en naturlig fortsættelse af det foregående. Vi hører her om næringsvejene, hvor byens købmænd står i spidsen, en naturlig følge af det fede opland, som allerede Pontoppidans Atlas af 1769 fremhæver. Så fortælles om brandvesenet, bl. a. med beskrivelse af byens brand 1685, derpå om den sociale forørg og sundhedsforholdene, herunder ikke blot læger og apotek, men også kloge mænd som bændradslægen, lærer Segaaard, Nr. Niisem, og Kjeld Bjerg i Lomborg. Også kommunale værker og trafikforhold behandles.

De sidste kapitler er mere sprodt, men vel værd at få med. Et af dem hedder „Byen under krig og besættelse“; det viser, hvordan domningerne af de forskellige krige, lige fra Christian IV og op til nutiden, nåede det afsides Lemvig. Allerede i sin fjerne tid havde byen en vænsmager, der fraterniserede med tyske og svenske fjender; i modsat retning nævnes fra besættelsen under 2. verdenskrig modstandsbevægelsen og medlemmer af den, som måtte lade livet eller gå i fængsel.

Mere festligt er et senere afsnit, der handler om kongebesøg i byen. Her fortælles bl. a. om Frederik VI's besøg i sommeren 1826. Det var jo endnu i enevældens tid, og det er rørende at læse om den banalige begejstring, som borgerne viste over for landfaderen, og deres glæde over hans mildhed, nåde og nedlædighed. Længere fremme i samme afsnit hører vi også om besøget i Lemvig under kong Frederik VIII's bekendte Jyllands-rejse sammen med J. C. Christensen; det var i 1908, lige før Alberti-katastrofen.

Vi er nu nået til næstsidste kapitel, som handler om gamle Lemvig-slægter; det var mest storkøbmænd. Her må især nævnes slægten Andrup med dens fire generationer. I anden generation har vi Rasmus Ollgaard Andrup, som foruden den store købmændsglæde besad mange ejendomme; han var også avlsbruger, vognmand, postmester, kærner og skibsreder. En anden af de store købmænd var P. Winkel. Også slægten Aggersborg må nævnes; til den høste Cathrine Elisabeth A., som kom til Sjælland, hvor hun giftede sig og blev moder til den kendte landskabsmaler P. C. Skovgaard; han var selv kunstnerisk begavet. Endelig omtales slægterne Lillelund og Hestbech, som begge endnu har repræsentanter i byen.

Og nu sidste kapitel i den lange række. Det hedder „Kendte mænd fra by og egn“. De to berømteste må uden diskussion blive digteren Thøger Larsen, der har sin mindestue på museet, og maleren Niels Bjerre, af hvis kunst der sammesteds findes en betydelig samling i en særlig Bjerre-sal; nævnes må også hans ti store lærere på Lemvig bibliotek med motiver fra hele egnen – en gave fra Carlsberg-

fonden. Videre omtales skuespilleren Kai Holm, forfatterne Anders Thuborg og Erik Bertelsen; fra Bøvsbjerg nævnes kromanden og maleren Kr. Bjerre og Jens Søndergaard. Her savner man maleren Hans Brygges navn. Mere endnu savner man konsul Andersen, organisatoren af hele det vestjyske redningsvæsen; et billede fra hans begravelse, vistnok den største i byens historie, findes dog andetsteds i bogen. Når navne fra omegnen, som det ses, overhovedet er taget med, kunne nok flere andre have fortjent at blive fremdraget, således pastor Ad. L. Hansen, Nr. Nisum, grundlæggeren af hele Indre Missions højskole- og seminararbejde. Til gengæld noterer man med tilfredshed, at en jævn og beskeden mand som den omvandrede afholdspostol Ole Nygaard er kommet med.

Vi har nu været kompasset rundt, men mangler dog endnu en vigtig ting: billedstoffet.

Det siger sig selv, at teksten må være hovedsagen i et værk som dette, men lige så sikkert er det, at et billedstof er uundværligt til belysning og supplerung af teksten. Der er da også lagt et stort arbejde i at grave et passende illustrationstof frem, bl. a. fra museets samlinger. Resultatet er blevet hen ved 150 billeder, hvoraf ca. 80 viser gader, huse og landskaber etc.; ca. 45 er portrætter og gruppebilleder, hvortil kommer et dusin interessante og fornøjelige situationsbilleder. Alt i alt en meget passende balance i forhold til teksten.

Angående billedernes kvalitet gælder det, at de fleste fremtræder meget fint, så de tilfredsstiller alle krav, både saglige og æstetiske. Et problem kan her og der spores, nemlig at man af historiske grunde måtte ønske en sag illustreret, men kun var i stand til at fremskaffe et falmet fotografi, et postkort eller lign. Det kunne naturligvis ikke give så fint et resultat, men man må dog ofte beundre, hvad den moderne teknik har kunnet bringe ud af selv et beskædet forlæg.

Har så lærer Søndergaard fået alt ønskeligt stof med? Naturligvis ikke; det fuldkomne nås aldrig. Det vil vist nok være naturligt, at jeg nu til sidst nævner et par ting, jeg har savnet. Jeg kunne have ønsket, at der ud over spredte bemærkninger havde været en samlet behandling af emner som arbejderbevægelse, afholdssag, sport og gymnastik, musik og teater. Dette er dog mindre væsentligt i forhold til helheden, som er den, vi i den store Lemvig-bog har et meget værdifuldt værk, udført med kyndig hånd i en rolig, letlæselig stil, isærængt adskillige udtryk for forfatterens gode jyske lune – alt i alt et meget smukt bidrag til dansk kulturhistorie, ikke blot på det lokale, men også på det større plan, idet fremstillingen viser, hvordan den store verdens begivenheder genspejler sig også i småbyens historie. Ingen vil derfor fortryde at give sig i lag med lærer Søndergaard Jacobsens bog, og der er al grund til at lykønske ham til, at han har fået sit store arbejde gjort færdigt og nu oplevet at se det fremlagt for offentligheden.

VÆKKELSERNES FREMBRUD I DANMARK

Udgivet af Institut for dansk Kirkehistorie under Redaktion af
Docent, Dr. theol. Anders Pontoppidan Thysen.

Af J. Søndergaard Jacobsen

I Aarbogen for i Fjor anmeldte jeg Bind IV af denne Serie, omfattende de kristelige Vækkelser i Danmark indtil Aar 1815. Nu foreligger Bind V, der omhandler de jyske Vækkelser i de følgende Aar indtil 1850.

Vækkelserne i denne Periode udgik i den første Tid saa godt som udelukkende fra Herrnhutismen, Brødrevenigheden, hvis Hjemsted inden for Landets Grænser var Christiansfeld, senere ogsaa fra Den kristelige Lægmandsbevægelse. Først hen imod Periodens Slutning mærkes ogsaa den Vækkelsesbevægelse, der udgik fra Grundtvig.

Som omtalt i forrige Bind blev der i Slutningen af 1700-tallet oprettet et „Brødreresocietet“ i Skjern, efter at man i nogle Aar havde fornyet i Holstebro. Den „Emissar“ (Udsending), som fik den længste Virketid her – og som vel ogsaa fik den største Betydning – var Frands Lund, nemlig fra Slutningen af 1815 til 1846. Han var født 1775 i Falding ved Kongeaasen som Søn af en Skomager og blev selv uddannet som Skomager, men blev altsaa ikke ved sin Lært Livet igennem. I 1800 kom han til Christiansfeld, og en Tid ledede han Skomagerværkstedet dér. Han vilde imidlertid gerne være med i det missionerende Arbejde, og da så Stillingen som Leder af Brødreresocietet i Skjern i 1815 blev ledig, blev han sendt dertil. Men paa denne Plads skulde der helst være en gift Mand, og for at fåa denne Sag ordnet blev han i 1817 kaldt til Christiansfeld. Som omtalt i forrige Bind skete Afgørelsen i saadanne vigtige Sager ved Lodstrækning – Frelserens egen Afgørelse. Loddet faldt paa Karen Christensdatter, som var fra Hemmet, hvor Præsten Kaalund – som omtalt i forrige Bind – var en ivrig Tilhænger af Herrnhutismen. Efter Paarvikning af ham var hun saa rejst til Christiansfeld, og her gik hun saa efter Lodstrækningen ind paa at ægte Frands Lund. Aaret efter fødte hun en lille Pige, som dog døde Dagen efter. Hun selv var ikke rask efter den Tid og døde 1824. Saa maatte man i Christiansfeld igen til at gennemgaa Ceremonien for at finde en ny Hustru til ham. Det blev Mariæne Thoft, som var født i Lindum Skole i Viborg Amt, men hendes Fader var fra Vejrum ved Struer. Selv om hans nye Hustru var op i Aarene, fødte hun ham dog tre Døtre. Han fulgte ham paa hans Rejser, som gik vidt omkring, hvor man træffer paa Navne, som man tidligere har mødt i anden Forbindelse, saaledes besøgte han Enkefru de Iermin paa Ausumgaard. Han omtaler ofte Møder i disse Sogne i det noedlige Hardsyssel, saaledes Møder hos Jens Bertelsen i Nr. Ausum i Hjerem, Møder i Ølby og i Fousing Sogn. Det sidste Sogn er det, hvor der i hele Hardsyssel angives at være de fleste Tilhængere af Menigheden. Han var hos Familien

Harpøth paa Herregården Ulfsumd i Nees Sogn. Endelig kan nævnes Ivar Sæe paa Burgaard. Disse Navne er – bortset fra Fru de Jermin – andsteds fra kendt som Venner af Brødrevenigheden, men man træffer ogsaa kendte Navne, om hvem man ikke for har været kendt med, at de var Venner af Herrenhuthansen. Man kan saaledes gøre interessante Fund ved at studere dette Stof.

Men Frands Lunds Rejser gik som sagt videre ud: til Thy, til Himmerland og til andree Dele af det østlige Jylland, ikke mindst til Vejle- og Kolding-egnen, og i en vis Periode ogsaa til Fyn, og overalt fulgte Mariane Thoft ham, det meste af Turen til Fods. I 1846 opgav Frands Lund Stillingen, efter at han de sidste Aar havde været udsat for Modstand fra de verdslige Myndigheders Side. Han flyttede da til Christiansfeld, hvor han døde 1864. Kort efter hans Afgang blev Societetet i Skjern ophævet.

I en Aarrække før havde det dog jævnsides med Brødrevenigheden virket en anden Vækkelsesbevægelse, som er kaldt Den gudelige Forsamlingsbevægelse eller Lægmandsbevægelsen. Den var nemlig oprindelig føet frem af Lægfolk, og først senere mødte den Velvilje hos en Del af Præsterne. En af de betydeligste, der virkede inden for denne Bevægelse, var Pynboen Peder Larsen, som først havde Tilnavnet Skrappenborg, men senere, da han var flyttet til Dons (ved Kolding), mest betegnes med dette Tilnavn. I Bogen her findes som Tilleg en Oversigt over hans Rejser i Tiden 1816–1850, og den viser, at han meget ofte har været i Hardsyssel. Han var en velstaaende Mand, saa han havde Raad til at holde Folk til at passe Bedriften, mens han var ude i sin Herres Tjeneste, og han kunde betale de Bøder, som Øvrigheden jævnlig paalagde ham. Paa sin Rejse i 1837 var han i Følge med den kendte Lærer og Læggæddikant Rasmus Møller Sørensen fra Venslev ved Holsteinborg. De besøgte da mange Steder i det nordlige Hardsyssel, og f. Eks. i Hjerm blev der ved deres Ankomst „sendt Bud til alle Sider og Forsamlingerne bestemt til en vis Dag og Stund“. Men ofte strømmede Folk sammen blot ved Rygtet om de to Mænds Ankomst. Der strømmede mange Mennesker til Møderne, saa da Præsten i Sevel vilde forlade et Møde og vilde bane sig Vej ud gennem Mængden, tog det ham et Kvartar at komme gennem den forsamlede Mængde. I Høsten dette Aar holdt de to „den største og mest levende Forsamling i Handbjerg“ hos Ivar Viftrup, som senere blev den drivende Kraft i Forsamlingsarbejdet paa Egnen.

Hvor interessant det end vilde være, kan vi ikke følge Bevægelsen i Enkelt-heder. Der er interessante Kapitler om Forsamlingsbevægelsens Serpræg; derefter om Arbejdet i de forskellige Egne, fordelt i flere Kapitler: paa Kolding-egnen, paa Vejle-Horsens-egnen, i Midtjylland, i Nordvestjylland, hvor det jo har vor særlige Interesse at læse om Vækkelsen i Sahl-Ejsing med Jens Maarbjørg som den centrale Skikkelse og fra Hjerm og Skodborg Herreder med Ivar Viftrups store Indsats. I et Afsnit, „Forsamlingsbevægelsen i Vestjylland“ – det betyder

hele Omraadet Syd for Holstebro – berettes om den Modstand, man mødte i Skjern fra Myndighedernes Side i 1843 og følgende Aar.

Efter o. 1840 begyndte den grundtvigske Vækkelsesbevægelse at gøre sig gældende, og Pastor C. F. Hassenfeldt i Velling (1830–41) og paa Holmsland (1841–48) regnes for den første grundtvigske Præst paa Egnen. Dertil kom Vilh. Birkedal, som efter at have været Kathet i Ringkøbing blev Sognepræst for Sdr. Omme og Hoven 1840–49, og i den Tid vandrede flere kristeligt vakte fra Skjern og fra andre Sogne til Hovens Kirke for at overvære hans Gudstjenester med den hjertevarme Forkyndelse. Da den grundtvigske Livsbevægelse trængte frem, sluttede ogsaa P. Larsen Dons sig til den, hvad der var til Sorg for adskillige af hans gamle Venner i Hardsyssel.

Ja, det er interessant Læsning. Overalt, hvorefter man slaar op i Bogen, er der noget, der fanger. Det er godt at beskæftige sig med Læsning om Forfædrenes Liv og Virke, ogsaa om, hvorledes de kristelige Vækkelser har forandret deres Liv. Det giver Perspektiv i Tilværelsen.

JYSK ORDBOG

Udgivet af Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning
under ledelse af Peter Skarstrup

Ordbogens opgave er i første række at registrere det i jyske dialekter forekommende ordstof, samt give fyldige oplysninger om ordenes betydning. Jysk Ordbog er i modsætning til de fleste dialekt-ordbøger ikke alene bygget paa utrykt materiale (500 møddelere fra hele det jyske omrøde), men har i udstrakt grad ogsaa udnyttet den store trykte bogmasse, der omfatter såvel den paa dialekt skrevne litteratur som den rigssproglige litteratur med emner fra jysk natur og kultur i bredeste forstand.

Bind 1, hæfte 1, er tilsendt redaktionen, men desværre så sent, at en anmeldelse ikke kan nå at komme med i vor årbog i år.

For interesserede kan dog oplyses, at „Jysk Ordbog“ vil udkomme i tvangfri hæfter til en pris af ca. 5 kr. pr. ark.

Meddelelser fra museer og arkiver i Ringkøbing amt

HERNING MUSEUM

(*ved assistent, mag. art. Ulla Thyning*)

Herring Museums opbygget er vist fremskredt og skulle efter planen være afsluttet ved udgangen af dette år, således at man vil kunne åbne udstillingen i det ny udstillingsareal til sommeren 1971. Landbrugsmuseet og Tilkøttemuseet vil derefter blive hærbejdet med henblik på nyopstillinger. Landbrugsmuseet vil vise den traditionelle bondokultur før industrialiseringen. Tilkøttemuseet vil vise, hvorledes en af de bingeringer, der var nært knyttet til den traditionelle landbrug, udviklede sig til industri, nemlig husebrevlingen.

Registreringen af Herring Museums gamle samling på M3 kan gik tæt fremad. Tilkommet 1912-1942 er nu registreret, og det varer således ikke længe, før vi ved hjælp af dette kartotek har en systematisk oversigt over samlingerne.

Nyindkomne genstande registreres naturligvis på M3 kort, men føres ikke mere til protokol. I stedet får ladet vi en kopiering ad gangen mikrofilmene i sørensefølge og opbevarer filmen i bækboke. Vi løser dermed et pladeproblem og sikrer på samme tid ved at opbevare vores dokumentationsmateriale på to forskellige steder, at én af partierne bevares, hvis uheldet skulle være ude.

En ikke ubetydelig del af den gamle samling er imidlertid aldrig blevet registreret. Det gælder for eksempel størstedelen af vores meget fine samling af gamle bøger, og det gælder den vandtålede Blicher-samling. Disse er nu blevet gennemgået og registreret. Der bibliofile samling er omfattende, men især religiøs litteratur er rigt repræsenteret. Blandt andet med et parnt udvalg af bibler fra det 17. og 18. århundrede. Af historisk litteratur kan nævnes Anders Strømme Vedels, Asild Hvidefeldt og Høllbergs historiske arbejder i 1. udgave. Blandt bibleskrets perler må også nævnes Paltadius' oversættelse af Savaasola fra 1551, Ravebogens fra 1555 og Ben Kosens Dania fra midten af det 17. århundrede.

Ved registreringen af Blicher-bøger viser det sig, at vi af udgaverne indtil 1930 har ca. 80 %. Det mangler vi de første udgave, nemlig de fire om en Krossmand og hans Yse fra 1818. Målet er også at samle alle udkomne Blicher-udgaver og for fremtiden at gøre samlingen i jevn.

Til museet er der i det forløbne år indkommet 317 genstande.

Der kan være grund til at opbevare sig ved et fund, der glædeligt er kommet tilbage til museet, idet Nationalmuseet på Herring Museum har deponeret det meget interessante jernålderfund fra Tjærning, omfattende genstande af betydelig interesse og sjældenhed. Det drejer sig blandt andet om en jernske med træskaft, en lille kniv med træhåndtag og bronsespejlg, en sølvold og bånd til drukkertov, der blandt et videnskabeligt træskovud med øjne indlagt af sølv.

Arbejdet med at tage vare på de indkomne genstande er betydligt, og forholdene, hvorunder denne konservering holdt kan ender finde sted, har været utrykkeligt. Arbejdsrammen forbedres i nogen grad af ombygningen, idet kælderrummet næsten udelukkende tages i brug til værksteder og konservering. Men vi må nok se i øjnene, at konservering af genstande med tiden kommer til at udgøre en større post på regnskabet i forhold til de andre arbejder, og at konserveringen må udføres med rum, som det er forudsigt at arbejde i. I det forløbne år er trægenstandene på landbrugsmuseet og trækonstruktionerne på frilandsmuseet blevet behandlet med Xylamox, der dræber teg og larver. Derefter følger en stabiliserende behandling med Legwood og Diacox. Dette er, hvad vore bestrebelser i første omgang må gå ud på. Finere konservering i form af afdekning af malende skabe og lignende arbejder kan ikke prioriteres, så længe det elementære arbejde, nødvendigt for bevarening af genstandene, ikke er bragt til ende.

Til brug for undersøgelse er indkøbt et Hasselblad fotografapparat. I forbindelse med udstillingen *Der var engang en Hveringsid* er Hveringsholms bevægelsesbillede Hveret gennemfotograferet af museet. Sammen med gamle optagelser, foretaget af H. P. Hansen, af de nu forsvundne barokdøre og arkitekt N. C. Christensens opstillinger af bygningen og dens interior udgør disse optagelser et udmærket grundlag for en restaurering af bygningen.

Endvidere har museet bestilt manuskriptet til H. P. Hansens bibliografi, som tydeligt er blevet udgivet af bogtrykkeren i Hvering. Den fuldstændige oversigt over H. P. Hansens trykte arbejder er her endret systematisk. Helst ville vi have brugt både et systematisk og et kronologisk register, men det tilfald økonomien ikke.

Museet har købt 16.057 besøgsrejs i det løbende år.

Vores udstillingsvirksomhed har i de sidste måneder ligget stille på grund af byggenet. Inden da nåede vi at afholde 7 udstillinger, nemlig: Malerier og collager af Irene Dornvig og Aaseg Elde 16/5-4/6, Hveringsholm - der var engang en herregård 11/7-31/8, Bonneskulptur og Grafik af Anna Kamienska og Julius Naraynski 1/10-30/10, Grafik af Paul Winter 7/11-20/11, Norske Stukker 29/11-13/12, Mændeskulpturer 13/2-28/2 og i forbindelse med denne udstilling en salgsausstilling af u-lærere, som var en meget stor publikums succes.

Uden for museet har vi afholdt følgende udstillinger: Håndarbejdsmuseet i Hvering, vindruseudstilling: Skal De have det ind med os - Hvering Museum og Deres telefon til familien, 30/7-25/8, fa, Torben Petersen, vindrusausstilling: Julepotter 19/9-18/10.

Vore skoleudstillinger af hesteholms Brugskaas fra sigøjneriske stammefolk og Julepotter har været opstillet på skole over hele Ringkøbing amt, og det er værd at bemærke, at vi med disse udstillinger når ud til et virkelig bylterpublikum. Fra mange sider har vi modtaget tilkendegivelser af, at man ønsker denne udstillingsform fortsat, og således vil der i de kommende år blive mulighed for at udbygge den til et lille kende museum, som udføres på stedet - i en skovrøg eller lignende.

DET LOKALHISTORISKE ARKIV I HVERING

Bearbejdet 2 (Arkivar: Lektor C. E. Basselev)

Arkivets billedbehandling er i stor udstrækning ved fotografering af Hvering af i dag. Det er hensigten at udvide fotograferingen til omegnen rundt omkring. Hvad den ældre billedbehandling angår, har den også i år været eftersynet, dels i forbindelse med 25-året for besættelseslindens ophør, dels af jubilæums virksomheder og af enkeltpersoner. Jubilæumspublikationer har i øvrigt vist sig særdeles anvendelige i skoleens hjemmestudieretning.

Optagelse på lydånd af samtaler med ældre mennesker fra øgen er blevet fortsat, en opgave, som arkivet tillægger betydning vægt.

Forhandlingsprotokoller fra Høien Andelsnæjert samt forhandlingsprotokoller, børsbøger og kassabøger fra Musikende Andelsnæjert er modtaget sammen med en fortrinlig oversigt over næjertens historie, udarbejdet af den sidste næjertbestyrer, Peter P. Hoeg. I forbindelse hermed ønsker arkivet at fremhæve den store betydning af, at ingen arkivalier fra institutionen, virksomheder, skoler, glæde os m. glæde tabt. Arkivet opbeholder derfor folk fra øgen til, inden gamle billeder og papirer kasseres, at sætte sig i forbindelse med arkivet, således at sortering af materialer kan foregå i samarbejde med dem. Det er ikke absolut nødvendigt, at billeder og arkivalier berednings af arkiver; De til fotografering er også en mulighed.

Endvidere er det arkivets ønske, at ældre mennesker fra øgen ville sætte sig ned og gøre selvstændige notatere deres og evt. deres forældres livløb og oplevelser - til glæde for dem selv, for deres slægt - og for kommende lokalhistorikere.

HOLSTEBRO MUSEUM

(red anstalter E. Gøstfred Pedersen)

Gennem mange år har det været museets største ønske at få ansat en faguddannet museumsinspektør. Dette ønske står konstant på sin opfyldelse, idet bestyrelsen pr. 1/11 1969 har ansat stud. mag. Torben Sivert, København, som tilgående konsulent. P. t. studerer han arkæologi ved Københavns universitet og mangler ca. 1 år, inden han kan afslutte sin uddannelse. Trods da vil han ud en bl

med tid og råd. I de sidste år har han deltaget i professor C. J. Beckers udgravninger i Torsted, Grønsted og Herrup, og som speciale har han været studebørn, gennemført japanske og gennemført søv.

Han er allerede gået i gang med en hånd tilsvarende omordning af museets samlinger. Ud fra paleontologiske hensyn er oldtidsmaterialet blevet forenklet, forsynet med kortfattede tekster og titelsteder, så den fremtræder let overskueligt.

Museets nye frekøbte indledninger bl. a. artikler af museassistent Erik Jørgensen, Haderlev, og af Torben Slev.

Erik Jørgensen foretager for sin nye undersøgelse af den bekendte jernstue ved Hagebrogård og påviser, at jernstuen efter at være anlagt tidligt i mellemzoolitisk tid 600-700 år senere er blevet taget i brug af staldarbejderne for så vidt i hestestalden at blive anvendt som begravningsplads for sidste gang.

Torben Slev skriver om to andre sensationelle fund. Først om en smeltgrav fra Hustrup, hvor man funden en sjælden smuk stribetker med „stribesømme“ i det lys sand fandt tydelige spor af et træskæft. Fundet er sensationelt derved, at det er første gang, man herhjemme har fundet en stribetker med spor af skæft.

Den anden artikel omhandler fundet af en håndledbrækstjerne fra Sald. Den er fremstillet af heststen, er 11 cm lang og 4 cm bred. Som nævnt antyder, har den været brugt til at beskytte håndledet under bearbejdning, da stropen ellers vil flanske håndledet op. Fundet er enestående derved, at der endnu ikke er fundet 30 håndledbrækstjerner i Danmark, og desat er Sald-tykker absolut det fineste.

Af årets øvrige undersøgelser skal nævnes undersøgelsen af en jordfæstegrav i Sevel. Fundene utvilsomt ligger langt mere her end fodringer med huller i sandstenen, hvori var anlagt tre svævestre kugler af brændt ler. Altid et „rædbæger“.

I alle tre museer i årets løb registrerede 45 jordfæst.

Museets øvrige samlinger er blevet besøgt med bl. a. et sølvbæger, fremstillet af en af de tidligste kendte mønter i Holsten, nemlig Frederik Rasmussen (s. 1696-1705). Endvidere har vi observeret to ret sjældne sølv-sølvdykker udgivet af Joachim Weller (s. 1717-52).

HOLSTEBRO BYHISTORISKE ARKIV

(red Bent Torben Holm)

Før at vi ser Holstebro byhistoriske Arkiv udvalgt er det i årets løb brugt guldhorn fra arkivet i form af ugentlige artikler i den lokale presse med fotos, der fortæller om byen og dens indbyggere for tid. Det har resulteret i en stor række afleveringer fra private personer, både fra byen og andre steder i landet. I København var der samarbejde med tidligere Holstebro-boere, og herud sendte arkivet en lille bilde i form af et gennemført kort over Holstebro, som var blevet genoptrykt i hånd om, at dette måske ville resultere i, at arkivet fik overltaget hele Holstebros Hjemstyreformings arkiv, da denne var blevet nedlagt. Fra Landarkivet for Nordsjælland i Viborg har arkivet modtaget 11 pakker med præget af singulære dokumenter i tiden 1866-1908, et supplement til de 40 pakker, 1862-1925, som arkivet modtog i 1968. Arkivet har i årets forløb haft 312 spørgsmål angående forespørgsmål og en lang række personlige henvendelser og besøg; her kan særlig nævnes seminarer, gymnasier og andre foranstaltninger for skolen, da mange elever i år har valgt byens historie som eksamenstof. Holstebro byhistoriske Arkiv udgav i december „Vise bys fabrik i 100 år“. Det var i anledning af firmaet R. Fauch' jubilæum, hvor det formål var udgivet et jubilæumskrift, men da dette ikke kom de 1700 fald, der havde været bestilt på fabrikken, i første og ikke på rette måde omfattende de ansatte og viden om den store virksomhed, der forholder byen, udgav arkivet, med økonomisk støtte af firmaet R. Fauch og arbejdsgiverforbundet i Holstebro et nyt jubilæumskrift, som blev udgivet gratis til alle ansatte på fabrikken. Det blev en stor succes og eftergængt over det ganske land.

Holstebro byhistoriske Arkiv har i tiden, der er gået, været meget aktiv med oprettelse af byhistoriske arkiv flere steder, da det nu ser ud til, at alle byer i landet vil have deres byhistoriske arkiv. Det skal også her nævnes, at opretteren og den daglige leder af arkivet, Bent Torben Holm, modtog Holstebro kommunes kulturstipendium for 1976 for sin indsats i det byhistoriske arkivs arbejde.

Arkivets bestyrelse kom efter sidste byrådsvalg til at se således ud: Formand: Bent Torben Holm, kasserer: overlærer E. G. Frederiksen (rep. Holstebro bymuseum), repræsentanter for Holstebro kommune blev fakultet Sv. Au. Nielsen, kontorassistent Orla Naustrop, og for biblioteket konsulent B. Svendsgaard Nielsen, Piv. korbmand Kr. Kjeldahl bestyrelsesmedlem.

DRAGON- OG FRIHEDSMUSEET, HOLSTEBRO

(med sekretæren, premierløjtnant Aa. Koch-Jensen)

Museet har i det forløbne år haft et besøgstal på godt 1500 betalende gæster; dertil kommer det meget betydelige antal besøgende, der er medlemmer af foreningen „Dragonsmuseets Venner“.

Der er for selve dragonsmuseets vedkommende fortsat arbejdet på at udbygge dragonmuseets anlæg; drødslevet er der som noget nyt påbegyndt et film- og billedarkiv.

For frihedsmuseets vedkommende er der i 1969-året for Danmarks befrielse afleveret en del effekter fra modstandskampens tid til museet.

Dragon- og Frihedsmuseet har fortsat fast kasse og åbningstid således:

Tirsdag, onsdag, lørdag og søndag kl. 14.00–16.00. Museet er endvidere åbent efter aftale.

LEMVIG MUSEUM

Udsalg af årberetningen for 1969/70

Fredag den 17. oktober 1969 blev i maleriets åbent en mindeudstilling for Lemvig-maleren Knud Eol, der døde i efteråret 1968. Udstillingen var arrangeret af kunsthverningen „Limfjorden“, og den blev besøgt af et stort publikum. Den retrospektive udstilling gav et godt indtryk af, hvilken betydelig maler man her mødedes.

Den store begrundelse har været udgivelsen af Lemvigbogen, som udkom i begyndelsen af december 1969. Den blev meget vel modtaget af såvel presse som publikum, og det foreligger allerede nu et stort salg. Fhv. formanden P. C. Gjelstrup har endet med i Årbogen skrevet en udførlig anmeldelse af bogen.

Man har i år modtaget betydelig større økonomisk støtte fra Lemvig kommunalbestyrelse end tidligere, hvilket har sin baggrund i, at her skete en større komiteesammenslutning pt. 1/4 1970, hvorefter man nu kan gå i gang med forskellige påtænkte reparationer af ejendommen.

Museet har haft en foregang i besøgstallet, ligesom museet har modtaget et antal gaver såvel fra Lemvig borgere som fra privatpersoner. I årets løb har der været et skiftende antal maleriudstillinger i lighed med foregående år.

RINGKØBING MUSEUM

Ved K. Dalgaard-Knudsen

Året for Ringkøbing Museum er overvejende gået i ombygningens tegn. Ganske vist er påbegyndt-sej endda ikke sket, da naturværde skrives, men værtes meget snart. Museet har i det forløbne år haft en del undersøgelser i marken, herunder den interessante udgravning af jernalderhus på stranden ved Kløved på Hølmølle Klit. Af bemærkelsesværdige opskrifter kan nævnes en galiumfigat, der er købt for 10 mdaaler siden, som vi glæder os til at stille til museets svenske samlings af galiumfigatur.

HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMT

Forsningsmeddelelser 1970

Årsmødet i Holstebro søndag den 22. februar 1970 havde samlet ca. 80 deltagere. Næstformanden, ledestrengsfører N. C. Skovvig, aflagde beretningen.

Beretningen omfatter først ganske kort de i 1969 afholdte møder og indholdet af „Håndtryks-De-bog 1970“, som af økonomiske grunde må holdes på ca. 160 sider.

På årsmødet i Lervig i 1968 foreslåede lærer Alfred Kaas til foreningens, at man passede på at korrigerede, skolearkiver og lignende ikke gik tabt ved de kommende kommunensammenslåinger.

Historisk Samfund vil gerne anbefale kommunerne at følge de retningslinjer, som gives i artiklen „Opbevaring af kommunarkiver“, der findes i „Kommunal Løbog 1970“. Artiklen er skrevet af landsarkivar Jens Holmgård.

En tak blev rettet til alle, der har gjort et arbejde for at skaffe nye medlemmer - vi fik 133 ny-indmeldte i 1969 - og medlemmernes opfordringen til at se et godt indkast. Den i løbogen indlagte folder (med indrækkelseblanket) er henlagt til dette formål.

Vi må og skal have flere medlemmer i Historisk Samfund.

Mange af de tilkald, som Historisk Samfund modtager fra året, kommuner og pengeinstitutter har gennem årti og flere år ikke fulgt den almindelige pristigning, som ellers præger vor tid; derfor har det været nødvendigt at være på fornemst for stadig at kunne holde kontingentet på 15,00 kr. - et beløb som ikke engang dækker løbogens trykning.

Disse tilkald har i 1969 vist en stigende tendens. En stigning som er nødvendigt, hvis Historisk Samfund fortsat skal kunne løse sine opgaver. Det kan i den forbindelse nævnes, at statsrådskadet ikke engang dækker den nødvendige løst, vi skal af med til staten. Danske historiske Fællesforening har gjort opmærksom på dette forhold, hvilket fortælleligt giver sig udslag i større støttebidrag.

Historisk Samfund blev på Sammenslutningens af lokalhistoriske Foreningens årsmøde i Esbjerg 4.-7. september 1969 repræsenteret af ledestrengsfører N. C. Skovvig og konsul Eli Jepsen.

Kassereven, bogtrykker Gadgaard Nielsen, aflagde regnskabet for 1969 og omstalte den glædelige stigning i de lokale tilkald.

Det samlede medlemstal var på årsmødetagen 1266, hvoraf 552 (28 %) ikke havde indbetalt kontingent.

En tak blev rettet til kriminalassistent Otto Pedersen, Ringkøbing, som i „Ringkøbing Amts Dagblad“ og „Holstebro Dagblad“ havde opfordret Historisk Samfunds medlemmer til stads at indsende medlemskontingent på den i løbogen indlagte giroblanket og derved lette kassereven for et stort - og behøvet - arbejde med at udsende „rykkes“.

Til styrelsen genvalgte medlem A. Bach, konsul Eli Jepsen og lærer Gunnar Sandfeld.

Til revisor genvalgte politifaldbrødre Kn. Frøby Larsen.

Dagens krøftige mønstern fik en af deltagere til at rejse spørgsmålet, om årsmødet kunne henlægges til et andet tidspunkt. Spørgsmålet vil blive set på næste årsmødes dagsorden.

Efter generalforsamlingens holdt professor Peter Skarup et interessant og tankevækkende foredrag om „Kulturudvikling og dialekt“ - en gennemgang af de enkelte indleverede vore nærmeste forfædres liv, som enkelte historier nu har skabt i baggrunden, og som næste generation kan har mulighed for at få blikket om, hvis materiale bliver indsamlet - altså kort sagt de opgaver, som lokalhistoriske foreninger burde have midler, tid og mulighed til at kunne tage op.

Spørgsmødet i Viborg søndag den 14. juni havde samlet ca. 90 deltagere. Arkitekt, professor Kaj Gottsch udtalte „Om græs og snæk bebyggelse i det vestjyske landskab“.

Efter foreningsbestyrelsen udtalte inspektør M. Wittassen om Hjørn-Hansen og Hjørn Hede. Mødet sluttede med et besøg i den gamle landsby.

Næste årsmøde afholdes i Silkeborg søndag den 28. februar 1971. Arkivar ved landsarkivet i Viborg, Hans H. Worsaa, vil tale om „Slægtsforskningens mål og midler“. - Nærmere program vil blive bekendtgjort i dagpressen.

Håndtryks-De-bog. Bind 64 foreligger hermed som anden række, bind 4. Professor Peter Skarup nævnte i sit foredrag på årsmødet i Holstebro en hel række emner, som vedvarende livsværk nu er ved at skabe i glensbøger.

Det danske samfund er hele tiden i støbeskeen. I vort landskaber er der sket forskydninger i be-folkingsforholdene, så over halvdelen af amtets indbyggere nu lever i bynære bebyggelser.

Indarbejdet håndværk og redigerelse har industrialisering og rationalisering ændret så meget, at man kender før krigen, i dag er historie. Ligger De inde med stof af f. eks. økonomiske karakter, end som De mener kan have interesse for andre, bedes De kontakte årbogens redaktion. Forfatterhonoraret er 15,00 kr. pr. årbogside + 25 sætryk af artiklen.

Åldre årgange af „Handelsbladet“ kan, så længe oplag haves, fås ved bestilling til sekretæren. Prisen er for medlemmer 5,00 kr. pr. årgang af 1. række (hvoraf endda følgende kan leveres: 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1942, 1943, 1947, 1953, 1954, 1955, 1957, 1958, 1961) og 10,00 kr. for 2. række (hvoraf endda følgende kan leveres: 1957, 1959).

Årgang 1958, som blandt andet indeholder Poul Mathias Nødskov's „Beskrivelse af Thinggaard og Thim søge“ (1787) (grundgivet ved Alfred Kaas) er udsolgt. Dog kan sættrykket, som indeholder Nødskovs beskrivelse, endda købes for 12,00 kr.

Bøgerestauker, A. G. Madsen Boghandel, Storegade 7, 6800 Tårn. Boghandler Jens Jacob Jacobsen meddeler, at efterspørgslen på udsolgte årgange af „Handelsbladet“ harget har oversteget, end der har været fremkøbt, men efterhånden dukker der flere og flere årbøger op, så realiteten for et eventuelt indløb i årbogsrækken fyldt op skulle blive bedre.

Kontakt bøgerestauker, hvis De vil sælge eller bytte ældre årgange af „Handelsbladet“.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt optager alle interesserede som medlem. Det årlige medlemskontingent er 15,00 kr. Kontingentet bedes betalt straks ved årbogens modtagelse; indbetalingskort er vedlagt.

Indmeldelse kan ske hos næstlige styrelsesmedlemmer eller også ved skriftlig henvendelse (med oplysning om navn, stilling og adresse) til Historisk Samfunds sekretær. De i årbogen indlagte indmeldelsesblanketter kan bruges.

Udmeldelse bedes meddele sekretæren. Eventuelt ikke betalt årbog bedes ved udmeldelse retournere til Historisk Samfunds kasserer eller sekretær.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt styrelse:

Formand A. Bach, Rindøvej 67, 6950 Ringkøbing.

Indvalgt 1956, formand fra 1957.

Bibliotekar K. Bjørnsgård, Centralbiblioteket, 7500 Holstebro.

Indvalgt 1955, sekretær fra 1956.

Bogtrykker Gudmund Nielsen, Vams 3-5, 7620 Lørring.

Indvalgt 1950, kasserer fra 1956.

Konstl. Eli Jensen, Ragsvænget 19, 7400 Herring.

Indvalgt 1952.

Seminarbibliotekar C. W. Lehn, Nissum Seminarby, 7620 Lørring.

Indvalgt 1958, medlem af redaktionen fra 1958.

Fru Rigener Lillelund, Nydøl, Naur, 7500 Holstebro.

Indvalgt 1957, medlem af redaktionen fra 1957.

Gårdejer Bent Rasmussen, Tinghøjsgård, Lyse, 6880 Tårn.

Indvalgt 1956.

Lektor Gunnar Sandfeld, Hjørnvej 30, 7600 Struer.

Indvalgt 1957, årbogens redaktør fra 1958.

Lærerelevsforening N. C. Skovrig, Østergade 4, 7500 Holstebro.

Indvalgt 1954, næstformand fra 1957.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt takker Ringkøbing amt, amtens kommuner og de private tatur, som ved tilbud har undergjort Samfundets arbejde.

Med venlig hilsen
Styrelsen

REGISTER

omfattende personnavne (personer, der bærer et navnet, man ikke videregættede, er udeladt), stednavne og omst. B angiver bilde.

„Alexander Nevsky“ (russisk orlogsfregat)
12-14

„Amarone“ (tysk barkskib) 11-12

Aasmøkkets, J. Søndegaard Jacobsen:
Lerøvig Købstads Historie 146-149

Aasmøkkets, Jysk ordbog 152

Aasmøkkets, Værdibøgerne frembragt i
Danmark 150-152

Andersen, Anthon (redningsbestyrer, kommandør i
Lerøvig) 5-6, 9-16, B 5

Andersen, Søren (Nørre sogn) 118-119

„Anny“ (hollandsk skonnert) 20-21

„Arctic“ (engelsk dampskib) 8-11

„Atavia“ (russk motorbåd) 31-33

„Bertie“ (svensk barkskib) 15-17, B 16

Besættelsen 1940-45 39-63, 77-100

Borris sogn. Besættelsen 1940-45 61-65

„Capelle“ (russk barkskib) 28-29

Christensen, Lauri g. Landgaard (Dybe)
115, 120-121, B 114

Claudi, Christopher Bevent (redningsbestyrer,
korslærket, Vandborg) 5-6, B 5

„Dahl“ (dansk motorbåd) 35

Danmarks besættelse 1940-45 39-63, 77-100

Dragen- og Fældevassens, Holstebro 136

Erlø, Thomas (civilingeniør) 9-11

„Edward Gustav“ (dansk dampskib)
17-20, B 19

„Eman“ (svensk barkskib) 27-28

Feldborg, Jens Madsen (Skibhus) 140-142

Ferring Redningsstation (Ferring sogn) 26-29

Flynder sogn. Besættelsen 1940-45 57-59

Flynders Redningsstation (Harboøre sogn)
6-14, 37

Froslevbjerg 62-64

„Gørdrid“ (svensk skonnert) 25

Grænsland, Jernskibene 67-75, B 68, B 69,
B 71, B 72

Gregersen, Vilh. (sognepræst i Nørre-Sir og
Stæring) 131-135

„Gusta Schmidt“ (Thorsminde-kutter) 34

„Hrcle“ (hollandsk dampskib) 10-11

Herslevsøen, Kjøbd (gårdsnr i Holstebro)
125-130, B 125

Herring lokalhistoriske Arkiv 154

Herring Museum 153-154

Hestebeslag 116, B 117

Historisk Samfund for Ringløb og Amt
137-138

Holstens byhistoriske Arkiv 135

Holstens Museum 154-155

Hove sogn. Besættelsen 1940-45 56-57

Hugled (glæde i Ilkov sogn) 141-142, B 141

Jernskibe 67-75, B 68

„Johann“ (tysk motorbåd) 29

(Kend) Nielsen, Hverdrup (Rindø sogn)
124-126, B 126

Kilgers, Jan (kaptein) 21-22

Krag, Laurits (forstander, Nr. Nissum Høj-
skole) 77-100, B 81

Landbrugsselskaber 117-118

Lerøvig 146-149

Lerøvig Museum 156

Lerøvig-søen. Besættelsen 1940-45 54-60

Lerker. Jernskibene 67-75, B 68, B 71, B 72

Lillev Redningsstation (Harboøre sogn)
35-37

Linde, Christen de (Tirsbæk, Landting og
Karglindholm) 131-135

- Lundgaard, Christian (smed i Dybe) 113-121,
 B 114, B 117
 Lundgaard, Laura f. Christensen (Dybe) 113,
 120-121, B 114

 Madsen, Thomas Kristian (Sønder Felding)
 136-137
 Madsen, Freløvbørg, Jreit (Skjåphus) 140-142
 Mejrup sogn. Besættelsen 1940-45 59-60

 Nielsen, Hendrik (Kvad) (Råsted sogn)
 124-126, 130
 „Noah“ (svensk barfakke) 29
 Næst Nissum Højskole 77-100, B 79
 Næst Nissum sogn. Besættelsen 1940-45
 77-100

 Olufsen, Knud (Sønder Felding) 137-138
 Originaler. Næst sogn 158-159
 Overvåningsbar. Skjær å 136-138

 Redningsvæsen 5-38, B 10, B 28
 Ringkøbing. Schuberts Plantage 101-107
 Ringkøbing Museum 156
 Rydhave. Besættelsen 1940-45 49-50

 Schinkel, Friderich (Hald) 140
 Schubert, C. M. (Ringkøbing) 101-107,
 B 102

 Schuberts Måde (børnehjem i Ringkøbing)
 106-107, B 109
 Schuberts Plantage (Ringkøbing) 101-107,
 B 104
 Skjær å 136-138
 Skodsborg herred. Strandinger 5-38
 Skjåphus (glød i Islev sogn) 142
 Slægthistorisk Forening, Herring 144-145
 Smødekåledørsk 115-121
 Sødrum. Ringkøbing amt 143-144
 Strandinger 5-38, B 10, B 19
 Sofie Søren (Næst sogn) 138-139

 Thorsminde Redningsstation (Sønder Nissum
 sogn) 29-34
 Thyborus Redningsstation (Thyborus sogn)
 25-26, 38
 Tuskjær Redningsstation (Fjaltring sogn)
 14-15, 17
 Tvis sogn. Jernaldergrave 67-75, B 68

 „Uerkennede“ (tyk brøg) 26-27
 Ulfborg herredsting 109-112

 Vandfeld herred. Strandinger 5-38
 „Vestsvener“ (hollandsk løb) 25-26
 Vindrup. Besættelsen 1940-45 39-53
 Vogne 118-119

Regnskab for Historisk Sæmfund for Ringkøbing Amt

19. februar 1969—20. februar 1970

Indtægter

Indestående i bank og på giro	9.691,91
Medlemskontingent	19.933,10
Salg af bøger	2.674,10
Tilskud fra ministeriet f. kulturelle ardliggende	2.000,00
Tilskud fra Ringkøbing amt	1.000,00
Tilskud fra kommuner: Aulum-Hedebøge kommune, Rind kommune, Grove kommune, Sørbybjerg sognstid, Sønder Føl- ding kommune, Gjellerup kommune, Ringkøbing kommune, Skjern kommune, Ikast kommune, Sæddis kommune, Tønges kommune, Stodding kommune, Gimsing kommune, Lørrig kommune, Brøjsing kommune, Roser-Hundum kommune, Vindling-Vind kommune, Gørding-Vernb-Bør kommune, Thy- borre kommune, Sald kommune, Assing kommune, Sct. Ni- sars kommune, Nt. Nisars kommune, Holstebro kommune, Herring kommune, Guden kommune, Holmlænd kommune, Sørbybjerg kommune	2.427,00
Tilskud fra pengeinstitutter: Ringkøbing Landbobank, Hol- stebro Landmandsbank, Ringkøbing Bank, Lørrig Folke- bank, Sparekassen for Lørrig Købstad og Omegn, Hanne- rød Herreds Sparekasse, Holstebro Bank, Holstebro og Om- egns Sparekasse, Aulum Sparekasse, Skjern Sparekasse, Lørrig Bank, Ringkøbing Sparekasse	1.475,00
Rester	1.072,61
	<u>Kr. 40.233,72</u>

Udgifter

Årbogens trykning + udarbejde	20.193,85
Honorarer + diener vedt. Årbogen	4.174,80
Annoncer, møder og foredrag	2.646,14
Kontingent + forsikring	361,10
Tilskud til Lørrig Købstads Historie	1.000,00
Tryksager + frimærker	799,21
Adressografplader	1.417,50
Indestående på konto 604116-8	kr. 7.000,00
Indestående på folio 10836	- 2.062,62
Indestående på giro	- 577,80
	<u>Kr. 40.233,72</u>

Guldsmed Nielsen

Regnskabet gennemgået og fundet i orden.

Bilag og bækboget er forevist.

Lørrig, den 20. februar 1970.

Knud Engby-Larsen
sign.

Borge Nielsen
sign.

